

NyS 69

NYDANSKE SPROGSTUDIER

NyS 69
NYDANSKE SPROGSTUDIER

© NyS og artiklernes forfattere, 2026

Redaktion:

Kristoffer Friis Bøegh, Yonatan Ungermann Goldshtein, Tina Thode Hougaard,
Alexandra Regina Kratschmer, Michael Nguyen, Jørgen Schack, Jacob Thøgersen

Oplysninger om indsendelse af bidrag findes bagest i nummeret.

Udgives i samarbejde med Dansk Sprognævn
Adelgade 119 B
5400 Bogense

Grafisk opsætning: René Malchow

ISSN 2246-4522 (online)

Indhold

Forord	5
MICHAEL NGUYEN & PETER JUEL HENRICHSEN Binde- og skurkestreger: Om stregen som materiel vikar i danske konjunktionalsfraser	7
MICHAEL NGUYEN En kritisk og konstruktiv gennemgang af tegnsætningsreglerne i <i>Retskrivningsordbogen</i>	36
INGER SCHOONDERBEEK HANSEN Apostrof i dialektlitteraturen	84
MARTIN HAUERBERG OLSEN & TRINE LYKKE GANDIL Har man sagt [y], må man også sige [ø] – og forvente [i] og [aj] og formentlig lidt mere Anmeldelse af Christian Becker-Christensen: <i>Bogstavernes lyde og lydenes bogstaver – en bog om bogstav-lyd-relationer i dansk.</i> Syddansk Universitetsforlag, 2025. (157 sider).	116
AYMERIC DAVAL-MARKUSSEN Anmeldelse af Jakob Skovgaard-Petersen: <i>Lille leksikon med arabiske ord på dansk.</i> Informations Forlag, 2025. (128 sider).	134
Engelske abstracts	140
NyS 73 – Temanummer (forventet udgivelse juni 2028) <i>Det danske fonologiske system</i>	143

Forord

Temaet for dette nummer af *NyS* er *Tegn og tegnsætning*. I anledning af udgivelsen af 5. udgave af *Retskrivningsordbogen* (RO) i 2024 sætter vi fokus på en ofte overset del af skriftsproget, nemlig de tegn der optræder mellem ord(dele) og sætninger, og principperne for brug af dem. *Tegn* refererer her til en række af de symboler der manifesterer sig i en tekst (fx komma, bindestreg, apostrof og emojis), mens *tegnætning* refererer til brugen af disse tegn.

I dette temanummer præsenterer vi tre artikler der omhandler tegn og tegnsætning:

I artiklen *Binde- og skurkestreger: om stregen som materiel vikar i danske konjunktionalfraser* undersøger Michael Nguyen og Peter Juel Henriksen elliptiske bindestregsfraser, fx *gas-* og *vandmester* og *søn-* og *hel-lig dage*. Forfatterne opstiller en typologi over sådanne bindestregsfraser og illustrerer at visse frasetyper systematisk er semantisk flertydige. Derudover diskuterer forfatterne bindestregsfraserne fra både en fonetisk og en sprogteknologisk vinkel og undersøger kort lignende konstruktioner i svensk, norsk, tysk og engelsk.

I sin artikel, *En kritisk og konstruktiv gennemgang af tegnsætningsreglerne i Retskrivningsordbogen*, gennemgår Michael Nguyen tegnsætningsreglerne i RO systematisk og fremsætter ændringsforslag til dem. Forslagene har ikke kun relevans for RO-redaktionens arbejde med tegnsætningsreglerne, men også for de tilsvarende redaktioner i Sverige, Norge og Tyskland, hvis officielle regelværker forfatteren inddrager i sin gennemgang af de danske tegnsætningsregler. Artiklens forslag kan dermed komme til gavn for en bredere skare af brugere af forskellige regelværker.

I sit bidrag, *Apostrof i dialektlitteraturen*, undersøger Inger Schoonderbeek Hansen Jeppe Aakjærs og Ingrid Nymos brug af apostrof i deres respektive romaner *Vredens Børn* (1904) og *Den røde hane* (2024). Selvom de to forfattere anvender apostrof til at markere fx et prosodisk fænomen som enklise og dermed også ikke-standardtale, er deres praksis

forskellig. Samtidig bruger både Aakjær og Nymo apostrof til at pege på visse sociale forhold, både inde i og uden for fortællingen. Undersøgelsen oplyser således den nutidige læser om forskellige perioders social-, samfunds- og talesprogshistorie.

Nummerets sidste to bidrag er boganmeldelser. Martin Hauerberg Olsen og Trine Lykke Gandil anmelder Christian Becker-Christensens bog *Bogstavernes lyde og lydenes bogstaver*, og Aymeric Daval-Markussen anmelder Jakob Skovgaard-Petersens *Lille leksikon med arabiske ord på dansk*.

God læselyst!

Binde- og skurkestreger Om strengen som materiel vikar i danske konjunktionalfraaser

MICHAEL NGUYEN & PETER JUEL HENRICHSEN

ABSTRACT

Denne artikel undersøger en dansk frasetype der er hyppigt forekommende i både tale og skrift, men sjældent kommenteret i den grammatiske litteratur. Det drejer sig om den elliptiske konjunktionalfraase, med eksempler som *kalve- og svinekød, søn- og helligdage* og *haveborde og -stole*. I sin skriftlige form er frasens eliderede led markeret med en såkaldt vikarbindestreg (VB), mens talesproget benytter fonetiske midler til at markere det eliderede led. I artiklens første del opstiller vi en typologi over danske VB-fraaser og påviser at visse frasetyper har en systematisk flertydig semantik. I artiklens anden del diskuterer vi VB-fraasen i såvel et fonetisk som et sprogteknologisk perspektiv. Til slut viser vi at en lang række af de øvrige germanske sprog har konjunktionalfraaser der i struktur og semantik minder stærkt om de danske VB-fraaser.

EMNEORD: ortografi; leksikografi; tegnsætning; sprogteknologi; sideordning; ellipsee; flertydighed

1. INTRODUKTION

Denne artikel¹ handler om en dansk frasekonstruktion der består af et konjunktionalfraase og dens to tilknyttede grammatiske led. Konstruktionen udmærker sig ved at være elliptisk idet den involverer et element som udelades i det ene led, men som forekommer i det andet led. Nogle typiske eksempler er:

kalve- og svinekød
søn- og helligdage
rød- og hvidternede gardiner
universitetslærere og -forskere

1 Artikelken her bygger videre på Henrichsen & Nguyen (under udgivelse).

Dansk ortografi noterer den manglende orddel med en bindestreg. I artiklens titel, *binde- og skurkestreger*, vikarierer ”-” således for *streger* sådan at konstruktionen er synonym med *bindestreger* og *skurkestreger*. Vi benytter termen vikarbindestreg (VB) for en bindestreg i denne funktion.

Rent formelt er en VB-frase altså en forkortet udgave af en bagvedliggende ikke-elliptisk konjunktionalfase, og de to fraser har samme betydning. Vi noterer synonymiteten mellem den elliptiske og den uforkortede form sådan:²

$$\begin{aligned} [[\text{binde- og skurkestreger}]] &\equiv [[\text{bindestreger og skurkestreger}]] \\ [[\text{narrestreger og -sutter}]] &\equiv [[\text{narrestreger og narresutter}]] \end{aligned}$$

med de bagvedliggende templates (abstrakte frasestrukturer):

$$\begin{aligned} K1- \ \& \ K2F &\equiv K1F \ \& \ K2F & \text{(med suffigeret bindestreg)} \\ FK1 \ \& \ -K2 &\equiv FK1 \ \& \ FK2 & \text{(med præfigeret bindestreg)} \end{aligned}$$

Vi benytter termen *konjunkter* for de to orddele $K1$ og $K2$ (hhv. *binde* og *skurke*, samt *streger* og *sutter* i eksemplerne). Et-tegnet $\&$ står for konjunktionalet, med *og* som det hyppigste, men med (næsten) ethvert konjunktionalet som mulighed, fx *A eller B*, *A versus B*, *både A og B*, *fra A til B*, *på den ene side A, men på den anden side B*.

Generelt har bindestregen (og de fleste andre tegn) ikke fået megen opmærksomhed blandt sprogfolk (se dog Jensen 2006, Nguyen & Henriksen 2024). I stedet har man i højere grad fokuseret på kommaet – både i forskningsartikler og i mere populærvenskabelige fremstillinger, se fx Nguyen (2024), Nguyen & Hartling (under udgivelse), Becker-Christensen & Schack (2015), Ravnholt (2015) og artiklerne i Jacobsen & Gradenwitz (1993) og referencerne heri.

Vi giver et overblik over fraser som indeholder det vi kalder *tekststreger*, og opstiller en typologi over undertypen VB-fraser, med fokus på deres grammatik. Vi anlægger en leksikografisk vinkel og undersøger dels hvordan VB-frasens formelle struktur kan leksikaliseres, dels hvordan leksikaliseringen kan understøtte arbejdet med dansk skriftsprog (såvel

² Tegnet \equiv er fra den logiske semantik og betyder 'ækvivalent med'.

for mennesker som for automatisk tekstbehandling). I vores leksikografiske analyse benytter vi *Retskrivningsordbogen* (RO) som et fremtrædende eksempel, men analysen angår enhver ordbog med ambition om at vejlede om såvel grammatiske som morfologiske aspekter.

Vores undersøgelser har, som en uventet bonus, afsløret en systematisk flertydighed i VB-frasens semantik, indtil videre stort set ubemærket i såvel faglitteraturen som i de førende ordbøger.

Resten af artiklen er struktureret således: Først giver vi et overblik over de danske frasetyper der benytter tekststreger, og opstiller en typologi over bindestregsfraser der benytter VB (afsnit 2). Vi vender derefter blikket mod vores germanske nabosprog og diskuterer udenlandske VB-fraser (afsnit 3). Til slut diskuterer vi hvordan VB-frasen kan leksikaliseres på en maskinlæsbar måde, som et eksempel på Dansk Sprognævns arbejde med at gøre reglerne for tegnsætning tilgængelige for NLP-programmer (afsnit 4 og 5).

Artiklen her indeholder en del paragrafhenvisninger og eksempler. Medmindre andet er nævnt, er paragrafhenvisningerne til *Retskrivningsordbogen*, 5. udg. (RO 5), og eksemplerne er citeret fra DaGW (Danish Gigaword Corpus, Strømberg-Derczynski et al. 2021). For at finde engelske eksempler er der også lavet søgninger i korpusset enTenTen21 (Jakubiček et al. 2013).

2. DANSKE FRASER MED TEKSTSTREGER – HENIMOD EN TYPOLOGI

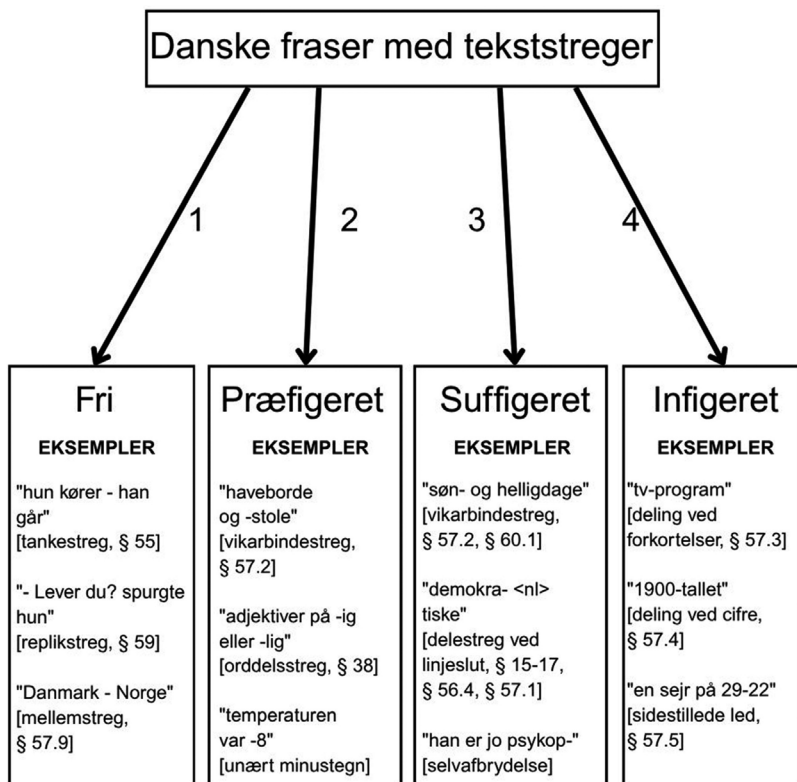
Af praktiske grunde er de fleste eksempler her i artiklen noteret ortografisk, altså med en bindestreg for det udeladte led (VB). Vi understreger dog at selve frasekonstruktionen forekommer både mundtligt og skriftligt og altså er en del af den danske grammatik som sådan. Vi vender kort tilbage til den fonetiske pendant til bindestregen i afsnit 2.4.

Vi bruger her termen *tekststreg* til at betegne alle stregsymboler. I DaGW forekommer der tre skrivemåder: "-" (kort enkeltstreg), "--" (lang enkeltstreg, såkaldt *en dash*) og "--" (dobbeltenkeltstreger), sidstnævnte ofte som erstatning for *en dash*. Vi finder endda også et enkelt eksempel på *em dash*, den ekstralange enkeltstreg. Da dansk skriftsprog i praksis (baseret på såvel DaGW som den daglige mediestrøm) ikke skelner særlig kritisk mellem de grafemiske former, og RO 5 i øvrigt ikke

kræver en bestemt praksis (jf. § 55 og § 57), er de i vores undersøgelse puljet som ét symbol.

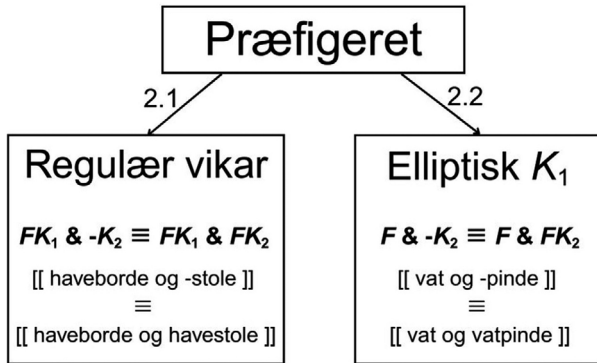
Tekststregen forekommer enten med blanktegn (spatium) til begge sider eller knyttet til et tekststoken (præ-, suf- eller infigeret, se figur 1). Af praktiske og søgetekniske grunde tager vores typologi udgangspunkt i de fire nævnte placeringer af tekststregen (figur 1). Tabellen gør ikke krav på at nævne alle tekststregens funktioner.

FIGUR 1. DANSKE FRASER MED TEKSTSTREGER, GRUPPE 1-4 (FORELØBIG)

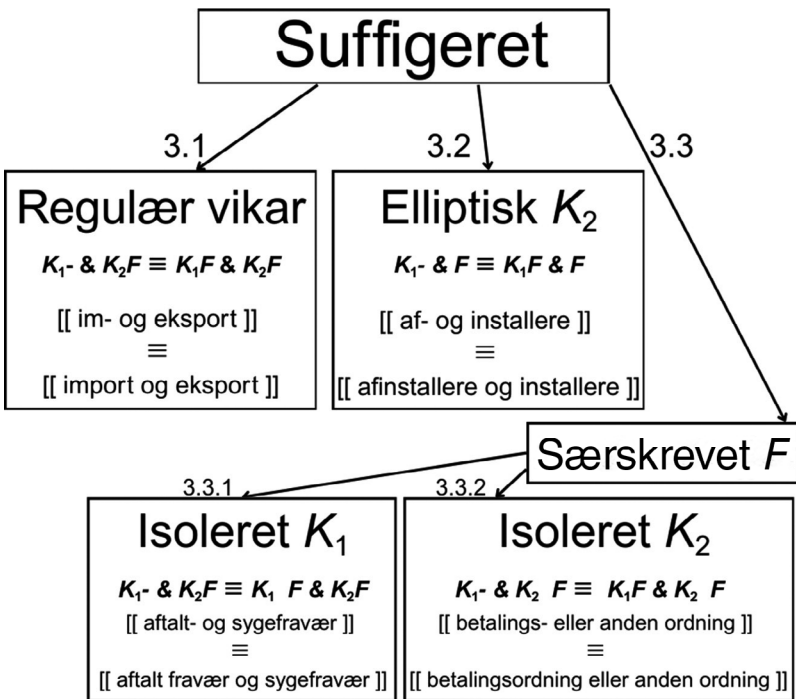
VB-fraserne befinder sig i gruppe 2 og 3. Fraserne i gruppe 2 med præfigeret VB (VB_{præ}) (se figur 2) har to undertyper, den regulære 2.1 (fx *nytårsaften* og *-nat*) og den sjældnere 2.2 med elliptisk K_1 , dvs. uden K_1 ([[hunde og -racer]] \equiv [[hunde og hunderacer]], [[vat og -pinde]] \equiv [[vat og vatpinde]]). I 2.2 vikarierer VB således for hele det første sideordningsled, og ikke kun for leddets første del.

FIGUR 2. VB-FRASER MED DEN PRÆFIGEREDE VB

Også gruppe 3, fraserne med den suffigerede VB (VB_{suf}), har en regulær variant 3.1 (*til-* og *frakørsel*) og en variant 3.2 med elliptisk K_2 , dvs. uden K_2 (*semi-* og *finaler*). VB_{suf} har yderligere en undertype, nemlig 3.3, hvor fælleselementet F , i stedet for som normalt at være samskrevet med en af konjunkerne, indgår i en flerordsforbindelse med den: enten med K_1 (type 3.3.1) eller med K_2 (type 3.3.2), jf. *aftalt fravær* henholdsvis *anden ordning* i figur 3.

FIGUR 3. VB-FRASER MED DEN SUFFIGEREDE VB (FORELØBIG VERSION)

Skønt de regulære typer, 2.1 og 3.1, forekommer langt hyppigere end de øvrige, har hver af varianterne 2.2, 3.2, 3.3.1 og 3.3.2 dog mere end 10 forekomster i DaGW fordelt over et udvalg af teksttyper, og vi anser dem derfor for produktive.

Flere af vores kolleger har antydnet at de ikke-regulære VB-former grundlæggende er udartede og ikke fortjener en plads i typologien; men her må vi advare mod at smide barnet ud med badevandet. Også vores bedste prosaister har udnyttet 2.2's lidt skæve elliptiske udtryk, for eksempel Tove Ditlevsen med formuleringen *Lise får kaninøjne og -vipper af at græde* (Ditlevsen 1975: 87)³. Også i *Den Gode Opgave* – en anerkendt håndbog i akademiske opgaver⁴ – finder man følgende eksempel på type 3.3.2: *Brug aktive verber og ”jeg” når du skriver om de*

3 Tove Ditlevsen er én af kun syv forfattere i den danske gymnasieskoles nye litteraturkanon.

4 *Den Gode Opgave* bruges af mange studerende og undervisere på landets uddannelsesinstitutioner, og der er i skrivende stund hele seks reviderede udgaver af bogen.

sprog- og andre handlinger, du har foretaget [...] (Rienecker & Jørgensen 2012: 345).

Det bør bemærkes at VB og *F* kan være adskilt fra hinanden af et længere tekststykke. I en lærervejledning til folkeskolen står der følgende (formateringen er beholdt): *Eleverne skal i opgave 1 bruge ikke-prøven til at afgøre, hvad der er hoved-, og hvad der er ledsætninger* (Hare 2012: 4). VB kan altså også vikariere for et *F* som er strukturelt indlejret i sideordningsleddet.

2.1 VB-frasens grammatik

VB_{suf}-fraser forekommer langt hyppigere end VB_{præ}-fraser og med meget større grammatisk variation.

I VB_{suf}-fraser vil *K1* og *K2* som hovedregel kongruere morfologisk (*spise-* og *sovevaner*, *lyse-* eller *mørkeblå*). Kongruensen kan dog let fraviges hvis de bagvedliggende komposita, *K1F* og *K2F*, er velkendte leksemer (*spise-* og *dagligstuer*, *lyse-* eller *himmelblå*). *F*, *K1* og *K2* kan være fra næsten alle ordklasser, inkl. adverbier, præpositioner og affikser (*ind-* eller *udføre*, *lesbar-* og *holdbarheden*). Endda kan ét eller flere af leddene være submorfemiske – altså (små)dele af ord uden selvstændig betydning – når blot *K1F* og *K2F* er særlig fast etablerede leksemer (*søn-* og *helligdage*, *stikkels-* og *hindbar*, *fos-* og *sulfater*).

VB_{præ}-konstruktionen har færre frihedsgrader. Af indlysende syntaktiske grunde skal *K1* og *K2* typisk kongruere hvad angår ordklasse og bøjning (i modsat fald kan de ikke indgå i sideordningen).⁵ Desuden kan *F* som en (næsten) fast regel kun selekteres fra de åbne ordklasser og etablerede præfikser (*tandlæger* og *-teknikere*, *megafloa* og *-fauna*).

I tabel 1 herunder gives seks typiske eksempler på VB-fraser af type 3.1, VB_{suf}-fraser med regulær vikar (langt den hyppigst forekommende i DaGW og i dansk skriftsprog generelt).

5 Der er dog mindst én undtagelse fra kravet om fuld morfologisk kongruens: Når *K1* og *K2* er substantiver, behøver de ikke at kongruere på køn og tal, jf. *havebord* og *-stole*.

TABEL 1. TYPE 3.1-FRASER (122=SB.ITK.PL.UBEST, 200=VB.INF.AKT, ETC.; SE RESTEN I APPENDIKS SIDST I ARTIKLEN SAMT I ORDREGISTER.DK)

Type 3.1-fraser	K_1	K_2	F
ind- og udføre	ind 900	ud 900	føre 200
over- eller underskud	over 900	under 900	skud 120
im- og eksport	im (<i>undef.</i>)	eks 890	port (<i>undef.</i>)
søn- og helligdage	søn (<i>undef.</i>)	hellig 300	dage 112
svømme- og fodboldhold	svømme 200	fodbold 110	hold 122
fos- og sulfater	fos (<i>undef.</i>)	sul (<i>undef.</i>)	fater (<i>undef.</i>)

Den leksikalske information i tabel 1 er afledt af RO 5. Som noget nyt bliver hver version af RO (fra og med 5. udg. fra nov. 2024) gjort tilgængelig som en maskinlæsbar database. Denne database kaldes COR1 (kort for ”Det Centrale Ordregister”, niveau 1, se Henrichsen 2023a, 2023b, 2024, Widmann 2023a, 2023b). I COR1 har hver bøjningsform en trecifret kode, fx står 200 for verber i infinitiv-aktiv, og 122 for substantiver i intetkøn-flertal-ubestemt (jf. *hold* i tabel 1) osv. Se de øvrige koder i COR1-manualen (ordregister.dk).

2.2 Pseudovikaren

De eksempler vi har præsenteret hertil, har alle en regelmæssig semantik, forstået sådan at deres synonymiforhold er præcis som forudset af de respektive formler. Med andre ord: Formen med VB har samme betydning som formen uden VB (med indsat orddel på VB’s plads). Men se nu disse eksempler, hvor bindestregen ikke har en vikarierende funktion:

I vores fagforening er næsten alle jord- og betonarbejdere allerede nu i arbejde

en 54-årig social- og sundhedsassistent

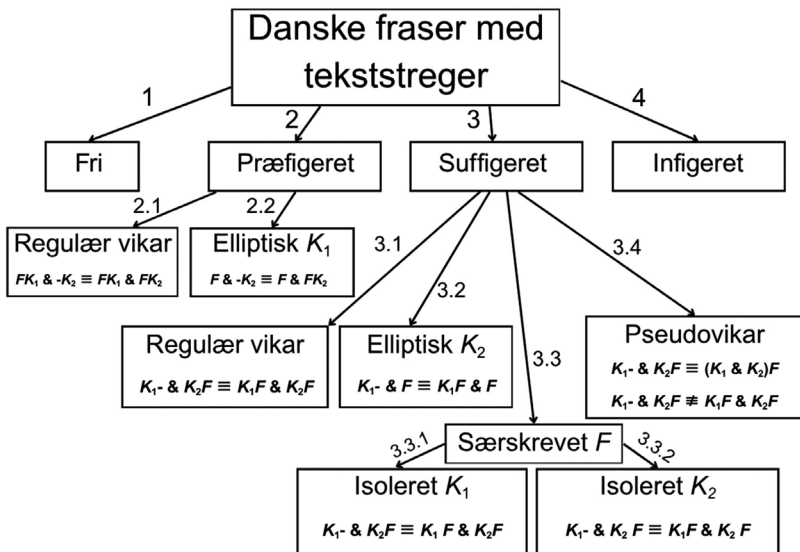
Tak til børne- og undervisningsministeren

De understregede fraser kan ikke betyde ’jordarbejdere og betonarbejdere’, ’socialassistent og sundhedsassistent’, ’børneministeren og undervisningsministeren’, men må i stedet forstås som ’arbejdere i jord-og-beton’, ’assistent i socialfag-og-sundhed’, ’ministeren for børn-og-undervisning’.

Der er intet i frasernes form der antyder dette skift af semantik –

bindestregen har simpelthen skiftet funktion og vikarierer ikke for noget fraseled i de nye eksempler, hvorfor vi betegner den som *pseudovikar* (VBps).⁶ VBps-frasen deler altså materiel form med 3.1 (K_1- & K_2F), men F er ikke et fælleselement og må i stedet beskrives som det sidste led i et kompositum med førsteleddet K_1 & K_2 . Frasestrukturen er [jord og beton][arbejdere] og ikke den forventede [jordarbejdere][og][betonarbejdere]. Da den alternative form er både udbredt og produktiv (se Nguyen 2026: 73–75), må den tilføjes som en ny undergruppe 3.4 i typologien, der hermed ser ud som i figur 4.

FIGUR 4. DANSKE FRASER MED TEKSTSTREGER (ENDELIG VERSION)

Bemærk at både *jord-* og *betonarbejder* og *social-* og *sundhedsassistent* er leksemer i RO 5; men VBps (type 3.4) træffes også som frie konstruktioner i almindeligt skriftsprog, med eksempler som *C.B. har designet kaffe- og kagestellet; lægger sig tæt op ad klima- og energiagendaen; overlod sidste- og nedrykningspladsen til Esbjerg* (bemærk her at Esbjerg kun indtager én plads, nemlig den placering som dels er nederst i rækken, og som dels medfører nedrykning) osv.

6 Så vidt vi ved, er VBps i dansk første gang observeret i Nguyen & Henrichsen (2024).

Derfor kan det undre at det semantiske skisma mellem 3.1 og 3.4 ikke er kommenteret, hverken i RO 5 eller i den danske faglitteratur generelt. Hvordan har det kunnet overses? Det er formentlig fordi sprogbrugeren som regel kan aflede frasens rette tolkning af dens kontekst. Dog er muligheden for misforståelse jo altid til stede, hvad der kunne udgøre et alvorligt problem i fx kontrakttekst og lovtekst.

2.2.1 To tests

Som nævnt er VB_{suf}-fraser med regulær vikar (type 3.1) og med pseudo-vikar (type 3.4) materielt uskelnelige, og i praksis kan de konkrete forekomster være svære at kategorisere. I dette afsnit foreslår vi to tests der kan støtte afgørelsen, og skønt begge tests kun er vejledende, kan de i praktiske sammenhænge ofte give et fingerpeg i den rigtige retning. De to tests demonstreres ved hjælp af to semantisk entydige fraser, nemlig *ilt- og brintatomer* (nødvendigvis 3.1) og *jord- og betonarbejdere* (leksikaliseret i RO 5 som 3.4).

Både-og-testen

Til denne test indskrives VB-frasen i rammen *både A og B*, og derefter jævnføres den med sin udfoldede form (se afsnit 1). Hvis den oprindelige og den udfoldede form umiddelbart betyder det samme, er frasens tolkning 3.1, i modsat fald 3.4.

både ilt- og brintatomer \equiv både iltatomer og brintatomer ► 3.1

både jord- og betonarbejdere \neq både jordarbejdere og betonarbejdere ► 3.4

Både-og-testen kan bruges med forskellige konjunktioner, fx *såvel A som B* og *ikke kun A, men også B*. Desuden kan *F* også tilhøre andre ordklasser end substantiverne: *både kød- og planteædende øgler* ($F=\text{ædende}$), *både observer- og dokumenterbare fænomener* ($F=\text{bare}$).

Ombytningstesten

Her jævnføres VB-frasen med en variant hvor konjunkterne er byttet om. Hvis de to former stadig forekommer at være synonyme, er tolkningen 3.1, ellers 3.4.

ilt- og brintatomer ≡ brint- og iltatomer ► 3.1
jord- og betonarbejdere ≠ beton- og jordarbejdere ► 3.4

Som nævnt er tests som disse kun vejledende. Det modsiger dog ikke at en VB-frase kan have to klart adskilte fortolkninger. Et godt eksempel er frasen *Irak- og Afghanistan-krigene* (Omar 2011: 252). Hvordan skal denne frase forstås? Henviser den til en række af krige mellem Irak og Afghanistan (3.4), eller er blot én af parterne involveret i hver krig (3.1)?

2.3 Øvrige VB-fraser

Figur 4 skal ikke forstås som en fiks og færdig typologi. Flere undergrupper kan komme til når samlingen af belæg vokser; vi har fundet en VB-frase der muligvis har en præfigeret pseudovikar (der eventuelt kan motivere en ny undertype 2.3): *Efter mødet er der medlemskaffe og -kage*, med læsningen 'kaffe-og-kage for medlemmer' snarere end 'medlemskaffe og medlemskage'.

2.3.1 VB-fraser med mere end to sideordningsled

I det foregående har vi behandlet VB-fraser med to sideordningsled. VB-fraser kan dog også have mere end to led, og i så fald er de typisk adskilt med opremsningskommaer (der vikarierer for konjunktionen på samme måde som bindestregen vikarierer for *F*).

Guld-, Sølv-, Kobber- og Jernmænd

hvis det er 25-års-, 30-års-, 35-års-, 40-års-, 45-års- eller 50-års-jubilæum

fag-, hoved- og totalentrepriser

aktiverings-, revaliderings- og behandlingsmæssige

Kan vi lave genopretningspuljer, -pakker eller -planer

Tamkvæg (herunder arterne Bubalus og Bison), -svin, -får og -geder og tamdyr af hestefamilien

syrer eller alkalimetall- (for eksempel lithium-, natrium-, eller kalium-) salte

De flerleddede fraser i DaGW viser de samme karakteristiske frihedsgrader som de toleddede, såsom muligheden for konjunkter $K_1 .. K_n$ der ikke kongruerer morfologisk (*løbe-, hobby- og sportsudstyr*). Hovedparten af de flerleddede fraser er regulære, dvs. svarende til gruppe 2.1 og 3.1 (fx [[genopretningspuljer, -pakker eller -planer]] \equiv [[genopretningspuljer eller genopretningspakker eller genopretningsplaner]], [[træk-, galop- og rideheste]] \equiv [[trækheste og galopheste og rideheste]] etc.), men også de flerleddede fraser har ikke-regulære varianter (i det nederste eksempel fremgår det af sammenhængen at der kun er tale om én stovle, og at denne kan bruges i fritiden, i stalden og til arbejde).

brugshunde, -arbejde, -træning og -prøver (-2.2)

Overlegenhed over disse kræmmer-, brygger- og civile embedsmænd (-3.3.2)

fritids-, stald- og arbejdsstovle (-3.4)

osv.

Notationen -2.2, -3.3.2 og -3.4 bruges for at vise de typer som fraserne, systematisk set, ville høre hjemme i. Vi har kun defineret typologien i figur 4 for toleddede sideordningsled (for læselighedens skyld), men den kunne let generaliseres.

2.3.2 VB-fraser med mere end én vikar

VB-fraser med to vikarer er sjældne og i mange tilfælde svære at tolke. Et af de mere tilforladelige eksempler vi er stødt på, stammer fra et gadeskilt ved et supermarked i København: *vareind- og -udkørsel*, antagelig synonymt med *vareindkørsel* og *vareudkørsel* og (i så fald) svarende til den bagvedliggende template

$$F_1K_1- \& -K_2F_2 \equiv F_1K_1F_2 \& F_1K_2F_2$$

Forekomsterne i DaGW – i alt omkring en snes – er ikke alle lige gennemskuelige⁷, og derfor finder vi foreløbig ikke grundlag for at indlemme multivikarfrasen i typologien.

⁷ Eksemplerne bliver ikke tolket ens af de kolleger og prøvelæsere vi har spurgt.

almindelige aktie- og ejendomsavancer og -tab
 rejsens start- og sluttidspunkt og -sted
 til brug ved afgørelse af skatte- og bidragsansættelsen eller
 -beregningen
 alle ikke-statslige nød- og beredskabsmyndigheder og -grene
 radio- og tv-transmissioner, -kanaler og -tjenester
 Enhver hejse- eller løftekæde, -tov eller -strop

For retfærdighedens skyld må vi dog nævne at også gode og sikre danske sprogbrugere har delikateret sig med dobbeltvikarer.

den ene er i Silke- og Klædekræmmer-, den anden i
 Urtekræmmerlære

(Goldschmidt 1845: 40)

2.4 VB-frasen som mundtlig form

VB-frasen er ikke alene en skriftsprogform, den bruges også mundtligt og hører altså hjemme i den almene danske grammatik. Hvor skriften bruger bindestregen til at markere det underforståede led, har talesproget sine egne midler, som illustreret i eksemplerne a-c herunder. Bemærk især de understregede dele af lydskriverne.⁸

a.1	ind og ud	[<u>"en?</u> C "uD?]
a.2	ind- og udgang	[<u>"en</u> C "uDgAN?]
b.1	lang og kort	[<u>"lAN?</u> C "kO:d]
b.2	lang- og kortdistance	[<u>"lAN</u> C "kO:ddis'dANs0]
c.1	kort og lang	[<u>"kO:d</u> C "lAN?]
c.2	kort- og langdistance	[<u>"kO:d</u> C "lANdis'dANs0]

8 Lydskriften er i SAMPA2, der benyttes til dansk talesyntese. Finhedsgraden er som grov IPA, dvs. kun med de morfologisk-distinktive foner repræsenteret. Hovedtryk/bitryk/stød noteres [ˈ][ˑ][ʔ]. Vokalerne [OC0] er som i *borte*, *som* og *lille*. Lydskrivningerne i dette afsnit er afledt af DDO og Brink et al. (1991). De danske standardkilder om fonetik og udtale (herunder de nævnte) omtaler ikke, os bekendt, bindestregskonstruktionen specifikt, og vi har derfor baseret lydskriverne på vores egen, samt kollegers, intuition.

Leddet *ind* udtales med stød i eksempel a.1, men uden stød i a.2. Det underforståede led er i dette tilfælde signaleret af stødtabet. Det samme ses i b.1 og b.2, hvor leddet *lang* også mister sit stød. Kan man da altid genkende vikaren i en VB-frase på et stødtab? Desværre ikke. Reglerne for lydændringer i danske komposita er komplicerede, og de udgør et stort kapitel i morfofonetikken. Vi vil ikke gå i detaljer her, men bare konstatere at nogle fonetiske stavelser ændrer udtale⁹ ved sammensætning (som *ind* og *lang*), mens andre ikke gør; således udtales leddet *kort* på ganske samme måde i c.1 og i c.2, og derfor vil udtalen ikke kunne afsløre om c.2 er en VB-frase (type 3.1, med betydningen 'kortdistance og langdistance'), eller om den bare er en regulær konjunkionalfrase ('kort og langdistance'). Denne usikkerhed, hvor udtalen ikke altid afslører vikaren, slipper man selvsagt for i skriftsproget, hvor vikaren konsekvent er markeret med en bindestreg. Måske er det denne konsekvens der gør at VB-frasen er hyppigere brugt i skriftsproget end i talesproget.

Der er dog ingen tvivl om at VB-frasen lever i bedste velgående som mundtlig form. Det fremgår på en pudsigt måde i den nye udgave af *Håndbog i Nudansk*.

”I sideordningsforbindelser som har et ord tilfælles, nøjes man tit med at sige det fælles ord én gang. For eksempel siger man normalt ikke »gasmester og vandmester«, men blot »gas og vandmester«, og i stedet for »rugbrød eller franskbrød« kan man sige »rug eller franskbrød«.

Når man skal *skrive* den slags forbindelser, sætter man en bindestreg i stedet for det ord der er udeladt, fx gas- og vandmester.”

(Jacobsen & Jørgensen 2025: 101)

Som forfatterne bemærker, siger man normalt ikke *gasmester og vandmester*. Vi tør godt skærpe denne påstand og sige: *aldrig*.

2.5 VB-frasen i Retskrivningsordbogen

RO 5 har to hovedafsnit, dels en alfabetiseret lemmasamling (a-å-delen)

⁹ Visse stavelser taber et stød (*vin/vinglas* [ˈviː?n]→[ˈviːnˈɡlas]), andre taber vokallængde (*lys/lysår* [ˈlyː?s]→[ˈlysˈoː?]) eller ændrer vokalkvalitet (*dag/dagblad* [ˈdaː?]→[ˈdAwˈblɑD]). Atter andre ændrer ikke udtale (*teltekop, ølølglas, toneltonedøv*).

og dels en paragrafsamling (§-delen) med reglerne for tegnsætning, forkortelse, orddeling, osv. VB-frasen behandles i begge hovedafsnit. I a-å-delen finder vi fx leksemerne *jord- og betonarbejder*, *social- og sundhedsassistent*, *mund- og kløvsyge* osv. Karakteristisk nok er samtlige VB-fraser i a-å-delen af type 3.4 (altså [[jord- og betonarbejdere]] ≠ [[jordarbejdere og betonarbejdere]]). Sammenlign nu med §-delens definition af VB-frasen (§ 57.2):

”Bindestreg bruges for at vise at to eller flere sammensatte eller afledte ord *har en fælles del* som kun bliver nævnt én gang” (forf.s fremhævelse)

Dette er en ret præcis karakteristik af type 3.1, og de efterfølgende eksempler i § 57.2 er da også alle regulære VB-fraser, fx *søn- og helligdage*, *im- og eksport*, *over- eller underskud*, *haveborde og -stole*. Vi kan altså konstatere at RO 5's to hovedafsnit i nogen grad modsiger hinanden, eller rettere, at skismaet mellem vikar og pseudovikar ikke er behandlet (se Nguyen 2026: 70–77, som behandler RO-teksten nærmere).

3 VIKARBINDESTREGER I ANDRE SPROG

Hvert sprog har sin egen grammatik, sit eget ordforråd og sin egen ortografi. Grammatik og lemmaer er karakteristiske for det enkelte sprog, men principperne for tegnsætning kan lettere deles. Dette betyder at vi kan stille to spørgsmål: Findes der grammatiske konstruktioner i andre sprog som svarer til de danske VB-fraser, og hvordan noteres disse i givet fald ortografisk? I denne artikel tager vi hul på dette nye emne og laver nogle nedslag i vores nabosprog – norsk, svensk, tysk og engelsk.

3.1 Kort overblik over vikarbindestregen

Norsk og svensk benytter betegnelsen *bindestreg*, ligesom dansk. På engelsk og tysk har man en finere inddeling af bindestreger; her kaldes bindestregen med vikarfunktion for *suspensive hyphen* og for *Ergänzungsbindestrich* (eller blot *Ergänzungsstrich*). I øvrigt har man i den engelske tradition beskrevet den vikarierende bindestreg som et ortografisk affiks (Nunberg 1990: 68), ligesom vi gør i denne artikel (afsnit 1).

Som de følgende eksempler viser, ser det umiddelbart ud til at bin-

destregen i en række af de øvrige germanske sprog opfører sig som i dansk.

muskel- og skjelettlidelser [fra stortinget.no] *regulær vikar*

Klima- og miljødepartementet (KLD) er et norsk departement ... [fra snl.no] *pseudovikar*

växt- och djurliv [fra sverigesmiljomal.se] *regulær vikar*

Klimat- och näringslivsdepartementet har ansvar för frågor som rör klimat, miljö, Departementet ansvarar även för strålsäkerhet, ... [fra regeringen.se] *pseudovikar*

die klassische Aufteilung in A- und B-Länder [Häsing 2024: 250] *regulær vikar*

Die Maul- und Klauenseuche ist eine Seuche, ... [fra mkuem.rlp.de] *pseudovikar*

im Wirtschafts- und Energieministerium [fra tagesschau.de] *pseudovikar*¹⁰

the conduct of both on- and off-campus training programmes [fra engTenTen21] *regulær vikar*

a trial- and error-based process [fra engTenTen21] *pseudovikar*

I de norske retskrivningsregler (Språkrådet, u.å.) forekommer eksemplet *Tana- og Karasjokvassdraget* efterfulgt af kommentaren: ”Slike skrivemåter kan bli tvetydige, for leseren vet kanskje ikke om Tana- og Karasjokvassdraget er ett eller to vassdrag” (en observation der peger i retning af vores analyse af pseudovikaren). Bindestregen i de relevante eksempler ovenfor minder en hel del om den danske pseudovikar:

¹⁰ Af hensyn til fremstillingen er visse tyske eksempler oversat i fodnoter.

- (i) *die klassische Aufteilung in A- und B-Länder* (‘den klassiske opdeling i A- og B-lande’)
- (ii) *Die Maul- und Klauenseuche ist eine Seuche, ...* (‘Mund- og klovsygen er en syge, ...’)
- (iii) *im Wirtschafts- und Energieministerium* (‘i Økonomi- og Energiministeriet’)

- I *Klima- og miljødepartementet* og *Die Maul- und Klauenseuche* fremgår det af substantivet i det efterfølgende prædikativ at der er tale om hhv. ét departement og én syge. Hertil kommer at det finitte verbum i det tyske eksempel står i singularis (*ist*). Da det finitte verbum generelt kongruerer med subjektet i tysk, tyder singularisformen på at *Die Maul- und Klauenseuche* er i singularis; brugen af pluralisformen (*sind*) ville give et ugrammatisk resultat. Gallmann (1985: 86) betragter bindestregen i *Die Maul- und Klauenseuche* som en regulær vikar, altså ikke som i vores analyse af det tilsvarende danske *mund- og klovsyge*.
- I eksemplet med *Klimat- och näringslivsdepartementet* refereres der til *Departementet* (i singularis). I *im Wirtschafts- und Energieministerium* fremgår det tydeligt af den tyske forbundsregerings hjemmeside at der er tale om ét ministerium: Det omtales som *Bundesministerium für Wirtschaft und Energie* ('Forbundsministeriet for økonomi og energi').
- I *a trial- and error-based process* er der tale om en proces der bygger på metoden *trial and error* – ikke en proces der bygger på dels *trial*, dels *error*, dvs. *trial* og *error* som to selvstændige, adskilte komponenter.

Der er også andre ligheder mellem dansk og de andre sprog, fx:

- I tysk er VB_{SUF}-fraser mere frekvente end VB_{PRÆ}-fraser (Bredel 2008: 114–115, 2020: 37, Gallmann 1989: 96) og forekommer med større grammatisk variation (Bredel 2008: 114).
- VB_{PRÆ}-fraser opleves som sværere at forstå end VB_{SUF}-fraser i svensk (Karlsson 2017: 213).
- VB-fraser med særskrevne sideordningsled findes i tysk, fx *einige Print- und elektronische Medien* ('nogle print- og elektroniske medier') (Askedal 2001).
- Dobbeltvikarer findes også i tysk og svensk (Gallmann 1985: 180, Karlsson 2017: 213).

- Dobbeltvikarer opleves som svære at forstå i svensk, fx *varain-och -utförel* (Karlsson 2017: 213).

I de to næste afsnit kommenterer vi nogle temaer i den lingvistiske litteratur om bindestregsfraser i hhv. engelsk og tysk.

3.2 Engelsk

Engelske bindestregsfraser skrives efter andre ortografiske principper end de tilsvarende danske VB-fraser, men deres betydning er i store træk fælles for de to sprog. Hvad angår sær- og samskrivning er engelsk ortografi som bekendt anderledes end de øvrige germanske sprog, både mht. sprogbrug og regler (se fx Cook 2014: 94, Spector 2014: 198–200). Det gælder både i typen *girl-friend* (komposita) og i typen *science-fiction novel* (komplekst modificerende led før substantiv). Hvad førstnævnte type angår, peger Bauer (1998: 69) fx på at alle de ortografiske varianter *girl friend*, *girl-friend* og *girlfriend* findes i engelske ordbøger. Det samme gælder former som *A student* og *A-student* (se *Collins Dictionary* og *The Britannica Dictionary*, opslagene *A-student* og *a*).

I korpusset engTenTen21 er der 27 eksempler på *boy- and girlfriend*, men ingen eksempler på *boy- and girl-friend* og *boy- and girl friend*.¹¹ Hvordan kan det være? Noget af forklaringen ligger nok i hvor frekvente formerne i sideordningsleddene i sig selv er: Der er ca. 40 eksempler med *girl-friend*, 18.000 eksempler med *girl friend* og 646.000 med *girlfriend*. Ud fra disse grundformer er det forventeligt at skrivemåden *boy- and girl-friend* er sjælden eller slet ikke forekommer i korpusset, mens *boy- and girlfriend* er frekvent. Tilbage står *boy- and girl friend*, som man umiddelbart kunne forvente ville forekomme.

En mulig forklaring på denne fraværende form er at bindestregsfraser med særskrevet sideordningsled kan være ildesete i det gode skriftsprog. *The Chicago Manual of Style* (2010: 374) nævner således kun sammenskrevne former, med og uden bindestreg (*fifteen- and twenty-year mortgages* og *over- and underfed cats*). Særskrevne former som *boy- and girl friend* nævnes ikke i manualen.

¹¹ Bemærk dog at korpusset indeholder de tilsvarende eksempler *boy- and girl students* og *boy- and girl-bands*, så sådanne former findes, om end de nok generelt er sjældne.

3.3 Tysk

Bredel (2008: 112) og Gallmann (1985: 219) peger på angiveligt umulige eksempler som *üb- und lieblich*, *reit- und laufen*, *Fünf- und Zehntel*, *Immigra- und Emigration* og *freund- und feindlich*.¹² Ferý (2012: 172) kontrasterer på den ene side *hilf- und hoffnungslos*, *erkenn- und begreifbar*, *Pseudoargumente und -lösungen* med på den anden side **freund- und feindlich*, **Bein- und Ärmchen*, **salz- und mehlig* og **nation- und international* (det er Ferýs asterisker).¹³ Ifølge Ferý er forskellen at de angiveligt umulige fraser involverer prosodisk lette suffikser – i modsætning til de mulige fraser. Det er muligt at prosodisk vægt spiller en rolle, men man kan godt finde eksempler på nogle af de angiveligt umulige bindestregsfraser:

ihm freund- oder feindlich gesinnter Mächte [Janßen 2020: 129]
'magter som er ham ven- eller fjendtligt sindet'

Mit seinem kuscheligen, braunen Mohairfell und den beweglichen Kopf-, Arm- und Beinchen zaubert es jedem ein Lächeln ins Gesicht. [fra etsy.com]

'Med sin bløde, brune mohairpels og det lille bevægelige hoved og de små bevægelige arme og ben kan den få et smil frem på enhvers læber.'

Hvilke restriktioner der i virkeligheden er på sådanne fraser, er dog nok nærmere et spørgsmål om morfologisk ellipse, altså hvilke ord eller orddele der kan elideres (udelades). Disse former er altså udelukkede (eller ekstremt sjældne) på grund af alment lingvistiske, snarere end ortografiske forhold. Med andre ord, det er klassisk grammatiske forhold der gør sig gældende: Formerne vil være grammatiske eller ugrammatiske,

12 *Üb- und lieblich* ('sædvan- og dejlig'); *reit- und laufen* ('rid- og løbe'); *Fünf- und Zehntel* ('femte- og tiendedel'); *Immigra- und Emigration* ('immigra- og emigration'); *freund- und feindlich* ('ven- og fjendtlig').

13 *Hilf- und hoffnungslos* ('hjælpe- og håbløs'); *erkenn- und begreifbar* ('erkende- og begribelig'); *Pseudoargumente und -lösungen* ('pseudoargumenter og -løsninger'); *Bein- und Ärmchen* ('små ben og arme'); *salz- und mehlig* ('salt- og melet'); *nation- und international* ('nation- og international').

uafhængigt af om de bliver skrevet eller sagt, og uanset om der er en bindestreg eller ej.

Bredel (2008: 112–115) peger på nogle bindestregsfraser der er formelt mulige, men som ikke forekommer i praksis:

*-bücher und Schulhefte
'bøger og skolehæfter'

*beladen und ent-
'belæsse og af'

Hun forklarer dette forhold med udgangspunkt i sin teori om hvordan tekster læses, dvs. at problemet ifølge hende også berører ortografiske forhold. Vi anser det dog for mere sandsynligt – af de ovennævnte grunde – at der også her er tale om morfologisk ellipse, altså om klassisk grammatiske forhold.

Det vil vise sig om indsigterne her fra tysk kan overføres til dansk, og i hvor høj grad vores typologi mere generelt kan anvendes på andre sprog. Selvom det er fristende at overføre vores typologi til andre sprog, er vi forsigtige og afventer nærmere empiriske undersøgelser af bindestregsfraser i disse sprog.

4. MIDT I EN AI-TID

Automatiske oversættere er mindst lige så gode til engelsk som mig – det synes at være en stadigt mere udbredt holdning i Danmark. Men er det sandt? Ikke når oversættelsen kræver ægte intelligens. Enhver med dansk som modersmål kan forstå en simpel toleddet VB-frase, mens DeepL og Google Translate fejler stygt.

<i>Dan→Eng</i>	<i>“binde- og skurkestreger”</i>	<i>“narrestreger og -sutter”</i>
DeepL	pranks and jokes	foolish pranks and antics
GooTrans	hyphens and dashes	pranks and pacifiers ¹⁴

¹⁴ Google Translate rammer her den korrekte betydning, men af de forkerte grunde. Kontrolforsøg viser tydeligt at Google Translate simpelthen har ignoreret bindestregen; og på dansk er *sutter* og *narresutter* synonymmer.

<i>Dan</i> → <i>Eng</i>	“ <i>bindestreger og skurkestreger</i> ”	“ <i>narrestreger og narresutter</i> ”
DeepL	hyphens and dashes	foolish pranks and silly antics
GooTrans	hyphens and hyphens	pranks and pranks
<i>Dan</i> → <i>Eng</i>	“ <i>narresutter</i> ”	“ <i>skurkestreger</i> ”
DeepL	pacifiers	pranks
GooTrans	pacifiers	antics

Verdens mest benyttede oversættelsesmaskiner, DeepL og Google Translate, bygger på neurale net (dvs. induktive principper) og ikke som for nogle få tiår siden på grammatiske regler og fakta (deduktive principper). De er trænet på store mængder af uanalyserede teksteksempler og er dermed dårligt forberedt på regelbundne konstruktioner. I fraserne herover har de to sideordningsled en vis materiel overensstemmelse (*bindestreger og skurkestreger*), og det får tilsyneladende maskinerne til at tro at ligheden også gælder semantisk. Det er jo en lingvistisk kardinalsynd!

Dansk Sprognævn har sat sig det mål at overføre alle RO 5's lemmer og regler til formler der er maskinlæsbare. Første del af arbejdet (a-å-delen) er gjort allerede med udgivelsen af COR1 (se afsnit 2.1). Den anden del er betydeligt sværere da §-delen i sin natur er heterogen og derfor må behandles paragraf for paragraf. Arbejdet besværliggøres også af at definitionerne – med deres forholdsvist vage formulering og store vægt på eksempler – er bestemt for den almindelige sprogbruger og derfor lader noget tilbage at ønske hvad angår grammatisk præcision.

I dette afsnit giver vi et lille indblik i Dansk Sprognævns sprogteknologiske værksted. Som sagt arbejder Sprognævnet for tiden med at overføre §-delen af RO 5 til maskinlæsbare formler. Med et aktuelt eksempel ser VB (der behandles i § 57.2) sådan ud når den er oversat til kategorialgrammatisk form:

Maskinlæsbare leksikalisering af vikarbindestregen type 2.1 (principskitse)

LEX: “-”
 SYN: $970 \setminus (Y \setminus ((X \setminus Y) / Y))$
 SEM: $\lambda \ \& \ K1 \ K2 \ F \rightarrow F \cdot K1 \ \& \ F \cdot K2$

Her viser syntakskategorien (SYN) hvilke formkrav leksemet ”-” (LEX) stiller til sine syntaktiske omgivelser for at udgøre en velformet type 2.1-frase (fx *økomælk* og *-yoghurt*). Den λ -semantiske form (SEM) viser hvordan frasens konstituenten spiller sammen og sikrer at bindestregen får sit materiale fra F (*øko*) mens de to sideordnede semantiske led, $FK1$ (*økomælk*) og $FK2$ (*øko**yoghurt*), knyttes sammen med $\&$ (VB-frasens konjunktion). Analysen herunder illustrerer samspillet mellem alle frasens konstituenten.

$$\begin{array}{ccccccc} [\text{øko}] & [\text{mælk}] & [\text{og}] & [-] & & & [\text{yoghurt}] \\ 890 & 110 & 970 & 970 \setminus (110 \setminus ((890 \setminus 110) / 110)) & 110 & ==> & 110 \end{array}$$

Bemærk at skråstregen / kombinerer til højre og bagstregen \ til venstre. Tag som eksempel bindestregens kategori, $970 \setminus (110 \setminus ((890 \setminus 110) / 110))$, i formlen herover. Denne kategori søger først et argument 970 på sin venstre side. Når den har fået det, søger den et nyt argument 110 (til venstre), derefter et tredje argument 110 (til højre) og til sidst 890 (til venstre). Nu er der kun to ens kategorier tilbage på begge sider af pilen, $110 ==> 110$, og dermed er *økomælk* og *-yoghurt* analyseret som en velformet nominalfrase (se 110 i appendikset herunder). I samme postgang har parseren fundet frasens semantiske formel:

$$[[\text{øko}]] \bullet [[\text{mælk}]] \ \& \ [[\text{øko}]] \bullet [[\text{yoghurt}]]$$

Denne semantiske formel er ganske den samme som for frasen *økomælk* og *øko**yoghurt*, og dermed er det godtgjort at de to fraser er synonyme og altså kan erstatte hinanden i en tekst. Som man måske kan fornemme, forløber parsingen af en frase omtrent som forkortelsen af en matematisk ligning. Og dét er en disciplin som en computer behersker væsentligt bedre end læsning af ordbogsparagraffer.

Dette eksempel illustrerer naturligvis kun én celle i typologien i figur 4. Hver undertype har sin egen template i den maskinlæsbare version af § 57, alle af samme tilsnit som i eksemplet herover. Dermed bliver bindeordsreglerne lettere at forstå for fx et oversættelsesprogram, så det får en fair chance for at vælge en god oversættelse af fraser som *binde- og skurkestreger*. Når hele RO 5’s paragrafdel en skønne dag er overført til

maskinlæsbare formler, vil NLP-udviklerne stå med en ny mulighed for at forbedre dagens programmer til tekstbehandling, oversættelse og AI.

5. KONKLUSION

I denne artikel har vi behandlet den elliptiske konjunktionalfase af typen *søn- og helligdage* og *haveborde og -stole*. Vi har omtalt frasetypen både som den forekommer i talt og skrevet dansk, dog (af praktiske grunde) med særligt fokus på dens skriftlige form, altså med brug af en såkaldt vikarbindestreg (VB) for det underforståede led. Vi har opstillet en typologi af de almindeligt forekommende VB-fraser, samt diskuteret en række af de mere irregulære former der ikke finder plads i typologien.

Under arbejdet med typologien har vi opdaget en systematisk flertydighed i tolkningen af fraser med suffigeret bindestreg. Flertydigheden kommer tydeligt frem i en sætning som fx *Skolen har otte drenge- og pigetoiletter*, sakset fra en skolebrochure (afsnit 2 herover giver mange andre eksempler). Hvis frasen *drenge- og pigetoiletter* læses som en type 3.1 (VB-frase med regulær VB), er den synonym med *drengetoiletter og pigetoiletter*. Tolket som en type 3.4 (VB-frase med pseudovikar) er den i stedet synonym med *toiletter for drenge-og-piger* (altså fællestoiletter). Ved korpusanalyser har vi godtgjort at dette skisma er almindeligt udbredt i dansk skriftsprog. Ikke desto mindre er det stort set ikke kommenteret i dansk sproglitteratur.

Derefter har vi behandlet en række aspekter af brugen af VB i vores nabosprog. Vi har påvist at bindestregsfraser der ligner de danske, findes i både svensk, norsk, tysk og engelsk. Desuden har vi taget nogle strejftog ind i den engelske og tyske litteratur om bindestregsfraser. Sidst, men ikke mindst, har vi påvist at skismaet mellem type 3.1 og type 3.4 også forekommer i de fire undersøgte sprog, men at de stort set heller ikke er kommenteret i sproglitteraturen.

Endelig har vi givet en kort introduktion til Dansk Sprognævns pågående arbejde med at overføre RO 5's paragrafdel til maskinlæsbare form. Som eksempel på dette arbejde har vi præsenteret overførslen af § 57.2 om VB'en fra dens nuværende bløde formulering til en formel definition der kan indbygges i software og dermed medvirke til at gøre chatbots til bedre danske sprogbrugere. Vi anser det for uhensigtsmæssigt at tidens

AI-løsninger baseret på LLM (large language models) så entydigt udvikles på induktive principper, altså trænes på zillioner af mere eller mindre lødige tekster, uden mulighed for kvalitetskontrol. I stedet opfordrer vi til at NLP-udviklere (også) udnytter den viden som lingvistikken har skabt gennem generationer.

TAK

Vi vil gerne takke *NyS*-redaktørerne Tina Thode Hougaard og Jacob Thøgersen for grundig og kritisk gennemlæsning. Deres kommentarer har gjort artiklen klart bedre og mere læsevenlig. Også tak til Anna My Schødt's Henriksen for at have udarbejdet figurerne i artiklen.

Michael Nguyen, dansklektor
Graduate School of Humanities, Osaka Universitet
michael.nguyen.hmt@osaka-u.ac.jp

Peter Juel Henriksen, seniorforsker
Dansk Sprognævn
pjh@dsn.dk

LITTERATUR

- Askedal, J.O. 2001. Zum Koordinationstyp "syntaktische und Wortbildungsmittel". W. Roggausch (red.), *Germanistentreffen Deutschland – Dänemark – Finnland – Island – Norwegen – Schweden*, 215–231. Bonn: Deutscher Akademischer Austauschdienst.
- Bauer, L. 1998. When is a sequence of two nouns a compound in English? *English Language & Linguistics* 2(1). 65–86. DOI: 10.1017/S1360674300000691.
- Collins Dictionary*. u.å. <https://www.collinsdictionary.com/> (tilgået 20. december 2025).
- Becker-Christensen, C. & J. Schack. 2015. Ord og ordforbindelser, som „hører nøje sammen med en efterfølgende ledsætning“. Om startkommaets placering i henhold til Retskrivningsordbogens § 50.1 og 50.3. Dorthe Duncker, Eva Skaftte Jensen & Ole Ravnholt (red.), *Rette ord. Festskrift til Sabine Kirchmeier-Andersen i anledning af 60-årsdagen*, 49–72. Frederiksberg: Dansk Sprognævn.

- Brink, L. & J. Lund & S. Heger & J.N. Jørgensen. 1991. *Den Store Danske Udtaleordbog*. Munksgaards Ordbøger.
- Bredel, U. 2008. *Die Interpunktion des Deutschen: Ein kompositionelles system zur On-line-Steuerung des Lesens* (Linguistische Arbeiten 522). Tübingen: Max Niemeyer.
- Bredel, U. 2020. *Interpunktion*. 2. udg. Heidelberg: Winter.
- Cook, V.J. 2014. *The English writing system*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203774236.
- The Britannica Dictionary*. u.å. <https://www.britannica.com/dictionary> (tilgæet 20. december 2025).
- The Chicago Manual of Style*. 2010. Chicago: University of Chicago Press.
- Ditlevsen, T. 1975. *Vilhelms værelse*. København: Gyldendal.
- Etsy.com. u.å. <https://www.etsy.com/de/listing/4365143700/hermann-teddy-originalaffe-mohair-ca> (tilgæet 28. december 2025).
- Ferý, C. 2012. *Phonologie des Deutschen, Band 2: Eine optimalitätstheoretische Analyse*. Ikke-udgivet fonologikompedium. Institut für Linguistik, Goethe-Universität Frankfurt.
- Gallmann, P. 1985. *Graphische Elemente der geschriebenen Sprache. Grundlagen für eine Reform der Orthographie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. DOI: 10.1515/9783111630380.
- Gallmann, P. 1989. Syngropheme an und in Wortformen. Bindestrich und Apostroph im Deutschen. P. Eisenberg & H. Günther (red.), *Schriftsystem und Orthographie* (Reihe Germanistische Linguistik 97). Tübingen: Niemeyer. DOI: 10.1515/9783111372266.85.
- Goldschmidt, M.A. 1845. *En Jøde*. København: Gyldendal.
- Hare, J. 2012. *Dansk direkte 9. Lærervejledning*. København: Gyldendal.
- Häsing, J.R. 2024. *Die Europäisierung der deutschen Landesparlamente: Die Landtagsverwaltung im Spannungsfeld zwischen Parlament und Regierung*. Doktorafhandling, Freie Universität Berlin.
- Henrichsen, P.J. 2023a. Det Centrale Ordregister. Et indeks over det danske sprog – en gave til dansk sprogteknologi. L. Holmer, G. Horn, H. Landqkvist, P. Nilsson, E. Nordgren & E. Sköldberg (red.), *Nordiska studier i lexikografi* 16, 113–126. Lund: Lunds Universitet.
- Henrichsen, P.J. 2023b. Diktatoriske befølelser. Om ord og uord i det Centrale Ordregister. W. Collin, I.S. Hansen, T.T. Hougaard & K. Schriver (red.), *19. Møde om udforskningen af dansk sprog*, 133–147. Aarhus: Aarhus Universitet.

- Henrichsen, P.J. 2024. Make each morph count – a new approach to computational lexicography for text processing. K.Š. Despot, A. Ostroški Anić, & I. Brač, (red.), *Proceedings of the XXI EURALEX International Congress*, 329–335. Cavtat: Institut za hrvatski jezik.
- Henrichsen, P.J. & M. Nguyen. Under udgivelse. Binde- og narrestreger. *Nordiske studier i leksikografi* 17.
- Jacobsen, H.G. & P.S. Jørgensen. 2025. *Håndbog i Nudansk*, 7. udg. (u. sted): Samfundslitteratur.
- Jacobsen, H.G. & M. Gradenwitz (red.). 1993. *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (Dansk Sprognævns skrifter 20). København: Dansk Sprognævn.
- Jakubiček, M. et al. 2013. The TenTen corpus family. A. Hardie & R. Love (red.), *Corpus Linguistics 2013. Abstract book*, 125–127. Lancaster: UCREL.
- Janßen, S. 2020. Kredit – Glauben – Wahn. Paranoische Formen von Soll und Haben bei Heinrich von Kleist und Robert Walser. M. Bergengruen, J. Bühler & A. Eder (red.), *Kredit und Bankrott in der deutschsprachigen Literatur*. Karlsruhe: J.B. Metzler. DOI: 10.1007/978-3-662-62288-9_7.
- Jensen, J.N. 2006. Binde- eller ej? Om skrivemåden af nogle engelske låneord. A.Å. Jervelund, M. Rathje & J. Schack (red.), *Vi skriver dig til. Festskrift til Vibeke Sandersen i anledning af 70-års-dagen* (Dansk Sprognævns Skrifter 36), 127–144.
- Karlsson, O. 2017. *Svenska skrivregler*. Stockholm: Liber.
- Mkuem.rlp.de. u.å. <https://mkuem.rlp.de/themen/tiere-und-tierwohl/tiergesundheits-tierseuchenbeaempfung/maul-und-klauenseuche> (tilgæt 28. december 2025).
- Nguyen, M. 2024. Kommatering i Skandinavien. *Dansknoter* 2024/2. 50–51.
- Nguyen, M. & A.S. Hartling. Under udgivelse. Commas and copulas. Vergleichende Interpunktion – Comparative punctuation [foreløbig titel på antologi].
- Nguyen, M. & P.J. Henrichsen. 2024. The locum hyphen – a formal approach to the lexicalization of multiword expressions with rich internal semantics. K.Š. Despot, A.O. Anić & I. Brač (red.), *Lexicography and semantics. Proceedings of the XXI EURALEX International Congress*, 113–121. Cavtat: Institut za hrvatski jezik.
- Nguyen, M. 2026. En kritisk og konstruktiv gennemgang af tegnsætningsreglerne i *Retskrivningsordbogen*. *NyS* 69. 36–83.
- Nunberg, G. 1990. *The linguistics of punctuation* (CSLI 18). Stanford: Center for the Study of Language (CSLI).
- Omar, Tarek. 2011. *MuhammedANEREN*. København: Politikens Forlag.
- Ordregister.dk*. <https://ordregister.dk/> (tilgæt 29. december 2025).

- Ravnholt, Ole. 2015. Slip kommaerne fri, det er forår. I.S. Hansen & T.T. Hougaard (red.). *15. Møde om udforskningen af dansk sprog (MUDS)*, 321–342. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Regeringen.se. u.å. <https://www.regeringen.se/sveriges-regering/klimat--och-naringslivs-departementet/> (tilgået 28. december 2025).
- RO 5. 2024. *Retskrivningsordbogen*, 5. udg. Bogense: Dansk Sprognævn & Alinea.
- Rienecker, L. & P.S. Jørgensen. 2012. *Den gode opgave – håndbog i opgaveskrivning på videregående uddannelser*, 4. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Snl.no. 2025. https://snl.no/Klima-_og_milj%C3%B8departementet (tilgået 28. december 2025).
- Spector, S. 2014. *The quotable guide to punctuation*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Språkrådet. u.å. Bindestrek. <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/tegn/bindestrek/> (tilgået 20. december 2025).
- Stortinget.no. 2025. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qnid=110002> (tilgået 28. december 2025).
- Sverigesmiljomal.se. u.å. <https://sverigesmiljomal.se/miljomalen/ett-rikt-vaxt--och-djurliv/> (tilgået 28. december 2025).
- Strømberg-Derczynski, L. et al. 2021. The Danish Gigaword Corpus. S. Dobnik & L. Øvrelid (red.), *Proceedings of the 23rd Nordic Conference on Computational Linguistics (NoDaLiDa)*, 413–421. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Tagesschau.de. 2025. <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/reiche-energie-wende-100.html> (tilgået 28. december 2025).
- Widmann, T. 2023a. Det Centrale Ordregister og dets leksikografiske anvendelser. L. Holmer et al. (red.), *Nordiska studier i lexikografi. 16. Rapport från 16:e konferensen om lexikografi i Norden. Lund 27–29 april 2022*, 415–430. Lund & Göteborg: Lund Universitet.
- Widmann, T. 2023b. The Central Word Register of the Danish language. u. red., *Proceedings of eLex (Electronic Lexicography in the 21st Century)*, 91–103.

APPENDIKS

COR's bøjningsindekser (uddrag). Den fulde liste ses på ordregister.dk, hvorfra man også kan hente databasen COR1 med RO's leksemer i alle bøjede former, samt manualer til hele COR-systemet (Det Centrale Ordregister).

Indeks	PoS-mærke	Ordklasse, bøjning, eksempel
110	sb.fk.sg.ubest	(substantiv, fælleskøn, singularis, ubestemt form, fx <i>hest</i>)
111	sb.fk.sg.best	
112	sb.fk.pl.ubest	
113	sb.fk.pl.best	
114	sb.fk.sg.ubest.gen	
115	sb.fk.sg.best.gen	
116	sb.fk.pl.ubest.gen	
117	sb.fk.pl.best.gen	(substantiv, fælleskøn, pluralis, bestemt form, genitiv, fx <i>hestenes</i>)
119	sb.fk.sms	(substantiv, fælleskøn, sammensætningsform, fx <i>heste-</i>)
120	sb.itk.sg.ubest	(substantiv, intetkøn, singularis, ubestemt form, fx <i>barn</i>)
127	sb.itk.pl.best.gen	(substantiv, intetkøn, pluralis, bestemt form, genitiv, fx <i>børnenes</i>)
129	sb.itk.sms	(substantiv, intetkøn, sammensætningsform, fx <i>barne-</i> og <i>børne-</i>)
200	vb.inf.akt	(verbum, infinitiv, aktiv, fx <i>spise</i>)
201	vb.inf.pass	(verbum, infinitiv, passiv, fx <i>spises</i>)
203	vb.præs.akt	(verbum, præsens, aktiv, fx <i>spiser</i>)
204	vb.præs.pass	(verbum, præsens, passiv, fx <i>spises</i>)
206	vb.præt.akt	(verbum, præteritum, aktiv, fx <i>spiste</i>)
209	vb.imp	(verbum, præteritum, aktiv, fx <i>spis</i>)

300	adj.sg.ubest.fk	(adjektiv, singularis, ubestemt, fælleskøn, fx <i>stor</i>)
301	adj.sg.ubest.itk	(adjektiv, singularis, ubestemt, intetkøn, fx <i>stort</i>)
302	adj.sg.best	(adjektiv, singularis, bestemt, fx <i>store</i>)
303	adj.pl	(adjektiv, pluralis, fx <i>store</i>)
304	adj.kompar	(adjektiv, komparativ, fx <i>større</i>)
305	adj.superl.sg.ubest	(adjektiv, komparativ, fx <i>størst</i>)
400	fork	(forkortelse, fx <i>fx</i>)
500	prop	(proprium, fx <i>Danmark</i>)
600	talord.kard	(proprium, kardinaltal, fx <i>sytten</i>)
610	talord.ord	(proprium, ordinaltal, fx <i>syttende</i>)
870	udråbsord	(fx <i>okay</i>)
880	præp	(præposition, fx <i>udenpå</i>)
890	præfiks	(præfiks, fx <i>eks-</i>)
900	adv	(adverbium, fx <i>fremefter</i>)
930	flerord	(flerordsforbindelse, fx <i>nu om stunder</i>)
970	konj	(konjunktion, fx <i>undtagen</i>)
980	lydord	(fx <i>kyklikey</i>)
990	pron	(pronomen, fx <i>hinanden</i>)

En kritisk og konstruktiv gennemgang af tegnsætningsreglerne i *Retskrivningsordbogen*

MICHAEL NGUYEN

ABSTRACT

I 2024 udkom 5. gennemreviderede udgave af *Retskrivningsordbogen* (RO 5) – Dansk Sprognævns mest centrale publikation. Som noget nyt vil der hvert år fremover udkomme ikke-gennemreviderede udgaver af den elektroniske ordbog (RO 5.1, 5.2 osv.). Det betyder at der hvert år vil være mulighed for at indføre ændringer i retskrivningsreglerne, herunder tegnsætningsreglerne. Formålet med denne artikel er at gennemgå tegnsætningsreglerne systematisk og fremsætte ændringsforslag til dem – forslag som ikke kun RO-redaktionen kan lade sig inspirere af i de årlige opdateringer af den elektroniske ordbog, men som også de tilsvarende redaktioner i Sverige, Norge og Tyskland kan have gavn af. Forslagene angår primært reglernes form, især hvordan de er formuleret. Der er kun enkelte forslag til det man kunne kalde substansændringer, dvs. ændringer som medfører at noget der før var korrekt, ikke længere er det – eller omvendt. Selv hvis alle artiklens ændringsforslag indføres, ville tegnsætningsreglerne næppe være fiks og færdige: Dette er et pågående arbejde, og i det lys er det positivt at der fremover kan indføres ændringer hvert år.

EMNEORD: ortografi; tegnsætning; Retskrivningsordbogen; retskrivningsregler

1 INDLEDNING

En af Dansk Sprognævns hovedopgaver er at redigere *Retskrivningsordbogen* (RO) og heri fastlægge retskrivningen. RO spiller altså en central rolle i nævnets virke. Jacobsen (2005: 46) formulerer det således: ”Sprognævnets primære publikationsforpligtelse har altid været at udgive en dansk retskrivningsordbog.”

I 2024 udkom 5. udgave af RO (herefter kaldet RO 5). Denne udgave er gennemrevideret og omfatter en ny version af både den elektroniske og den fysiske ordbog. Som noget nyt vil der hvert år fremover udkom-

me ikke-gennemreviderede udgaver af den elektroniske ordbog (RO 5.1, 5.2 osv.) (T.H. Andersen 2025: 4). Hvor RO-redaktionen altså tidligere kun kunne indføre regelændringer ved hver gennemreviderede udgave (dvs. med 10-15 års mellemrum), kan regelændringerne nu indføres hvert år. I december 2025 blev RO 5.1 således udgivet.

Denne artikel handler om tegnsætningsreglerne i RO. Af Sprognævnets hjemmeside (Dansk Sprognævn 2024, 2025a) fremgår det hvilke ændringer der er indført i RO 5 og RO 5.1, herunder tegnsætningsreglerne. I RO 5 er den største ændring af tegnsætningsreglerne at anbefalingen om udeladelse af startkomma er fjernet. Og i RO 5.1 er der indført adskillige ændringer af mindre karakter i § 43 (om udeladelsesprikker og tøveprikker), § 47.3b (om komma ved led udenfor sætningen), § 54.2 (om udråbstegn i indledningen til skrivelser) og § 57.4-5 (om bindestreg i forbindelse med taltegn, symboler mv.).

Særligt med udgivelsen af RO 5.1 er redaktionen kommet godt i gang med at revidere tegnsætningsreglerne. Jeg mener dog at der er gode grunde til at overveje at indføre endnu flere ændringer, både af større og mindre karakter. Formålet med denne artikel er at gennemgå tegnsætningsreglerne, pege på forhold som kan forbedres, og fremlægge konkrete forbedringsforslag der kan inddrages i RO-redaktionens arbejde. Artiklen har altså både et kritisk og konstruktivt sigte. Da redaktionen nu kan indføre ændringer hvert år, kan redaktionen uden videre inddrage artiklen her i sit løbende arbejde.

Indtil videre har jeg brugt ordet *regel* (og dets bøjningsformer) lidt løst. Men det er givtigt at skelne skarpt imellem dets betydninger. Ordet *regel* kan mindst henvise til følgende:

- A. en (abstrakt) forskrift for hvordan noget skal gøres – noget som udstikkes som rettesnor
- B. en (konkret) tekst som en regel i betydning A er nedfældet som.¹

I betydning A angår en regel noget substantielt, fx om et startkomma skal stå det ene eller det andet sted, eller om en apostrof skal sættes ved

¹ For en meget mere dybdegående diskussion om begrebet *regel* i forbindelse med ortografi, se Gallmann og Sitta (1997).

genitiv. En ændring af reglerne i betydning A ville medføre at sprogbrugeren kan eller skal sætte et givet tegn på en anden måde. I betydning B henviser en regel derimod til den konkrete tekstlige udformning. En ændring af reglerne i betydning B kunne fx være en omformulering af teksten, en omstrukturering af teksten eller en ændring i eksempelaterialet.

Denne artikel handler primært om reglerne i betydning B, og der vil kun være enkelte forslag til ændringer af reglerne i betydning A. For at undgå tvetydigheden i ordet *regel* vil jeg i det følgende bruge termene *regelforskrift* og *forskrift* for *regel* i betydning A og termene *regeltekst* og *tekst* for *regel* i betydning B.²

Generelt er tegnsætning som forskningsområde kun stedmoderligt behandlet. Hvis man fx sammenligner med klassisk grammatik, er der ikke mange dybdegående undersøgelser af tegnsætning, og slet ikke af dansk tegnsætning. Der er ganske vist en del undersøgelser af kommaet (se især referencerne i afsnit 3.5), men kun ret få undersøgelser af andre tegn (I.S. Hansen 2026, Henrichsen & Nguyen under udgivelse, Jacobsen 2018, Jensen 2006, Nguyen 2026, Nguyen & Henrichsen 2024, 2026, Nielsen 2019). Derudover findes der adskillige anmeldelser af RO, hvor tegnsætningsreglerne kun kort kommenteres (Juul 2025: 273–274, Kristiansen 2013: 97–98, Nilsson 2025: 101–103, Rask 2013: 88–89, Theilgaard 2013: 199–202).

Artiklen her indeholder primært (i) en systematisk nærlæsning af hvordan tegnsætningsparagrafferne er formuleret, og (ii) forslag til hvordan de kan omformuleres. Så vidt jeg ved, har denne artikel ikke mange forløbere i dansk sammenhæng, både hvad angår dens formål, omfang og de mange forskellige tegn den behandler (se Ickler 1998, som på lig-

2 I det lys er fjernelsen af kommaanfalingen nok nærmere en ændring af en regeltekst end en ændring af en regelforskrift (se også Nilsson 2025: 102). Som det fremgår af citaterne nedenfor fra Sprognævnets hjemmeside, veksler nævnet selv mellem om det kalder det en regelændring eller ej (i citat nummer to omtales det endda som en større ændring i reglerne):

”Det er ikke en regelændring: Hvad der gælder for komma i dag, gælder også når den nye udgave af Retskrivningsordbogen kommer ultimo 2024. Det er alene en anbefaling om brugen af reglerne for komma som ændres.” (Dansk Sprognævn 2023)

”Der er to større ændringer i reglerne: En [sic] der angår adverbialt *-t*, og en der angår kommaanfalingen.” (Dansk Sprognævn 2024)

nende vis kommenterer og kritiserer de tyske retskrivningsparagraffer – blot på mere end 200 sider). I dansk sammenhæng er artiklen her således en af de første af sin slags – hvis ikke den første.

2 RETNINGSLINJER FOR FORBEDRINGSFORSLAG

Når jeg i det følgende kritiserer regelteksten og fremlægger forbedringsforslag, bygger det på følgende fire retningslinjer:

1. I regelteksten skal der være overensstemmelse mellem forklaringerne af regelforskrifterne (metateksten) og de eksempler der er knyttet til forklaringerne.
2. Regelteksten skal ikke være unødigt svær. Fx skal den ikke være formuleret med kompliceret syntaks eller unødigt forudsætte sproglig viden som den almene sprogbruger sandsynligvis ikke har.
3. Både terminologien, indholdet og formuleringerne i regelteksten skal være internt konsistente – også på tværs af regelparagrafferne.
4. Det regelteksten behandler, skal afspejle almensproget og/eller sproget hos den såkaldte gode og sikre sprogbruger.

De første tre retningslinjer er nok relativt ukontroversielle; det er svært at mene det modsatte. Disse retningslinjer angår det formidlingsmæssige, og de giver mening i lyset af at man i Sprognævnet lægger stor vægt på at formidle retskrivningsnormen gennem RO (Jacobsen 2005: 13). Og som direktør for Sprognævnet Thomas Hestbæk Andersen siger:

”Dansk Sprognævn fastlægger dansk retskrivning, og vi arbejder vedholdende ikke blot for at fastlægge retskrivningen, men også for at oplyse og rådgive om den. Sproget er komplekst, men reglerne skal ikke være komplicerede at følge.” (Syddansk Universitet 2023)

Den fjerde retningslinje er nok mere kontroversiel. Den flugter ganske vist med at RO skal repræsentere det almene sprog og sproget hos den såkaldte gode og sikre sprogbruger (Diderichsen & Schack 2015,

Jervelund 2007: 14). Ikke desto mindre er der tale om et redaktionelt valg;³ man kunne lige så vel have valgt at RO skal repræsentere en anden type sprogbruger, eller at ordbogen skal redigeres efter helt andre kriterier (se gennemgang og diskussion af forskellige normeringsprincipper i fx Jervelund 2007: 11–24, Vikør 1988: 108–138). I denne artikel vil jeg ikke anfægte præmissen om at RO skal repræsentere den gode og sikre sprogbruger. Mit hovedfokus er formuleringerne i regelteksten.

Som sagt er retningslinje 1-3 nok ikke særlig kontroversielle. Ikke desto mindre kan man stille sig kritisk overfor retningslinje 2 og 4 og spørge hvordan de operationaliseres i praksis:

- Hvordan afgøres det om en regeltekst er unødigt kompliceret?
- Hvordan afgøres det om noget afspejler almensproget og/eller sproget hos den gode og sikre sprogbruger?

Til det kan svares at jeg har samme tilgang som RO-redaktionen: Redaktionsmedlemmerne laver (ofte mindre) empiriske undersøgelser og trækker på deres egen viden som kompetente sprogbrugere og -eksperter (se fx M.H. Andersen 2025: 9, der skriver: ”Her må vi altså supplere søgningerne i Infomedia med søgninger i andre korpusser og med vores viden om almensproget”).⁴ På lignende vis vil jeg dels lave enkelte søgninger i tekstkorpusset daTenTen20 (der indeholder ca. 3,48 mia. ord fra internetsider i 2020), dels trække på min viden som sprogekspert og -bruger (herunder bruge introspektion).

Selvom det ikke altid fremgår eksplicit af gennemgangen nedenfor, er hver problematisk tegnsætningsparagraf i RO holdt op imod de relevante tegnsætningsparagraffer for svensk, norsk og tysk. Jeg bruger de officielle retskrivningsregler: det svenske sprogråds *Svenska skrivregler* (Karlsson 2017), det norske sprogråds retskrivningsregler (findes kun

3 Den anonyme fagfælle mener ligefrem at der er tale om et ideologisk valg. Det er jeg ikke sikker på at jeg vil kalde det; ordet *ideologi* lader sig ikke så nemt definere og kan give associationer til politiske ideologier som socialisme og liberalism. Det er der vel næppe tale om her.

4 Jeg vil ikke bebrejde RO-redaktionen for at undlade at lave større korpusundersøgelser. Der er simpelthen for mange redaktionelle beslutninger der skal træffes, og det er begrænset hvor mange store korpusundersøgelser der kan laves.

online)⁵ og det tyske sprogråds *Amtliches Regelwerk der deutschen Rechtschreibung* fra 2024 (forkortes *AR*). Disse værker inddrages i artiklen fordi de kan tjene som inspiration og som sammenligningsgrundlag, ikke kun for RO-redaktionen men også for sprogrådene for disse sprog.

3 GENNEMGANG AF TEGNSÆTNINGSPARAGRAFFERNE OG FORSLAG TIL FORBEDRINGER

I dette afsnit gennemgår jeg systematisk tegnsætningsparagrafferne (§ 40-60) i RO 5.1, dvs. den nugældende udgave af ordbogen (som kun findes elektronisk). De følgende paragrafhenvisninger er til denne udgave. I langt de fleste tilfælde svarer hvert afsnit i artiklen til en hovedparagraf i RO. Når RO citeres, vil typografien så vidt muligt blive gengivet, men af praktiske årsager vil eksemplerne blive nummereret. For orienteringens skyld vil der være kort afstand mellem eksemplerne og henvisningerne til dem, og når det skønnes nødvendigt, ”genstartes” nummereringen.

Den følgende gennemgang kan til tider virke fragmentarisk. Dette skyldes at RO-regelteksten har en lovtekstagtig karakter der ikke er præget af særlig stor kohæsi on, og dette smitter af på den systematiske gennemgang. Det fragmentariske indtryk skyldes også at mine kommentarer nogle gange peger på mere end ét problem der angår det samme tekststykke – problemer der ellers ikke har noget med hinanden at gøre.

For at gøre fremstillingen mere sammenhængende har jeg kun citeret fra RO når dette skønnes nødvendigt. Og for overskuelighedens skyld har jeg skåret i citaterne så kun det mest nødvendige er med. Af samme grund er det i mine forbedringsforslag kun små tekstændringer der er markeret med understregning; større tekstændringer er ikke markeret. Læseren bør nok have RO 5.1 ved siden af (se <https://ro.dsn.dk/>) og løbende sammenligne formuleringerne heri med mine forslag.

Man vil nok kunne indvende at min gennemgang indimellem er unødigt pedantisk. Men RO er det mest centrale værk i Sprognævnet og fungerer som målestok for sproglig korrekthed, både i uddannelsessyste-

5 Jeg henviser her til hovedsiden <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskri-ving-og-grammatikk/> (tilgået 18. december 2025), men bruger i løbet af artiklen også und-ersiderne. Dem henviser jeg også til. Da der ikke er årstalsangivelser på nogen af siderne, vil jeg for overskuelighedens skyld henvise til dem i fodnoter og ikke som referencer i brød-teksten. Dette har den fordel at læseren får en meget præcis henvisning til den relevante side.

met og i det offentlige. RO bør være så formidlingsvenlig og så dækkende for almensproget som muligt, og der bør ikke være (ansatser til) fejl i.

3.1 Indledning (§ 40)

Denne paragraf er, som overskriften antyder, en indledning til tegnsætningsreglerne. Jeg har her kun én kommentar, nemlig til den første sætning i paragraffen: ”Tegnsætning skal lette forståelsen af skrevne tekster.”

Hvis det er rigtigt at tegnsætningen skal lette forståelsen af tekster, så rejser det spørgsmålet om hvorfor der er valgfrihed i tegnsætningsreglerne, herunder især hvorfor startkomma er valgfrit (§ 45). Nævnet skriver selv på sin hjemmeside (Dansk Sprognævn 2023) at det har valgt at fjerne anbefalingen om at fravælge startkomma fordi dette ikke har slået bredt an (”Vi har i nævnet taget til efterretning at ”det nye komma” ikke er slået bredt an, og det har vi taget konsekvensen af”). Dette har altså ikke noget med forståelsen af teksterne at gøre.

Desuden viser en undersøgelse af Appel (1993) at forståelsen af tekster kan være afhængig af hvilken kommatering der bliver brugt. Appel undersøger ”grammatisk komma”, ”pausekomma” (se Aa. Hansen 1957) og ”enhedskomma” (se Jacobsen 1993a). Hvis forståelse måles i hvor hurtigt en tekst læses, er enhedskommateringen det bedste kommasystem. Hvis forståelse derimod sigter til at man kan svare rigtigt på spørgsmål om tekstens indhold, så er alle tre kommasystemer nogenlunde lige gode. Afhængigt af hvad der menes med *forståelse*, skulle Sprognævnet med udgangspunkt i Appels undersøgelse altså vælge mellem enten kun at tillade enhedskommaet eller at tillade alle tre kommasystemer.

Igen er det ikke hvad der øger forståelsen, der afgør Sprognævnets position med hensyn til kommareglerne. Redaktionen kan altså med fordel ændre den første sætning i indledningen (§ 40), fx ved at indsætte ordet *generelt*: ”Tegnsætning skal generelt lette forståelsen af skrevne tekster.” Alternativt kan sætningen stryges, for i § 51 advares der imod at ”man lader meningen af det skrevne være afhængig af et komma” (se mere herom i afsnit 3.5.4).

Hvor tegnsætningens rolle ikke tilsvarende diskuteres i den norske regeltekst,⁶ er der i den svenske og tyske tekst i forskellig detaljegrad

6 <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/> (tilgæet 18. december 2025).

lignende betragtninger herom (Karlsson 2017: 192 og AR 2024: 105–106). Men det samme spørgsmål – hvorfor man på den ene side siger at tegnsætning tjener til at lette forståelsen, og på den anden side siger at startkommaet er valgfrit – er ikke på samme måde relevant for svensk og tysk. Det skyldes at der i disse sprog ikke er den samme grundlæggende valgfrihed om startkomma, sådan som der ellers er i dansk.

3.2 *Slutpunktum* (§ 41)

§ 41 indeholder to underparagraffer med overskrifterne ”Mellem sætninger og inde i sætninger” (§ 41.1) og ”Udeladelse af punktum” (§ 41.2). Nedenfor følger første underparagraf:

(1) Mellem sætninger og inde i sætninger

Punktum kan bruges til at afgrænse og afslutte selvstændige eller forholdsvis selvstændige dele af en tekst, først og fremmest helsætninger (med eller uden ledsætninger):

- (1) *Jeg tager som regel med bussen.*
- (2) *Tilsæt en teskefuld salt.*
- (3) *Stik mig lige skruetrækkeren.*
- (4) *Han vidste ikke om dækslet var skruet på.*
- (5) *Ole havde meldt afbud på grund af forkølelse. Men Lars var der som sædvanlig.*
- (6) *Overfor en vulkan har man ingen chancer. Det er så store energimængder der slippes løs ved et vulkanudbrud, at de ikke på nogen måde kan tæmmes. Vand duer ikke. Den vulkan der for år tilbage dannede vulkanøen Surtsey syd for Island, startede på havbunden. Og den blev ved med at sprutte, uanset hvor meget vand der var over krateret.*

Punktum kan afgrænse og afslutte andet end sætninger. Det kan fx være forkortede sætninger:

- (7) *I morgen rejser vi. Klokkeren halv syv.*
- (8) *Har du ikke set Lise? Jo, for en halv time siden.*
- (9) *Der var mange besøgende. Også svenskere.*
- (10) *Torsdag. Er stadig meget træt. Stod sent op. Henrik ringede ved middagstid.*

Punktum kan med en særlig virkning bruges til at fremhæve en uselvstændig sætning eller en del af en sætning:

(11) *Til den eftertragtede stilling valgte man en ung ingeniør. Som arbejdede for den lokale partileder.*

(12) *Jeg fik skam også et skriftligt svar. 4 måneder senere.*

Om forholdet mellem punktum og semikolon, se [§ 44](#).

Der er flere problemer at anmærke. Det første problem er at overskriften ”Mellem sætninger og inde i sætninger” er noget misvisende. De første eksempler under overskriften, (1)-(4), viser hverken placering af punktum mellem eller inde i sætninger, men *efter* sætninger (som er enkeltstående). Der er således et mismatch mellem overskriften og disse eksempler.

Det andet problem er at der er lidt redundans i paragraffen. Formuleringen ”Punktum kan med en særlig virkning bruges til at fremhæve en uselvstændig sætning eller en del af en sætning:” gælder ikke kun (11) og (12) ovenfor, men også (7) og (9) (og måske (10)). Dette kan skrives mere kompakt.

Det tredje problem er formuleringen ”Punktum kan afgrænse og afslutte andet end sætninger. Det kan fx være forkortede sætninger:”. Den første del af formuleringen tydeliggør at punktum kan bruges til at afgrænse og afslutte andet end sætninger. Den anden del angiver ”forkortede sætninger” som eksempel på noget der ikke er en sætning, og som kan afgrænses og afsluttes af punktummer. Men den samlede formulering lyder nærmest som en selvmodsigelse: På den ene side tyder termen ”forkortede sætninger” på at disse er en undertype af sætninger, og på den anden side må man forstå af tekstens sammenhæng at de ikke er sætninger. Er de sætninger eller ikke sætninger?

Selv hvis der ikke er nogen selvmodsigelse, bør teksten omformuleres. Det er uhensigtsmæssigt hvis teksten kan læses som selvmodsigende.

Et forbedringsforslag der tager bestik af de tre problemer, følger nedenfor:

(1) Efter, mellem og inde i sætninger

Punktum kan bruges til at afgrænse og afslutte selvstændige eller forholdsvis selvstændige dele af en tekst, først og fremmest helsætninger (med eller uden ledsætninger):

- (1) *Jeg tager som regel med bussen.*
- (2) *Tilsæt en teskefuld salt.*
- (3) *Stik mig lige skruetrækkeren.*
- (4) *Han vidste ikke om dækslet var skruet på.*
- (5) *Ole havde meldt afbud på grund af forkølelse. Men Lars var der som sædvanlig.*

[...]

Punktum kan afgrænse og afslutte andet end fuldstændige sætninger. Det kan fx være forkortede sætninger, dele af sætninger og mere selvstændige ledsætninger:

- (6) *I morgen rejser vi. Klokker halvt syv.*
- (7) *Har du ikke set Lise? Jo, for en halv time siden.*
- (8) *Der var mange besøgende. Også svenskere.*
- (9) *Torsdag. Er stadig meget træt. Stod sent op. Henrik ringede ved middagstid.*
- (10) *Til den eftertragtede stilling valgte man en ung ingeniør. Som arbejdede for den lokale partileder.*
- (11) *Jeg fik skam også et skriftligt svar. 4 måneder senere.*

Punktummet kan med en særlig virkning bruges til at fremhæve det der står bagefter.

Om forholdet mellem punktum og semikolon, se [§ 44](#).

For at løse det første problem er overskriften ændret. Der står dog stadig at der sættes slutpunktum *mellem* og *inde i* sætninger. Man kunne måske nøjes med at sige at slutpunktummet afslutter/afgrænser sætninger og ikkesætninger – i lighed med den tyske og svenske regeltekst (AR 2024:

108, Karlsson 2017: 194).⁷ Dette har den fordel at termen *slutpunktum* mere klart associeres med det at *afslutte* noget (overskriften til hovedparagraffen er netop ”Slutpunktum”).

3.3 Forkortelsespunktum (§ 42)

§ 42 handler om forkortelsespunktum. § 42.1 siger at et ”[f]orkortelsespunktum viser at et ord i den skriftlige form er afkortet ved at bogstaver er udeladt[.]”. § 42 indeholder også en underparagraf om forkortelsespunktum i ordenstal (§ 42.3):

(3) Ordenstal

Forkortelsespunktum sættes efter tal for at vise at de er ordenstal:

- (1) Frederik 10., Margrethe 2., den 11. september 2001, 11.9.2001, 2. verdenskrig.

Romertal brugt som ordenstal står dog uden forkortelsespunktum:

- (2) Christian IV
- (3) Frederik X

Det er ikke åbenlyst hvorfor punktummer i ordenstal er forkortelsespunktummer, sådan som forkortelsespunktum er defineret i § 42.1. Det er uklart hvilke bogstaver der skulle være udeladt i fx 4. og 10.

RO betragter øjensynlig også romertal brugt som ordenstal som en slags forkortelser. Ellers er der vel næppe nogen grund til at gøre opmærksom på at disse står uden forkortelsespunktum. Men igen er det ikke klart at der i romertal skulle være bogstaver der er udeladt, og dermed er det heller ikke klart at romertal skulle være forkortelser. Og dermed giver det næppe mening at sige at de skal stå uden forkortelsespunktum, sådan som der står i teksten. Det er mere præcist at sige at romertal ikke skal stå med punktum, på trods af at de fungerer som ordenstal.

⁷ Den norske tekst (<https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/tegn/punktum/>) virker problematisk på dette punkt. Manchetten til punktumartiklen består af følgende sætning: ”Punktum markerer slutten på et konstatende (fortellende) utsagn, som kan være en enkelsetning eller en setningsforbindelse.” For det første er det uklart hvad en sætningsforbindelse er; dette er ikke nemt at udlede fra eksemplerne. For det andet indeholder teksten eksemplertyper som ikke har noget med manchetten at gøre – fx punktum ved forkortelser og ved ordenstal.

Der er forskellige måder at omstrukturere regelteksten på, så der tages højde for at punktummet i ordenstal ikke er et forkortelsespunktum. Én mulighed er at lave en ny paragraf der fx hedder ”Andre anvendelser af punktum”. Denne paragraf ville så være § 44. Denne nye paragraf kunne så indeholde en underparagraf om punktum i ordenstal (§ 44.1) og andre underparagraffer, fx punktum i datoer.⁸

Jeg vil nu gå videre til § 42.4. Her står der følgende:

(4) Forkortelsespunktum som sluttegn

Når et ord med forkortelsespunktum står sidst i en sætning, sættes der kun ét punktum:

- (1) *Opgiv venligst dit personnummer, og indsend rejsebilag og lign.*

Andre tegn end punktum sættes altid:

- (2) *Kan du ikke lige sende en mail med oplysninger om adresse, telefonnummer osv.?*

Som i tysk og svensk (AR 2024: 109 og Karlsson 2017: 145) skal der antagelig heller ikke sættes to punktummer når ordenstallet står til sidst i en sætning, fx *Det blev en afgørende sejr for Christian 4.* (ikke *Christian 4.*).⁹ Jeg foreslår at man skriver som nedenfor:

Ord, forkortelser mm. der ender på punktum

Der sættes ikke punktum efter et andet punktum (se dog § 43 om udeladelses- og tøvemarkeringer):

-
- 8 Jeg er skeptisk overfor at punktummer i datoangivelser som *11.9.2001* (eksemplet er fra § 42.3) markerer at der er tale om ordenstal, sådan som der står i regelteksten i RO. Det rækker for vidt at udfolde analysen her, men man kan i hvert fald pege på at den svenske og norske regeltekst ser ud til at skelne imellem (a) punktum i dato og (b) punktum som angivelse af ordenstal (se Karlsson 2017: 194 og <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/tegn/punktum/>). Det samme gælder Dansk Sprognævn selv i dets såkaldte hjælpeseddel (Dansk Sprognævn u.å.), men altså ikke i § 42.3. Hvis punktum i datoangivelser ikke markerer ordenstal, hører eksemplet *11.9.2001* heller ikke til § 42.3. Eksemplet skal slettes eller stå et andet sted, fx sådan som jeg foreslår i brødteksten.
- 9 Problemet med flere punktummer efter hinanden er del af et større problemkompleks. Problemkomplekset handler om hvilke tegn der kan stå ved siden af hinanden; se mere i Bredel (2020: 4, 23), Gradenwitz (1993: 54–55), Nguyen (2026: 567–569) og Togeby (1993: 65–66).

- (1) *Opgiv venligst dit personnummer, og indsend rejsebilag og lign. (Ikke Opgiv venligst dit personnummer, og indsend rejsebilag og lign..)*
- (2) *Det blev en afgørende sejr for Christian 4. (Ikke Det blev en afgørende sejr for Christian d. 4..)*

Andre tegn end punktum sættes altid:

- (3) *Det blev en afgørende sejr for Christian d. 4.!*
- (4) *Kan du ikke lige sende en mail med oplysninger om adresse, telefonnummer osv.?*

Overskriften er ændret, og tallet for underparagraffen er udeladt. Det sidstnævnte skyldes at tekststykket skal stå et andet sted end under § 42, som handler om forkortelsespunktum. Som jeg har argumenteret for, er punktummet i ordenstal netop ikke et forkortelsespunktum.

3.4 Semikolon (§ 44)

I paragraffen om semikolon vil jeg kun påtale et problem i § 44.3:

(3) Oprensning

Tilsvarende kan man ved hjælp af semikolon inddele en oprensning i grupper:

- (1) *Forsikringen omfatter skader på: antikviteter, malerier, kunsthåndværk, ægte tæpper; ure, kameraer og projektører med tilbehør, kikkerter; pelsværk, skind.*
- (2) *Patientens temperatur blev i døgnets løb målt til 39,7; 38,1; 37,7; 36,9.*

Der er en problematisk uoverensstemmelse mellem eksempel (2) og metateksten. I (2) er der ganske vist en oprensning, men oprensnings-elementerne er ikke inddelt i grupper (se en lignende eller den samme fejlagtige opfattelse i den norske¹⁰ og svenske regeltekst, Karlsson 2017: 208). Der er vel nærmere tale om at semikolonerne fungerer som

¹⁰ <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/trettskriving-og-grammatikk/tegn/semikolon/> (tilgået 8. april 2026).

separatorer der tydeligt adskiller opremsningselementerne (her decimaltal) fra hinanden. Dette fremstår mere klart i de tyske regler (AR 2024: 133–134).

Den danske metatekst kan med fordel omformuleres så det er mere klart at semikolon bruges for tydelighedens skyld. Samtidig kan man slette ordet *tilsvarende* fordi det ikke er klart om man med ordet henviser tilbage til udelukkende § 44.2 eller til både § 44.1 og § 44.2. Man kunne fx omformulere § 44.3 således:

(3) Opremsning

Man kan ved hjælp af semikolon inddеле en opremsning i grupper:

[...]

Man kan for tydelighedens skyld sætte semikolon for at afgrænse elementerne i en opremsning, fx når disse elementer selv indeholder komma:

(3) *Patientens temperatur blev i døgnets løb målt til 39,7; 38,1; 37,7; 36,9.*

Afslutningsvis vil jeg pege på en brug af semikolon som der vistnok ikke er hjemmel for i tegnsætningsreglerne. I de følgende eksempler er det der kommer efter semikolon, hverken en (hel)sætning eller et opremsningselement:

- (1) I en lærebog hæfter man ikke sine kilder op med fodnoter; derfor kun disse ord som anerkendelse af alt det jeg skylder mine forgængere i dansk syntaks.
- (2) Men en relativsætning kan [...] stå med en sådan selvstændighed at det skal markeres med både start- og slutkomma; præcis som hvis man satte parentes eller tankestreger omkring.
- (3) § 31-35 handler om præteritum participium; om hvordan participierne bøjes og bruges.

(1) er fra et syntakskompendium til danskstuderende på universitetet (Jørgensen 2000: 1); (2) er fra *sproget.dk* (u.å.), en portal som redige-

res af Sprognævnet og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab; (3) er fra Sprognævnets egen hjemmeside (Dansk Sprognævn 2024). I alle tre tilfælde er der uden tvivl tale om gode og sikre sprogbrugere. Det bør undersøges hvor udbredt denne brug af semikolon er. Hvis den er relativt udbredt, bør redaktionen overveje at tillade den. Dette ville være en ændring i regelforskrifterne.

3.5 Komma (§ 45-51)

Kommaet er det tegn der volder suverænt flest problemer blandt sprogbrugerne. Cirka en fjerdedel af de spørgsmål som Sprognævnet får i spørgetelefonen, handler om tegnsætning, især om komma (Nguyen 2024, Dansk Sprognævn 2025b: 19–20), og undersøgelser viser at kommafejl er en af de hyppigste fejltypen, hvis ikke den hyppigste (Brink et al. 2014: 7, Blom et al. 2017: 179–182, Holsting et al. 2021, Johannsen 2012: 20, Rathje 2013: 341, 344). Forståeligt nok har kommaet derfor været genstand for stor debat (se fx Jacobsen 1993b, 2010: 241–245 og Ravnholt 2015, og se også artiklerne i Jacobsen og Gradenwitz 1993).

Der er altså gode grunde til at gennemgå kommareglerne ekstra grundigt (som i E. Hansen 1977). Og modsat Juul (2025: 274), der ikke har nogen indvendinger imod RO's formidling af kommareglerne, mener jeg at der er et væsentligt potentiale for forbedring. Nærværende artikel tager altså ikke eksplicit stilling til hvilke(t) kommasystem(er) der skal være de(t) gældende.

3.5.1 Opremsningskomma mv. (§ 46)

I denne paragraf har jeg kommentarer til § 46.1 og § 46.2. Kommentarerne berører både den terminologi, de formuleringer og de eksempler der bruges. § 46.1 lyder således:

(1) Generelt

Der sættes komma (opremsningskomma) mellem sideordnede led som ikke er forbundet med konjunktion. I praksis vil det sige at der sættes komma hvor der kunne have stået et *og*, et *men* eller et *eller*:

- (1) *Han købte kartofler, gulerødder og blomkål.* (Men: *Han købte kartofler og gulerødder og blomkål*).
- (2) *Fyrretræ er både smukt, holdbart og ret billigt.*
- (3) *Skabet er dels for stort, dels for dyrt.*
- (4) *Han var snart højt oppe, snart igen langt nede.*
- (5) *Jorden er nogle steder for tør, andre steder for fugtig.*
- (6) *På én måde var det godt, på en anden måde skidt.*
- (7) *Det var i Hvidovre, ikke i Vanløse.*
- (8) *Nok se, ikke røre!*
- (9) *Jeg skal enten til Paris, London eller Berlin.*
- (10) *Der kommer nogen, men jeg ved ikke hvem, hvorfor og hvornår.*

Om komma ved sideordnede helsætninger og ledsætninger, se [§ 48](#) og [§ 49.2](#).

Et problem her er ordet *sideordne* (og participialformerne *sideordnet* og *sideordnede*): Der er nok en del sprogbrugere der ikke kender dette ord, måske bortset fra i forbindelse med *sideordnende konjunktioner*. *Sideordne* findes ganske vist i RO, men ikke i den relevante betydning i *Den Danske Ordbog* (DDO) (substantivet *sideordning* findes dog). Det forhold at *sideordne* i den relevante betydning ikke findes i DDO, kunne tyde på at ordet i denne betydning ikke er særlig udbredt i almensproget. Men selv hvis man mener at denne betydning af *sideordne* er udbredt og velkendt, kan man måske overtales til at det trods alt er en god ide at undgå ordet hvis det er muligt.

Et andet problem i det citerede tekststykke er at det ikke er klart at eksempel (3)-(8) nødvendigvis involverer det man intuitivt ville forstå ved opremsninger. Og dermed er det heller ikke klart at eksemplerne involverer opremsningskommaer, hvilket der ellers står i metateksten. Den norske regeltekst omtaler ikke de problematiske eksempler,¹¹ mens den svenske og tyske regeltekst ligner den danske ved at behandle nogle af eksempeltyperne under ét (Karlsson 2014: 205-206, AR 2024: 115). For tysk er dette mindre problematisk (hvis overhovedet) fordi man her bruger ordet *Reihung*, som har en bredere betydning end det danske

¹¹ <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/kommaregler/> (tilgået 18. december 2025).

opremsning: *Reihung* dækker ikke kun betydningen ‘opremsning’, men også ‘rækkefølge’ og ‘sammenstilling’. I den svenske tekst er konstruktioner med *dels ... dels* rettelig ikke betragtet som en slags opremsning (i modsætning til i den danske, se (3)).

Jeg foreslår følgende omformulering, hvor termerne *sideordne* og *opremsningskomma* undgås:

Der sættes komma mellem led som ikke er forbundet med konjunktion, men som kunne have været det. I praksis vil det sige at der sættes komma hvor der kunne have stået et *og*, et *men* eller et *eller*:

Jeg vil nu gå videre til § 46.2. Her står der følgende (hvor også *sideordne* bliver brugt):

(2) Sideordnede adjektiver

Der sættes komma mellem to sideordnede adjektiver som ikke er forbundet med konjunktion:

- (1) *en lille, idyllisk by* (dvs. en by der er lille og idyllisk)
- (2) *en kold, frostklar vinterdag* (dvs. en vinterdag der er kold og frostklar)
- (3) *et stort, sort uhyre* (dvs. et uhyre der er stort og sort).

Hvis det første adjektiv derimod er underordnet en helhed der består af det andet adjektiv og det efterfølgende substantiv, sættes der ikke komma mellem de to adjektiver:

- (4) *en lille fransk by* (dvs. en fransk by der er lille)
- (5) *en iskold lys pilsner* (dvs. en lys pilsner der er iskold)
- (6) *en arrig ruhåret foxterrier* (dvs. en ruhåret foxterrier der er arrig).

Heller ikke her er det åbenlyst at der er tale om opremsninger, som der står i overskriften for § 46 (”Opremsningskomma mv.”). Men det største problem er nok den ganske komplicerede passage ”Hvis det første adjektiv ...”. *Hvis*-ledsætningen er ganske lang og indeholder både en ledsætning og svære/uigennemskuelige termer (”underordnet en helhed”).

I den norske regeltekst hører sideordningen af adjektiver under afsnittet ”Komma mellom ledd i oppregning”.¹² Dette er heller ikke særlig oplysende. Det er den svenske og tyske tekst derimod (Karlsson 2017: 206–207, AR 2024: 116), og det er med inspiration herfra at foreslår jeg følgende omformulering (bemærk den ændrede overskrift, som nok er mere forståelig for lægfolk)¹³:

(2) Adjektiver der står ved siden af hinanden

Der sættes komma mellem to adjektiver som kunne have været forbundet med og, men som ikke er det:

[...]

Hvis det første adjektiv derimod lægger sig til det efterfølgende adjektiv og substantiv, sættes der ikke komma mellem de to adjektiver:

[...]

I forslaget undgås de problematiske termer, og den komplicerede passage er forhåbentlig forenklet, også selvom den måske kan forenkles endnu mere og brydes op med flere punktummer. Men jeg har altså så vidt muligt holdt mig til den generelle stil i RO, der er kendetegnet ved stedvis halvlange perioder.

3.5.2 Helsætninger (§ 48)

Til § 48 har jeg primært kommentarer til (i) den indledende tekst i paragraffen og (ii) formuleringen af § 48.2. Den indledende tekst lyder således:

§ 48. Helsætninger

Det er normalt punktum der bruges til at adskille helsætninger, men ofte hører to eller flere helsætninger så tæt sammen at det er tilstrækkeligt at adskille dem med komma:

¹² <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/kommaregler/> (tilgået 18. december 2025).

¹³ Bemærk at den foreslåede overskrift ikke er særlig præcis. Den skal selvfølgelig dække tilfælde som *et lille, ret hyggeligt kvarter*, også selvom adjektiverne (*lille* og *hyggeligt*) ikke står ved siden af hinanden. Desværre er overskriften i RO (”Sideordnede adjektiver”) heller ikke helt dækkende, for det er egentlig ikke to adjektiver der er sideordnede, men to adjektivsyntagmer. Sådanne termer bør man dog undgå i RO.

Jeg har tre pointer her. Den første pointe er at det er tvivlsomt hvorvidt punktum bruges mere end komma til at adskille helsætninger. Jeg har i hvert fald ikke kendskab til nogen empirisk undersøgelse der viser dette. Den anden pointe er at *men*-sætningen virker noget besynderlig: Hvorfor er det ”tilstrækkeligt” at bruge komma når helsætningerne hører tæt sammen? Der må nærmere menes at kommaet skal, kan eller bør sættes når helsætningerne hører tæt sammen. Ud fra metateksten lyder det som om man altid kan sætte punktum (dvs. at det er default), men ikke komma. Dette ser ikke ud til at være rigtigt hvis man ser på det meste af resten af paragraffen.

Se eksempel (1)-(5) nedenfor. Disse er udvalgt fra § 48.1-48.5 – men med punktum indsat i stedet for komma (og med efterfølgende stort begyndelsesbogstav):

- (1)
 - a. Selv dansede præsten ikke. Thi det var ikke helt passende.
 - b. Enten er han syg. Eller også er han bortrejst.
 - c. Her er hundekoldt. For vinduet har stået åbent.

- (2)
 - a. Snart måtte vi vade gennem bække. Snart måtte vi springe over kløfter.
 - b. Dels er vejret for dårligt. Dels har vi ikke tid.

- (3)
 - a. Rend. Og hop!
 - b. Skold. Og smut mandlerne.

- (4)
 - a. Han er god nok. Er han.
 - b. Vi må se at få lidt fart på. Vi må.

- (5)
 - a. Tillykke med fødselsdagen. Råbte de.
 - b. – Det er din egen skyld. Bemærkede hun og gik sin vej.
 - c. »Tiden er inde.« Sagde han. »Til at skifte signaler.«

I (1), (2) og (3a) virker det som minimum mere naturligt at bruge komma end punktum, medmindre man med punktum vil skabe en særlig emfatisk effekt. I (3b)-(5) kan man nærmest ikke bruge punktum; komma kan man dog fint bruge.

Den indledende tekst til en paragraf gælder formodentlig for hele paragraffen. Derfor bør denne tekst ændres så man ikke får den fejlopfattelse at det i sætninger som (1)-(5) er default at bruge punktum, eller at det her er påfaldende at bruge komma.

Min tredje og sidste pointe til indledningsteksten til § 48 er at det ikke er alle eksempler i denne paragraf der indeholder mindst to helsætninger. Det gælder fx (5a), hvor *tillykke med fødselsdagen* næppe er en sætning og dermed heller ikke er en helsætning. Der er igen ikke helt overensstemmelse mellem indledningsteksten og alle eksemplerne. I (5b) og (5c) kan man som det mindste diskutere om replikkerne er en slags helsætninger – de kan vel også analyseres som objekt-ledsætninger. Analysen i RO er kontroversiel, og det er derfor nok en god ide at omformulere.

Nedenfor følger således et forslag til omformulering af indledningsteksten:

§ 48. Helsætninger

Punktum bruges ofte til at afgrænse en helsætning. I en del tilfælde kan eller skal man dog bruge komma.

Denne tekst er mere vag end den nuværende, og den siger ikke noget om at punktum eller komma adskiller helsætninger fra hinanden. Den første sætning i forslaget taler blot om afgrænsning af helsætninger. Sætning nummer to omtaler tilfælde hvor der i stedet for punktum kan eller skal sættes komma; (nogle af?) disse tilfælde behandles herefter i paragraffen.

Især formuleringen ”kan eller skal” er vag, men det er også meningen. Der findes vist ikke nogen udtømmende liste over de tilfælde hvor man hhv. *kan* sætte komma eller et andet tegn eller *skal* sætte komma og ikke et andet tegn. Og selv hvis man har sådan en liste, er det ikke sikkert den er egnet til RO-teksten: Den kan fx være for lang eller for kompliceret til at forklare.

Jeg vil nu gå videre til § 48.2:

(2) Ved opremsning

Der sættes komma (opremsningskomma, se [§ 46](#)) mellem sideordnede helsætninger som ikke er forbundet med konjunktion. I praksis vil

det sige at der sættes komma mellem helsætninger hvor der kunne have stået et *og*, et *eller* eller et *men*:

- (1) *Regnen piskede, vinden peb, og tordenen rullede.*
- (2) *Snart måtte vi vade gennem bække, snart måtte vi springe over kløfter.*
- (3) *Dels er vejret for dårligt, dels har vi ikke tid.*
- (4) *Er han syg, er han bortrejst, eller har han bare glemt det?*
- (5) *Nogle fik is, andre foretrak pølser.*
- (6) *I dag har vi fri, i morgen har vi kun tre timer.*
- (7) *Den ene halvdel af klassen har idræt, den anden halvdel har håndværk og design.*

Der er tre problemer her. Det første problem er termen *sideordne* (som allerede diskuteret). Det andet problem er termen *opremsning*. Det er ikke klart at eksemplerne (måske med undtagelse af (1)) indeholder det man som almindelig sprogbruger vil kalde opremsninger. Overskriften er dermed misvisende. Det samme problem findes i den tyske regeltekst (AR 2024: 115), men ikke i den norske¹⁴ og den svenske (Karlsson 2017: 201).

Det tredje problem angår sammenstillingen mellem (a) ”I praksis”-sætningen” og (b) eksempel (1) og (4). Problemet er at det kan være forvirrende for læseren at ”I praksis”-sætningen siger noget om komma i de tilfælde hvor der ikke er et *og* eller et *eller*, samtidig med at begge ord rent faktisk er til stede i (1) og (4).

Jeg foreslår følgende omformulering, hvor § 48.1 (”Mellem helsætninger der er forbundet med konjunktion”) og § 48.2. (”Ved opremsning”) er slået sammen:

(1) Mellem helsætninger der er eller kunne have været forbundet med konjunktion

Der sættes komma mellem helsætninger der er forbundet med en af konjunktionerne *og*, *eller*, *men*, *for*, *thi* eller *så*:

¹⁴ <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/kommaregler/> (tilgået 18. december 2025).

- (8) *Vinden peb, og tordenen rullede.*
- (9) *Lene tog mig på ordet og ankom dagen efter, og hun så ud til at befinde sig udmærket.*
- (10) *Hun var højt kvalificeret, og da vi i forvejen har for få kvindelige kransførere, gav vi hende jobbet.*
- (11) *Enten er han syg, eller også er han bortrejst.*
- (12) *Du skal skynde dig, men du kan godt låne min cykel.*
- (13) *Der er flere muligheder, men har du ikke vinterdæk, må du hellere køre denne vej.*
- (14) *Her er hundekoldt, for vinduet har stået åbent.*
- (15) *Det kan være farligt, for når der er pålandsvind, slår bølgerne op over molen.*
- (16) *Selv dansede præsten ikke, thi det var ikke helt passende.*
- (17) *Jeg havde glemt min nøgle, så jeg kunne ikke komme ind.*
- (18) *Der er næsten overtegnet, så hvis du vil med, må du melde dig til med det samme.*

Der sættes også komma mellem helsætninger som ikke er forbundet med konjunktion, men som kunne have været det. Kommaet sættes dér hvor der kunne have stået et *og*, et *eller* eller et *men*:

- (19) *Vinden peb, tordenen rullede.*
- (20) *Snart måtte vi vade gennem bække, snart måtte vi springe over kløfter.*
- (21) *Dels er vejret for dårligt, dels har vi ikke tid.*
- (22) *Nogle fik is, andre foretrak pølser.*
- (23) *I dag har vi fri, i morgen har vi kun tre timer.*
- (24) *Den ene halvdel af klassen har idræt, den anden halvdel har håndværk og design.*

At der er sat komma i eksemplerne i denne paragraf, udelukker ikke at man i nogle tilfælde kan sætte et andet tegn (fx punktum eller semikolon).

I dette forslag er alle de tre nævnte problemer løst: Termerne *sideordne* og *opremsning* er væk, og det samme er eksempel (1) og (4). Sletningen

af eksempel (1) og (4) bør ikke skabe vanskeligheder for læseren. Ud fra den omformulerede paragraf bør man kunne slutte sig til hvor kommaerne skal stå. Lad os betragte de to variationer af ”vejr”-eksemplet (1), med og uden konjunktion:

- I *Regnen piskede, vinden peb, og tordenen rullede* (eksempel fra § 48.2) sættes der komma mellem *peb* og *og* fordi de to helsætninger er forbundet med konjunktionen *og*.
- I *Regnen piskede, vinden peb, tordenen rullede* sættes der komma mellem *peb* og *tordenen* fordi der her kunne have stået et *og* der ville have forbundet de to helsætninger.

Det tilsvarende gælder eksempel (4): *Er han syg, er han bortrejst, eller har han bare glemt det?* Hvis man insisterer på at gå med livrem og seler, kan man umiddelbart under eksempel (24) tilføje følgende sætning ”Når mere end to helsætninger er eller kunne være forbundet med en konjunktion, sættes der komma mellem alle helsætningerne:”. Herefter kan man som minimum indsætte eksempel (1) og (4): *Regnen piskede, vinden peb, og tordenen rullede* og *Er han syg, er han bortrejst, eller har han bare glemt det?*

De to eksempler har man sandsynligvis taget med i den nuværende tekst for at undgå den tvivl der kan opstå ved såkaldte opremsninger af sætninger der er forbundet med konjunktion. Sprogbrugeren kan komme i tvivl om hvorvidt der skal sættes komma: Ved almindelige opremsninger sættes der jo ikke komma på det sted hvor der er en konjunktion (*biler, cyklister og fodgængere*). Da termen *opremsning* ikke indgår i mit forslag, er der ikke noget i teksten der kunne tænkes at fremme denne tvivl.

3.5.3 Startkommaets placering (§ 50)

Denne paragraf volder mange problemer for sprogbrugerne og har derfor også været genstand for nærmere undersøgelse i forskningen, se Becker-Christensen og Schack (2015), Davidsen-Nielsen (2006), E. Hansen (1977), Nguyen og Hartling (under udgivelse, 2022: 165–167) og Ravnholt (2015); se også E. Hansen (1975a: 158–160, 1975b, 1983: 74–75) for tilstødende problemer. I dette afsnit peger jeg primært på tilsyneladende selvmodsigelser i paragrafferne, og i mindre grad på

hvordan problemerne kan løses; dette vil nok kræve endnu mere radikale ændringer.

Se først § 50.1 og 50.3:

(1) Foran præposition

Når en præposition eller et ord eller en ordforbindelse der bruges som præposition, hører nøje sammen med en efterfølgende ledsætning, sættes kommaet foran præpositionen:

- (1) *Han blev meget ivrig, efter at du var gået.* (Men: *Han blev meget ivrig efter, at du skulle gå*).
- (2) *Kortet åbnes, ved at man afriver randen.* (Men: *Han er ikke tryk ved, at de beholder hans pas*).
- (3) *Man kan få rabat, mod at man betaler forud.* (Men: *De har ingenting imod, at man betaler forud*).
- (4) *De trængte ind, uden at nogen mærkede det.*
- (5) *Du kan sidde her, forudsat at du ikke blander dig.*
- (6) *Vi har ingen kommentarer, udover hvad der fremgår af brevet.*
- (7) *Vi vil gerne se dig, i anledning af at vores datter skal døbes.*
- (8) *Vi kommer kl. 12 eller 13, afhængigt af om vi når færgen eller ej.*

Der sættes således heller ikke startkomma mellem præposition og konjunktion i tilfælde som de følgende, hvor ledsætningen står forrest i helsætningen:

- (9) *Uanset hvad der sker, skal vi være klar kl. 4.*
- (10) *Efter at du var gået, blev han meget ivrig.*
- (11) *I betragtning af at han var så træt, gik det meget godt.*

(3) Foran adverbial

Når et adverbial eller et ord eller en ordforbindelse der bruges som adverbial, hører nøje sammen med en efterfølgende ledsætning, sættes startkommaet foran adverbialet:

- (12) *Han hvilede sig, lidt inden gæsterne kom.* (Men med anden betydning: *Han hvilede sig lidt, inden gæsterne kom*).
- (13) *Jeg ringede, lige mens de holdt møde.* (Men: *Jeg ringer lige, mens de holder møde*).

- (14) *Bøgerne blev nedsat, en måned efter at vi havde betalt fuld pris for dem.*
- (15) *Hun kom, netop som jeg stod og trak uret op.*
- (16) *Han græder, næsten hver gang man kritiserer ham. (Men med anden betydning: Han græder næsten, hver gang man kritiserer ham).*
- (17) *Toget standsede, et øjeblik før det nåede Roskilde. (Men med anden betydning: Toget standsede et øjeblik, før det nåede Roskilde).*
- (18) *Man bør tale tydeligt, således at der ikke opstår tvivl. (Men: Man bør tale således, at der ikke opstår tvivl).*
- (19) *Vi fordrev tiden, så godt (som) vi nu kunne.*
- (20) *Denne funktion kan tilsluttes, indtil 30 minutter efter at tændingen er afbrudt.*
- (21) *Du må komme, lige meget hvad der sker.*
- (22) *Vi har frist til 1. august, dvs. at der er masser af tid.*
- (23) *Nu og da går de helt amok, især når de ikke kan finde deres nøgler.*
- (24) *Vi får sandsynligvis regn, bl.a. fordi svalerne flyver så lavt.*
- (25) *Vi hepper altid på vores kammerater, vel vidende at de aldrig har vundet en kamp før.*

Der sættes således heller ikke startkomma mellem adverbial og ledsætning i tilfælde som de følgende, hvor ledsætningen står forrest i helsætningen:

- (26) *Netop som jeg stod og trak uret op, kom hun.*
- (27) *Næsten hver gang man kritiserer ham, begynder han at græde.*
- (28) *Indtil 30 minutter efter at tændingen er afbrudt, kan funktionen tilsluttes.*
- (29) *Især når de får hård kritik, har de svært ved at styre sig.*

Af hensyn til fremstillingen behandler jeg nogle af de problematiske eksempler særskilt:

- (30) Eksempler fra § 50.1
- a. Han blev meget ivrig, efter at du var gået.
 - b. Efter at du var gået, blev han meget ivrig.

- (31) Eksempler fra § 50.3
- a. Han hvilede sig, lidt inden gæsterne kom.
 - b. Bøgerne blev nedsat, en måned efter at vi havde betalt fuld pris for dem.
 - c. Toget standsede, et øjeblik før det nåede Roskilde.

Ud fra § 50.1 må man forstå at ledsætningen begynder efter præpositionerne i de nævnte eksempler, dvs. efter *efter* i (30a) og (30b). I § 50.3 begynder ledsætningen efter adverbialerne, dvs. efter *lidt* i (31a), efter *en måned* i (31b) og efter *et øjeblik* i (31c). Men efter disse adverbialer står ordene *inden*, *efter* og *før*. Disse ord er antageligvis også her at betragte som præpositioner – hvis man altså læser § 50.3 i sammenhæng med § 50.1.

Det ser dermed ud til at der er en selvmodsigelse i reglerne: Hvorfor begynder ledsætningerne **efter** præpositionen *efter* i (30a) og (30b), hvorimod ledsætningerne begynder **før** ordene *inden*, *efter* og *før* i hhv. (31a), (31b) og (31c)? Det er muligt at der ikke er tale om en selvmodsigelse, men det er i hvert fald ikke åbenlyst hvad svaret på ovenstående spørgsmål er, hverken for lingvisten eller for den almindelige sprogbruger.

Jeg foreslår at man omskriver teksten og slår § 50.1 og § 50.3 sammen.¹⁵ Sammenskrivningen af de to underparagraffer giver mening fordi de begge handler om ord der står før ledsætningen, og som man sætter komma foran – i stedet for umiddelbart før ledsætningen. Jeg foreslår således følgende sammenskrivning (bemærk tilføjelsen ”med anden betydning” i det første eksempel, der dermed er parallelt med de eksempler der har denne tilføjelse):

(1) Foran ord eller ordforbindelser der hører nøje sammen med en ledsætning

Når et ord eller en ordforbindelse hører nøje sammen med en efterfølgende ledsætning, sættes kommaet foran dette eller disse ord. Kommaet kan således sættes foran præpositioner, ord der bruges som præpositioner, og forskellige adverbielle led.

- (1) *Han blev meget ivrig, efter at du var gået.* (Men med anden betydning: *Han blev meget ivrig efter, at du skulle gå*).

¹⁵ Becker-Christensen og Schack (2015: 56) antyder også dette som en mulighed.

- (2) *Bøgerne blev nedsat, en måned efter at vi havde betalt fuld pris for dem.*
- (3) *Toget standsede, et øjeblik før det nåede Roskilde.* (Men med anden betydning: *Toget standsede et øjeblik, før det nåede Roskilde.*)
[...]
- (4) *Hun kom, netop som jeg stod og trak uret op.*
[...]
- (5) *Han græder, næsten hver gang man kritiserer ham.* (Men med anden betydning: *Han græder næsten, hver gang man kritiserer ham.*)
- (6) *Nu og da går de helt amok, især når de ikke kan finde deres nøgler.*
[...]
- (7) *De trængte ind, uden at nogen mærkede det.*
- (8) *Du kan sidde her, forudsat at du ikke blander dig.*
- (9) *Vi vil gerne se dig, i anledning af at vores datter skal døbes.*
- (10) *Vi får sandsynligvis regn, bl.a. fordi svalerne flyver så lavt.*
[...]

Når ledsætningen og de(t) ord der hører nøje sammen med den, står forrest i ledsætningen, sættes der således heller ikke komma foran ledsætningen:

- (11) *Efter at du var gået, blev han meget ivrig.*
- (12) *Næsten hver gang man kritiserer ham, begynder han at græde.*
[...]
- (13) *Især når de får hård kritik, har de svært ved at styre sig.*
- (14) *Uanset hvad der sker, skal vi være klar kl. 4.*
- (15) *I betragtning af at han var så træt, gik det meget godt.*

Jeg har ændret i rækkefølgen på eksemplerne så de er nogenlunde grupperet efter betydningen af de led der står før ledsætningen. Jeg har udeladt nogle af eksemplerne for fremstillingens skyld, men man burde nok også overveje at slette en del af dem fordi paragraffen nu indeholder (for) mange eksempler.

En anden grund til at overveje at slette eksemplerne er at en del af dem nok også hører til under § 47.4, og dermed måske allerede er behandlet

andetsteds. § 47.4 handler om selvstændige ”Forklaringer og præciseringer” og indeholder eksempler som *De kom for sent, bl.a. fordi togdriften var uregelmæssig*. Det er ikke åbenlyst hvordan sådanne eksempler adskiller sig afgørende fra eksemplerne i § 50.3, fx *Vi får sandsynligvis regn, bl.a. fordi svalerne flyver så lavt*. Hvis det er rigtigt at der er et overlap mellem § 47.4 og § 50.3, kan der være god grund til at overveje at skære i antallet af eksempler i den sammenskrivning som jeg har foreslået. Man kan så lave henvisninger mellem § 47.4 og den foreslåede sammenskrivning.

De eksempler man fjerner, vil kunne give plads til eksempler som *Det var (30 år) efter/før/inden Muren var faldet*, hvor et kopula er efterfulgt af et eventuelt adverbial og en præposition/konjunktion. Det giver mening at tilføje denne slags eksempler: I nævnet er der indimellem henvendelser om den slags sætninger, og i Nguyen og Hartling (under udgivelse) viser vi i en korpusundersøgelse af avistekster at der er en del variation i sådanne sætninger med *efter* og *før* (vi undersøgte ikke *inden*): *Det var(,) (30 år)(,) efter/før(,) Muren var faldet*. Den samme variation er der ikke ved *siden*; her sættes kommaet i ca. 99 % af tilfældene efter *siden*: *Det var 30 år siden, at Muren faldt*.

Sprogbrugen med kommaet efter *siden* er i overensstemmelse med RO-eksemplet *Det er længe siden, svalerne har fløjet så lavt* (§ 49.1.b). Men det er ikke nødvendigvis klart at/om eksemplet viser at kommaet også skal stå efter *efter* og *før*; sprogbrugen viser som sagt en del variation i kommaplaceringen. For at give brugerne en kærkommen håndsrækning kunne RO-redaktionen tilføje eksempler med ”*det* + kopula + et eventuelt adverbial + *efter/før*”. Og i samme åndedrag kunne man give eksempler der viser om det gør en forskel for kommateringen hvilket verbum der bruges, fx *Det sketelhændtel var (30 år) efter/før Muren var faldet*.

§ 50.3 er ikke kun problematisk når den læses i sammenhæng med § 50.1, men også med § 50.4. Denne paragraf går jeg nu videre til. § 50.4 handler om kommateringen ved tidsadverbialer før ledsætninger som har eller ikke har en tidskonjunktion, og i paragraffen gives der bl.a. følgende tre eksempler:

- (1) Jeg traf ham engang, da jeg var på Mallorca.
- (2) Jeg traf ham engang, jeg var på Mallorca
- (3) Jeg traf ham, engang jeg var på Mallorca.

Hvis tidskonjunktionen (her *da*) er til stede, se (1), sættes der komma umiddelbart foran ledsætningen, dvs. umiddelbart foran tidskonjunktionen. Hvis tidskonjunktionen ikke er til stede, se (2) og (3), er det valgfrit at sætte kommaet foran adverbialet eller tidskonjunktionen. Det ser dog ud til at der er en konflikt mellem § 50.3 og § 50.4.

Lad os først betragte § 50.3. Denne siger at der sættes komma foran et adverbial der hører nøje sammen med ledsætningen. Adverbialet i (1)-(3) kan nok fint fortolkes som noget der hører nøje sammen med ledsætningen. Den hyppigt anvendte ”byt om-prøve” – selvom den ikke er skudsikker (Becker-Christensen & Schack 2015: 67–68) – peger på at *engang* kan fortolkes som nøje tilhørende ledsætningen: *Engang (da) jeg var på Mallorca, traf jeg ham.*

Ud fra § 50.3 må det – på baggrund af en vurdering – altså være muligt at placere kommaet før *engang* i (1)-(3). Men ud fra § 50.4 afhænger kommaets placering af om der er en tidskonjunktion – placeringen kan nærmest afgøres mekanisk. Følgende spørgsmål tydeliggør konflikten mellem § 50.3 og § 50.4: Hvorfor kan kommaet ifølge § 50.4 stå efter *engang* (som i (1) og (2)), selvom det ud fra § 50.3 skal stå før *engang*?

Konflikten er også til stede hvis man vurderer at adverbialet ikke hører nøje til ledsætningen: Hvis man ud fra § 50.3 mener at *engang* ikke hører nøje til ledsætningen, hvorfor kan man så ud fra § 50.4 sætte komma før *engang*, som i (3)?

Et muligt svar på begge spørgsmål er at det kun er § 50.4 der er relevant for eksempler som (1)-(3), hvor tidskonjunktionen kan udelades; § 50.3 gælder derimod ikke sådanne eksempler. Men dette skaber en yderst vanskelig forhindring for sprogbrugeren: Hvis tidskonjunktionen kan udelades (§ 50.4), så skal man vide at det er ligegyldigt om adverbialet hører nøje sammen med ledsætningen eller ej (§ 50.3). Ud fra regelteksten er det ikke klart at § 50.4 skulle have denne forrang over § 50.3.

Lignende problemer skaber eksempler som (4) og (5) (begge er fra § 50.3):

- (4) Han græder, næsten hver gang man kritiserer ham.
- (5) Han græder næsten, hver gang man kritiserer ham.

Her er tidskonjunktionen *når* måske udeladt (*Han græder næsten hver gang når man kritiserer ham*).¹⁶ Jeg vælger dog et næsten enslydende eksempel hvor det er tydeligere at tidskonjunktionen *når* kan udelades (eksemplet er anderledes, men pointen er den samme):

- (6) Han græder hver gang (når) man kritiserer ham.

Muligheden for at udelade tidskonjunktionen må betyde at sådanne eksempler også hører under § 50.4 (det samme mener Becker-Christensen og Schack 2015: 57). Ud fra denne paragraf skal de relevante sætninger kommenteres som nedenfor, afhængigt af om tidskonjunktionen er til stede:

- (7) Han græder hver gang, når man kritiserer ham.
(8) Han græder, hver gang man kritiserer ham.
(9) Han græder hver gang, man kritiserer ham.

Men dette er nærmest i direkte modstrid med § 50.3. I denne paragraf er det ikke vigtigt om der er en tidskonjunktion, men derimod adverbialet hører nøje sammen med ledsætningen (som i *Han græder hver gang, (når) man kritiserer ham* vs. *Han græder, hver gang (når) man kritiserer ham*).

Der er altså alvorlige problemer når man læser § 50.3 og § 50.4 i sammenhæng. Disse problemer kan løses med et enkelt, men radikalt indgreb: § 50.4 kan slettes. Hvor kommaet så skal placeres i eksempel (1)-(9), må bero på en vurdering af om adverbialet hører nøje sammen med ledsætningen, og her er § 50.3 tilstrækkelig.

Overordnet set vil der dog nok altid være tilfælde hvor det er vanskeligt at afgøre om startkommaet skal stå umiddelbart før ledsætningen

¹⁶ Becker-Christensen og Schack (2015: 57) antager at *når* er udeladt i (4)/(5), og de har ikke nogen bemærkning om at sætningen skulle være ikke-velformet når *når* er til stede: *Han græder næsten hver gang når man kritiserer ham*. Jeg går lidt forsigtigere frem; for mig virker sætningen med *når* ikke helt naturlig. Andre parallelle sætninger virker dog ganske naturlige, fx [...] *men det sker næsten hver gang når vi synger salmen* (Bacher 2013) – fra Kristeligt Dagblad. Her kan *når* fint udelades, og det principielle problem i brødteksten består altså. I øvrigt er det en ekstra snublesten for sprogbrugeren at skulle afgøre om tidskonjunktionen er udeladt.

eller endnu længere til venstre, og det kræver endnu mere radikale ændringer i regelskrifterne (og nok også mere forskning) hvis der skal være klarhed på dette område.

3.5.4 Tydeliggørelse (§ 51)

§ 51 om tydeliggørelse ved brug af komma er interessant fordi den ser ud til at være i konflikt med § 50.1 og § 50.3. Ifølge § 51 kan man sætte komma for tydelighedens skyld eller for at undgå misforståelse, og i paragraffen gives der bl.a. eksemplet *De besluttede(,) straks at hæve prisen*. I samme paragraf ”advares [der] dog imod at man lader meningen af det skrevne være afhængig af et komma. Det sikreste er altid at omskrive sætningen så den bliver entydig:”.

Der er ikke den samme advarsel i § 50.1 og § 50.3 – om startkomma ved ledsætninger som er indledt af hhv. en præposition eller et adverbial (se afsnit 3.5.3). Betragt nu eksemplet *Toget standsede et øjeblik før det nåede Roskilde* fra § 50.3. Hvis man generelt ikke sætter startkomma, skal der ikke være komma, men man kan antagelig indsætte det for tydelighedens skyld. Hvis man derimod generelt sætter startkomma, skal der være komma. Kommaets placering er i givet fald afhængig af hvad sætningen betyder.

Uanset om man er startkommatist eller ej, er det afgørende spørgsmål hvorfor der i sætninger som *Toget standsede et øjeblik før det nåede Roskilde* ikke er nogen advarsel ”imod at man lader meningen af det skrevne være afhængig af et komma”, mens der advares imod et sådant tydelighedskomma i sætninger som *De besluttede straks at hæve prisen*.¹⁷ Dette ser ud til at være en inkonsistens. For at undgå inkonsistensen kan man fjerne advarslen i § 51 eller indføre den samme advarsel i § 50.1 og § 50.3. Den mindste operation er at gøre det førstnævnte.

Hvor den norske og svenske regeltekst ikke beskæftiger sig med kom-

17 Endnu mere parallelle eksempler ville være:

- (i) Togføreren skulle standse straks før toget røg af sporet.
- (ii) Togføreren valgte straks at standse for afsporingen.

Her kan man igen spørge: Hvorfor advares der imod ”at man lader meningen af det skrevne være afhængig af et komma” i eksempler som (ii), men ikke i eksempler som (i)? Kommatering ville kunne fint bruges som middel til at markere om adverbialet (*straks*) hører til hhv. ledsætningen og infinitivkonstruktionen.

ma foran infinitivkonstruktioner, forholder det sig anderledes med den tyske tekst. Det er interessant at bemærke at den tyske tekst ikke indeholder en lignende advarsel imod at lade betydningen være afhængig af et komma. Heri gives der følgende eksempel, med kommaer der kan indsættes for at tydeliggøre meningen: *Sie beschloss(,) im Morgengrauen(,) nicht(,) noch einmal(,) aufzubrechen* (ca. 'Hun besluttede ved morgengry ikke endnu engang at bryde op')¹⁸ (AR 2024: 126).

Sprognævnets advarsel imod komma i sætninger som *De besluttede straks at hæve prisen* skyldes muligvis at der normalt ikke sættes komma foran infinitivkonstruktioner i dansk (i modsætning til i tysk), og at dette tydelighedskomma kan læses som en fejl af mange sprogbrugere. Fejlen er blandt de hyppigste kommafejl i universitetsstuderendes opgaver (Blom et al. 2017: 181) og kaldes endda IDIOTKOMMA (se betydningsangivelse 2 i DDO).

Hvis RO advarer imod tydelighedskommaet ved infinitivkonstruktioner fordi det kan læses som en stigmatiserende fejl, kan man overveje kort at forklare dette i regelteksten. Dette ville trods alt være bedre end den advarsel der gives nu, i og med at tegnsætningen ifølge RO selv ”skal lette forståelsen af skrevne tekster” (§ 40).

3.6 Parenteser (§ 56)

Paragraffen om parenteser lyder således:

§ 56. Parentes

Punktum, semikolon og komma sættes altid efter parentesen, og der sættes ikke semikolon eller komma foran parentesen:

[...]

- (1) *Der var mange der var interesserede. (Det vender jeg tilbage til).*
- (2) *Thomas var fraværende (da han var forkølet); men vi gennemførte mødet uden ham.*

[...]

- (3) *Når bygningen forlades efter kl. 18 (eller på tidspunkter hvor kontoret er lukket), skal porten låses.*

¹⁸ Det er vanskeligt at oversætte sætningen til dansk hvis flertydighederne skal bevares.

Opremsningskomma (jf. § 46) sættes dog foran parentesen i eksempler som *Der undervises i tysk, (britisk) engelsk og fransk.*

Problemet her er at der står at de nævnte tegn ”altid” skal stå efter parentesen. I den nederste sætning i paragraffen gives der netop en undtagelse fra dette, og så er det jo ikke ”altid” at tegnene skal stå efter parentesen. Desuden er der tilfælde hvor punktum (og semikolon) antagelig skal beholdes, også selvom det står før parentesen, fx *På flyet blev der spurgt efter en doktor, men der var kun en ph.d. (i komparativ lingvistik) til stede.*

Jeg foreslår ganske enkelt at ”altid” i paragraffen erstattes med fx ”normalt” eller ”typisk”.¹⁹ I øvrigt skal kommaet efter *tysk* være i grøn farve (se nederst i paragraffen).

Jeg vil nu gå videre til § 56.3b. Her har jeg blot et mindre ændringsforslag til metateksten. Det drejer sig om formuleringen ”hvis de hører til helheden”:

(b) Spørgsmålstegn og udråbstegn

Spørgsmålstegn og udråbstegn sættes efter parentesen hvis de hører til helheden:

- (1) *Har du nogensinde været ved Arresø (i Nordsjælland)?*
- (2) *Husk nu for en gangs skyld din søsters fødselsdag (25. januar)!*

Hvis spørgsmålstegn og udråbstegn hører til parentesens indhold, sættes de inde i parentesen:

- (3) *Denne gang blev årsberetningen færdig til tiden (bravo!).*
- (4) *Foran huset står der en stor eg (bøg?).*

Det er ikke helt klart hvad der menes med ”helheden”. Jeg foreslår at der blot står: ”Hvis spørgsmålstegn og udråbstegn ikke hører til parentesens indhold, sættes de efter parentesen.”. Dette tydeliggør desuden modsætningen i teksten længere nede (”Hvis spørgsmålstegn og udråbstegn hører til parentesens indhold, ...”).

¹⁹ Formuleringer som ”normalt” og ”typisk” er ganske vist uklare fordi de ikke ekspliciterer hvilke undtagelser der er. Denne form for uklarhed findes dog andre steder i RO (se fx § 5, 14.3, 48.4, 52.4b), og det holder jeg mig her blot til.

I øvrigt kunne redaktionen – i lighed med den tyske og svenske regeltekst (AR 2024: 110–111, Karlsson 2017: 198–199), men i modsætning til den norske – overveje at tilføje eksempler hvor et udråbstegn eller spørgsmålstegn står i parentes, fx *Der var fire(!) bukkebruser i eventyret* og *Jeg har læst(?) mange lydbøger*. Der kan være mindst to grunde til at tilføje sådanne eksempler.

For det første er det nok hovedsageligt de gode og sikre sprogbrugere der anvender sådanne parenteser. Det er fine nuancer der markeres med sådanne parenteser. Man kan indvende og sige at der er tale om en speciel brug af parenteser, og at brugen derfor ikke hører hjemme i RO. Hertil kan man svare at brugen nok ikke er meget mere speciel end den brug der allerede vises i (3) og (4).

For det andet kan man som sprogbruger komme i tvivl om hvorvidt der skal være mellemrum mellem parentesens og det forudgående ord; i de danske eksempler jeg har konstrueret, er der ikke mellemrum, men i de tyske og svenske eksempler skal der være mellemrum, som det fremgår af regelteksterne.

Tilføjelsen af eksempler med (!) og (?) ville passe godt ind på dette sted i paragraffen: Eksempel (3) og (4) findes allerede i paragraffen, og de viser brugen af spørgsmålstegn og udråbstegn der har skopus over ét ord (eller over ordene i parentesens). På samme måde kan (!) og (?) have skopus over enkeltord.

Og endelig: Hvis RO-redaktionen vil knytte en forklaring til eksempler med (!) og (?), kan den lade sig inspirere af forklaringerne i Bredel (2020: 63) og Gallmann (1985: 210, 212) og i den svenske regeltekst (Karlsson 2017: 198–199).

3.7 Bindestrøg (§ 57)

I bindestreksparagraffen har jeg kommentarer til § 57.2 og § 57.7. Af fremstillingsmæssige årsager behandles de to paragraffer i hvert sit afsnit, og § 57.7 behandles først.

3.7.1 Gruppesammensætninger og -afledninger (§ 57.7)

§ 57.7 har overskriften *Gruppesammensætninger og -afledninger*, og den behandler eksempler som *væg til væg-tæppe* og *Peter Pan-agtig*. Bindestrege i sådanne gruppeforbindelser kalder jeg i det følgende for GRUPPESTRÆG.

Problemet i denne paragraf er termerne *gruppesammensætning* og *gruppeafledning*: Disse er ikke særlig etablerede udenfor RO. De to termer bruges hverken i nyere eller ældre almengrammatiske værker, fx Byskov (1912), Diderichsen (1946), Becker-Christensen (2010), Christensen og Christensen (2014), E. Hansen og Heltoft (2011), Aa. Hansen (1967), E. Hansen (2006), Mikkelsen (1894, 1911) og Togeby (2003).

Termerne er heller ikke særlig udbredt udenfor grammatikkerne. *Gruppesammensætning* findes som opslagsord i RO, i DDO og på *Lex.dk*, men en simpel googlesøgning på termen giver for mange irrelevante hits. Én samlet googlesøgning på *gruppesammensætning bindestreg* giver stort set kun sider der henviser til netop RO, DDO og *Lex.dk*. Termen *gruppeafledning* findes ikke i nogen af de nævnte værker, bortset fra i RO-regelteksten, og en googlesøgning viser at det kun bruges med henvisning til RO.

Det giver derfor god mening at undgå de to termer. I overskriften til § 57.7 kunne man således skrive noget der er mere gennemskueligt, fx *Komplekse sammensætninger og afledninger* eller *Sammensætninger og afledninger som består af flere ord*. Førstnævnte minder nok mest om *mehrteilige Zusammensetzungen* ('sammensætninger i flere dele'), som der står i den tyske regeltekst (AR 2024: 71).

3.7.2 Bindestreg i stedet for fælles ord del (§ 57.2)

Jeg vil nu gå videre til § 57.2. Denne paragraf lyder således:

(2) I stedet for fælles ord del

Bindestreg bruges for at vise at to eller flere sammensatte eller afledte ord har en fælles del som kun bliver nævnt én gang:

- (1) *søn- og helligdage*
- (2) *øre-, næse- og halssygdomme*
- (3) *haveborde og -stole*
- (4) *uddannelses- og forskningsprojekter*
- (5) *im- og eksport*
- (6) *over- eller underskud*
- (7) *såvel hjerte- som lungesygdomme*
- (8) *de seks- til syvårige*
- (9) *A- og B-skat*
- (10) *8., 9.- og 10.-klasserne.*

Der er enkelte problemer i § 57.2-teksten og på opslagsordsdelen; se Nguyen og Henrichsen (2024), Henrichsen og Nguyen (under udgivelse) og Nguyen og Henrichsen (2026: 20–21).²⁰ I det følgende fremlægger jeg de pointer fra publikationerne der er relevante, og supplerer med overvejelser fra nærværende artikel. Hvad der er originalt i artiklen her, og hvad der kommer fra artiklerne, vil jeg eksplicit gøre opmærksom på.

Den fremlagte kritik falder overordnet set i to dele:

- (i) Bindestregen i konstruktioner som dem (1)-(10) erstatter ikke altid en udeladt orddel.
- (ii) Regelteksten diskuterer ikke bindestregen i sådanne konstruktioner. Det burde den gøre.

Jeg starter med del (i); tag eksempel (8). En indsættelse af *årige* på bindestregens plads giver nærmest et ufortolkeligt eller ugrammatisk resultat: ?? *de seksårige til syvårige* (Nguyen & Henrichsen 2024: 125). Problemet rækker dog videre, bl.a. til stillingsbetegnelser som *gas- og vandmester*, *jord- og betonarbejder*, *social- og sundhedsassistent*, som alle er opslagsord i RO. Igen kan man indsætte den ”manglende” orddel og dermed vise at den rent faktisk ikke mangler:

- (1) ?? *gasmester og vandmester*
- (2) ?? *jordarbejder og betonarbejder*
- (3) ?? *socialassistent og sundhedsassistent*

I *gas- og vandmester* menes der næppe *gasmester og vandmester*, og det er denne fortolkning der fremtvinges ved indsættelsen af *mester*. Det tilsvarende gælder *jord- og betonarbejder* og *social- og sundhedsassistent*. De hidtidige eksempler med bindestreger som kun tilsyneladende erstatter en orddel, kommer fra RO. Man finder dog også sådanne eksempler i almindelig tekst, fx *d- og s-tasterne* [på tastaturet], som er fra forfatterens private e-mailkorrespondance.

²⁰ Nguyen og Henrichsen (2026) er fra dette nummer af *NyS* og bygger videre på Henrichsen og Nguyen (under udgivelse). Kritikken af RO-regelteksten er ikke blevet ændret i nævneværdig grad.

I Henrichsen og Nguyen (under udgivelse) og Nguyen og Henrichsen (2026) kalder vi bindestregen i konstruktioner som *gas-* og *vandmester* og *d-* og *s-tasterne* for en PSEUDOVIKAR – altså en vikar der kun *ser ud til* at vikariere for udeladt materiale. Der findes altså både pseudovikarer og REGULÆRE VIKARER (fx *søn-* og *helligdage*).

De to vikartyper medfører at der i princippet er en systematisk flertydighed: *Børne-* og *ungefilm* kan opfattes som enten én slags film for børn og unge (bindestregen er en pseudovikar), eller som to slags film, børnefilm og ungefilm (bindestregen er en regulær vikar).²¹

De to vikartyper kan være svære at skelne imellem i praksis, men man kan vha. tests bedre afgøre om der er tale om en pseudovikar eller en regulær vikar. I Henrichsen og Nguyen (under udgivelse) og Nguyen og Henrichsen (2026) opstiller vi bl.a. det vi kalder *både og*-testen, og i nærværende artikel opstiller jeg yderligere to tests: *hinanden*-testen og *imellem*-testen. De tre tests giver et velformet resultat ved flertalsudtryk, dvs. i de tilfælde hvor bindestregen er en regulær vikar, men ikke ved entalsudtryk, dvs. når der er tale om en pseudovikar:²²

- (4) Regulær vikar
 - a. Både tommel- og pegefingern skal bruges.
(*både og*-testen)
 - b. Tommel- og pegefingern skal kunne røre hinanden.
(*hinanden*-testen)
 - c. Afstanden imellem tommel- og pegefingern er størst.
(*imellem*-testen)
- (5) Pseudovikar
 - a. ?? Både *gas-* og *vandmesteren* kommer i dag.
(*både og*-testen)
 - b. ?? *Gas-* og *vandmesteren* skændtes med hinanden.
(*hinanden*-testen)
 - c. ?? Du skal vælge imellem *gas-* og *vandmesteren*.
(*imellem*-testen)

21 Jeg kommer her ikke nærmere ind på fugebogstaverne i sådanne forbindelser, heller ikke i institutionsnavnene som diskuteres senere. Fugebogstaverne er en historie for sig.

22 Kun konstruktioner hvor kernesubstantivet er i singularis, kan bruges i testen, fx *gas-* og *vandmesteren*. Testen kan ikke bruges når kernesubstantivet er i pluralis, fx *gas-* og *vandmestre*.

Det må dog understreges, som vi gør i de to artikler, at sådanne tests ikke er skudsikre, ganske enkelt fordi nogle forbindelser er så tvetydige at den ene tolkning ikke er væsentligt mere sandsynlig end den anden.²³

Jeg går nu videre til del (ii) af kritikken – det forhold at pseudovikaren ikke er behandlet i regelteksten. Kritikken fra de tre artikler peger på modsætningsforholdet mellem at RO på den ene side har opslagsord med pseudovikar (fx *gas-* og *vandmester*) og på den anden side har en regeltekst der kun omhandler regulære vikarer (§ 57.2). Dette modsætningsforhold kan der med fordel gøres noget ved.

I nærværende artikel vil jeg udvide del (ii) af kritikken. Som jeg vil vise, er pseudovikaren ganske udbredt og frekvent, og dette taler for at pseudovikaren bør omtales i regelteksten. På et mere generelt samfundsniveau forekommer pseudovikaren således i mange institutionsnavne – endda på ministerie- og styrelsesniveau, fx *Børne- og Undervisningsministeriet* (som står i § 12.7), *Uddannelses- og Forskningsministeriet* og *Administrations- og Servicestyrelsen* (disse står ikke i RO). At der er tale om hhv. ét ministerium for børn og undervisning og ét ministerium for uddannelse og forskning, fremgår af de to ministeriers hjemmesider: Begge omtaler sig selv som ”ministeriet” (i ental). Hvad *Administrations- og Servicestyrelsen* angår, er der ligeledes tale om én styrelse, som der står på styrelsens hjemmeside: ”Administrations- og Servicestyrelsen er en styrelse under Skatteministeriet”.²⁴

Desuden er der noget der tyder på at i hvert fald nogle former med pseudovikar (fx *social-* og *sundhedsassistent*) er mere frekvente end de konkurrerende former med gruppepreg (*social* og *sundheds-assistent*). Dette viser en undersøgelse jeg har lavet i forbindelse med denne artikel. Jeg har søgt på udvalgte konstruktioner i tekstkorpuset daTenTen20, og resultatet ses i tabel 1 (antal forekomster står i parentes):

23 Bemærk i øvrigt, som vi har gjort i Henrichsen og Nguyen (under udgivelse) og Nguyen og Henrichsen (2026: 22), at den samme tvetydighed også berøres kort i den norske regeltekst. Her står der følgende om det normrette eksempel *Tana- og Karasjokvassdrager*: ”Slike skrivemåter kan bli tvetydige, for leseren vet kanskje ikke om Tana- og Karasjokvassdraget er ett eller to vassdrag.”

24 De relevante hjemmesider til de nævnte offentlige institutioner fremgår af litteraturlisten.

TABEL 1: FORDELINGEN AF FORSKELLIGE FORMER MED BINDESTREG. DE KURSIVE REDE FORMER FINDES I RO 5.1, ENTEN SOM OPPLAGSORD ELLER SOM EKSEMPLER I PARAGRAFFERNE.

Bindestreg som pseudovikar	Bindestreg som gruppestreg
<i>G/gas- og vandmester</i> (133)	G/gas og vand-mester (0)
<i>J/jord- og betonarbejder</i> (552)	J/jord og beton-arbejder (0)
<i>S/social- og sundhedsassistent</i> (12.005)	S/social og sundheds-assistent (0)
<i>Børne- og Undervisningsministeriet</i> (1699)	B/børne og U/undervisnings-M/ministeriet (0)
Administrations- og Servicestyrelsen (148)	A/administrations og S/service-S/styrelsen (0)
<i>Uddannelses- og Forskningsministeriet</i> (4626)	U/uddannelses og F/forsknings-M/ministeriet (0)
T/tro- og loveerklæring (749)	<i>T/tro og love-erklæring</i> (6)
<i>S/seks- til syvårige</i> (3) ²⁵	S/seks til syv-årige (0)

Jeg har søgt på alle de bøjningsformer som konstruktionerne forekommer i, og alle de komposita som de forekommer i som førsteled (fx *gas- og vandmestermethoden*). Søgningerne inkluderer desuden alle de former hvor der er en vis sandsynlighed for at der er variation i brugen af store og små bogstaver, dvs. både når konstruktionen står i starten af en sætning, og når nogle af ordene kan skrives med stort eller småt pga. skismaet proprium versus appellativ. Muligheden for store og små bogstaver er angivet med skråstreg i tabel 1 ovenfor.

Med undtagelse af det nederste eksempel er resultaterne ganske klare: Formerne med pseudovikar (første spalte) er næsten enerådende – i modsætning til formerne med gruppestreg (anden spalte). De sidstnævnte former findes ikke eller er forholdsvis sjældne. Konklusionen indtil videre må være at der er forhold der tyder på at pseudovikaren er udbredt og frekvent.

Jeg vil nu gå videre til at gøre opmærksom på nogle uoverensstemmelser som man bør have in mente ved revideringen af regelteksten. Uoverensstemmelserne angår forholdet mellem den (i) morfosemantiske analyse, (ii) sprogbrugen og (iii) de former der er tilladte eller ikke tilladte i RO. Dele af denne kritik er allerede fremlagt i Nguyen og Henrichsen (2024: 125), men er mindre udfoldet end i artiklen her.

25 I Nguyen og Henrichsen (2024: 125) betragter vi bindestregen i *seks- til syvårige* som en pseudovikar – modsat i Nguyen og Henrichsen (2026: 20) og Henrichsen og Nguyen (under udgivelse). I nærværende artikel betragter jeg bindestregen i eksemplet som en pseudovikar. Denne vaklen skyldes uenighed blandt forfatterne.

Ud fra de kursiverede former i tabel 1 må man slutte at de *tilsvarende* ikkekursiverede former er forkerte. Det er altså typisk former med pseudovikar der er korrekte, og de tilsvarende former med gruppestreg der typisk er ukorrekte (se her bort fra *tro og love-erklæring*). Dette giver også mening i lyset af hvilke former der er frekvente i sprogbrugen.

Ikke desto mindre bør *alle* de ikkekursiverede former med gruppestreg være korrekte – i hvert fald ifølge den morfosemantiske analyse, og i forlængelse heraf § 57.7. Ifølge den morfosemantiske analyse er der tale om gruppesammensætninger (*gas og vand + mester*), og i disse skal der ifølge § 57.7 være gruppestreg mellem hoveddelene (*gas og vand-mester*). Det ser altså ud til at der er en uoverensstemmelse mellem på den ene side sprogbrugen og hvad der er korrekt, og på den anden side den morfosemantiske analyse, og i forlængelse heraf § 57.7

Ved *tro- og loveerklæring* vs. *tro og love-erklæring* er der til gengæld overensstemmelse mellem den morfosemantiske analyse og hvad der er korrekt i RO. Ifølge den morfosemantiske analyse (*tro og love + erklæring*) bør den rigtige form være *tro og love-erklæring*, og det stemmer også overens med at denne form er et opslagsord i RO. Men sprogbrugen taler klart for formen *tro- og loveerklæring*. Burde denne form så ikke være korrekt, på linje med fx *gas- og vandmester*?

Med andre ord: Hvorfor følger man den morfosemantiske analyse i det ene tilfælde (*tro og love-erklæring*), men sprogbrugen i det andet tilfælde (*gas- og vandmester*)? Det ville være godt at få klarhed over alle de nævnte forhold i en kommende revidering af teksten.

Mit forslag til omformulering følger nedenfor. Jeg har tilføjet en ”undtagelses”passus som gør opmærksom på tilfælde med pseudovikar (dog uden at nævne den ved navn). Dermed har jeg forsøgt tage højde for uoverensstemmelserne mellem morfosemantikken, sprogbrugen og de (u)korrekte former i RO:

(2) I stedet for fælles ord del

Bindestreg bruges for at vise at to eller flere sammensatte eller afledte ord har en fælles del som kun bliver nævnt én gang:

[...]

I mange stillingsbetegnelser, institutionsnavne mm. erstatter bindestregen dog ikke en ord del:

- (1) *Gas- og vandmester*
- (2) *Social- og sundhedsassistent*
- (3) *Uddannelses- og Forskningsministeriet* (dvs. ministeriet for uddannelse og forskning)

Forslaget løser dog ikke problemerne med eksempelparrene *de seks- til syvårige* vs. *de seks til syv-årige* og *tro- og loveerklæring* vs. *tro og love-erklæring*. Ingen af dem er stillingsbetegnelser eller institutionsnavne. Hvad det første eksempelpar angår, kunne man simpelthen beslutte sig for at den korrekte form er *de seks til syv-årige*. Undersøgelsen af sprogbrugen i denne artikel fandt for få eksempler til at kunne konkludere noget håndfast. Hvad det andet eksempelpar angår, må vi måske bare leve med at der er en uløselig konflikt mellem morfosemantikken og sprogbrugen. Kunne man overveje at tillade begge former, dvs. både *tro- og loveerklæring* og *tro og love-erklæring*?

Med inspiration fra tysk (AR 2024: 71–72) kunne man også overveje at gøre det obligatorisk at sætte bindestreg hele vejen igennem: *tro-og-love-erklæring*, *gas-og-vand-mester*, *Uddannelses-og-forsknings-ministeriet*, *d-og-s-tasterne* osv. Dette ville ikke være helt fremmed for RO – i § 57.7 gives der netop mulighed for at sætte bindestreg mellem alle delene i en gruppensammensætning (særligt hvis denne er lejlighedsvis).

Hvis man vælger at gøre det obligatorisk at sætte bindestreg hele vejen igennem, ville dette dog være en ændring i regelforskrifterne. Desuden rejser det bl.a. det principielle spørgsmål om kernesubstantivet i navne skal skrives med stort begyndelsesbogstav, fx i *Uddannelses-og-forsknings-M/ministeriet* (se også Jensen 2006: 139–141). Dette problem har man ikke i tysk – her skrives substantiver med stort begyndelsesbogstav, også i gruppensammensætninger (AR 2024: 71–72).

4 DISKUSSION OG AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Jeg er nu nået til vejs ende med min gennemgang af tegnsætningsreglerne. Jeg kan ikke påstå at reglerne er fiks og færdige hvis blot mine forslag gennemføres. For det første bør det testes i praksis om mine formuleringer er nemmere at forstå og gennemskue end de nuværende RO-formuleringer. For det andet er der flere problematiske passager i regelteksten som bør ændres (fx § 49.5 om kommateringen i sætnings-

knuder). Disse passager har jeg ikke taget under behandling her, ganske enkelt fordi der ikke er plads til det, eller fordi jeg ikke har et løsningsforslag.

I de løsningsforslag jeg har lagt frem, har jeg forsøgt at bevare den generelle stil i RO: stedvis halvlange perioder og meget få eksplicitte forklaringer. Det lægger bånd på de løsningsforslag der kan fremlægges.

Generelt gør de meget få eksplicitte forklaringer det næppe nemmere at forstå reglerne. Men det er nu engang det redaktionelle valg man har truffet; redaktionen kunne overveje om stilen grundlæggende skal ændres. Man kunne fx lade sig inspirere af den svenske regeltekst. Denne indeholder flere eksplicitte forklaringer, er mere kohæsiv og har ikke en lige så stram struktur med halvlange perioder. Man kunne også skele til den norske regeltekst, der gør brug af nærmest selvforklarende overskrifter og af meget korte og præcise forklaringer. (Den tyske tekst har elementer fra alle tre fastlandsskandinaviske regeltekster og er sværere at karakterisere). I første omgang er det måske mest oplagt at få inspiration fra den svenske stil: Den ligner trods alt mest den danske, og eventuelle ændringer vil derfor være mindre omkalfatrende.

Som sagt er artiklen her primært et bidrag der angår regelteksten i RO, dvs. noget som især RO-redaktionen kan inddrage i sit arbejde. Men forhåbentlig kan også andre drage nytte af artiklen. Det gælder Sprognævnet mere generelt, fx i forbindelse med det kommakursus som Syddansk Universitet og Sprognævnet sammen lancerede i 2023. Da kurset bygger på regelteksten i RO, kan det være givtigt at gennemgå kurset og overveje om nogle af forslagene fra denne artikel kan tjene som inspiration, evt. i en ny, revideret version af kurset.

Som tidligere nævnt kan sprogrådene i Norge, Sverige og Tyskland forhåbentlig også drage nytte af artiklen. De kan tjekke om deres tegnsætningsregler har de samme problemer som de danske, og ligeledes lade sig inspirere af de fremlagte forslag (se også Nerius 2000: 21, der opfordrer tyskerne til at lære af de danske regler fra 1948).

Under alle omstændigheder er retskrivningsparagrafferne, herunder tegnsætningsparagrafferne, noget som altid kan forbedres, både i Danmark og andetsteds. I det lys er det positivt at der fremover er mulighed for at ændre paragrafferne i RO årligt – og forhåbentlig kan denne artikel tjene til inspiration.

TAK

Jeg vil gerne takke Claus Andersen, Laurids Kristian Fahl fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og NyS-redaktørerne Alexandra Kratschmer og Yonatan Ungermann Goldshtein for gode kommentarer til tidligere versioner af artiklen. Eventuelle fejl og mangler i artiklen er naturligvis mit ansvar.

Michael Nguyen, dansklektor
Graduate School of Humanities, Osaka Universitet
michael.nguyen.hmt@osaka-u.ac.jp

LITTERATUR

- Administrations- og Servicestyrelsen. u.å. <https://adst.dk/> (tilgået 18. december 2025).
- Andersen, M.H. 2025. "Afholdskvinde", "ankerkvinde" og "redningskvinde" – hvorfor skal sådanne ord være i Retskrivningsordbogen? *Nyt fra Sprognævnet* 2025/1. 18–22.
- Andersen, T.H. 2025. Skriftsprogets referencemeter – et forord. *Nyt fra Sprognævnet* 2025/1. 2–4.
- Appel, V. 1993. Kommaet og læseren. H.G. Jacobsen & M. Gradenwitz (red.), *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (Dansk Sprognævns skrifter 20), 125–144. København: Dansk Sprognævn.
- Bacher, J. 2013. Jesus er en hjertesag. *Kristeligt Dagblad*. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/mediekommentar/jesus-er-en-hjertesag> (tilgået 18. december 2025).
- Becker-Christensen, C. 2010. *Dansk syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Becker-Christensen, C. & J. Schack. 2015. Ord og ordforbindelser, som "hører nøje sammen med en efterfølgende ledsætning". Om startkommaets placering i henhold til Retskrivningsordbogens § 50.1 og 50.3. D. Duncker, E.S. Jensen & O. Ravnholt (red.), *Rette ord. Festskrift til Sabine Kirchmeier-Andersen i anledning af 60-årsdagen*, 49–72. Frederiksberg: Dansk Sprognævn.
- Blom, J.N. et al. 2017. Linguistic deviations in the written academic register of Danish university students. *Oslo Studies in Language* 9(3). 169–190. DOI: 10.5617/osla.5855.
- Bredel, U. 2020. *Interpunktion*. 2. udg. Heidelberg: Winter.

- Brink, E.T., C. Elbro & S. Johannsen. 2014. Sproglige fejl og karakterer i danske gymnasiestile. *Mål og Måle* 36(2). 5–9.
- Byskov, J. 1912. *Dansk Sproglære*. 2. udg. København: Schönbergerske forlag.
- Børne- og Undervisningsministeriet. u.å. Ministeriet. <https://uvm.dk/ministeriet/> (tilgået 18. december 2025).
- Christensen, R.Z. & L. Christensen. 2014. *Dansk grammatik*. 3. udg. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Dansk Sprognævn. 2023. Komma. <http://dsn.dk/nyheder-og-arrangementer/komma/> (tilgået 3. juli 2023).
- Dansk Sprognævn. 2024. Oversigt over indhold og ændringer. <https://ro.dsn.dk/mere-om-retskrivningsordbogen/tidligere-udgaver-af-retskrivningsordbogen/om-retskrivningsordbogen-2024/oversigt-over-indhold-og-aendringer/> (tilgået 18. december 2025).
- Dansk Sprognævn. 2025a. Uden titel. <https://dsn.dk/wp-content/uploads/2025/12/Oversigt-over-aendringer-i-retskrivningsreglerne-2025-1.pdf> (tilgået 18. december 2025).
- Dansk Sprognævn. 2025b. *Årsberetning 2024*. Bogense: Dansk Sprognævn. <https://dsn.dk/wp-content/uploads/2025/05/Aarsberetning-2024.pdf> (tilgået 21. marts 2026).
- Dansk Sprognævn. u.å. *Punktum*. <https://dsn.dk/wp-content/uploads/2024/12/Punktum.pdf> (tilgået 18. december 2025).
- Dauidsen-Nielsen, N. 2006. Hvor skal startkommaet stå? A.Å. Jervelund, M. Rathje & J. Schack (red.), *Vi skriver dig til. Festskrift til Vibeke Sandersen i anledning af 70-års-dagen* (Dansk Sprognævns skrifter 36), 25–33. København: Dansk Sprognævn.
- Diderichsen, P. 1946 [1976]. *Elementær dansk grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. & J. Schack. 2015. Jagten på den gode og sikre sprogbruger. *Nyt fra Sprognævnet* 2015/3. 1–8.
- Ickler, T. 1998. *Kritischer Kommentar zur "Neuregelung der deutschen Rechtschreibung"*. Erlangen: Verlag Palm & Enke.
- Gallmann, P. & H. Sitta. 1997. Zum Begriff der orthographischen Regel. G. Augst, K. Blüml, D. Nerius & H. Sitta (red.), *Die Neuregelung der deutschen Rechtschreibung. Begründung und Kritik* (Reihe Germanistische Linguistik 179), 93–112. Tübingen: Niemeyer. DOI: 10.1515/9783110927993.93.

- Gradenwitz, M. 1993. Mest om grammatisk komma. H.G. Jacobsen & M. Gradenwitz (red.), *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (Dansk Sprognævnets skrifter 20), 51–62. København: Dansk Sprognævn.
- Hansen, Aa. 1957. *Pausekommaet* (Dansk Sprognævnets skrifter 1). København: Gyldendal.
- Hansen, Aa. 1967. *Moderne dansk*, bind 1–3. København: Grafisk Forlag.
- Hansen, E. 1975a. Den hemmelige præmis. Argumenter og skinargumenter i sprogrigtighedsspørgsmål. H.G. Jacobsen & H. Jørgensen (red.), *Glæden ved grammatik*, 151–163. København: Hans Reitzel.
- Hansen, E. 1975b. At eller ikke at. *Nyt fra Sprognævnet* 14. 1–4.
- Hansen, E. 1977. Grammatisk interpunktion. Et bidrag til den lingvistiske ortografi. *Skrifter om Anvendt og Matematisk Lingvistik* 4. 79–91.
- Hansen, E. 1983. Det pleonastiske at. *Danske studier* 78. 61–80.
- Hansen, E. 2006. *Dæmonernes Port: Materiale til studiet af dansk sprog*. 5. udg. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*, bind 1–3. København: Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, I.S. Apostrof i dialektlitteraturen. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 69. 84–115.
- Henrichsen, P.J. & M. Nguyen. Under udgivelse. Binde- og narrestreger. Om stregen som vikar i danske sideordningskonstruktioner. *Nordiske Studier i Leksikografi* 17.
- Holsting, A. et al. 2021. Hvad retter de? Nyindskrevne studerendes revision af universitetsopgaver. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 59. 157–186. DOI: 10.7146/nys.v1i59-60.126121.
- Jacobsen, H.G. 1993a. Enhedskommaet – et forslag. H.G. Jacobsen & M. Gradenwitz (red.), *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (Dansk Sprognævnets skrifter 20), 145–172. København: Dansk Sprognævn.
- Jacobsen, H.G. 1993b. Kommadebat i 75 år. H.G. Jacobsen & M. Gradenwitz (red.), *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (Dansk Sprognævnets skrifter 20), 21–50. København: Dansk Sprognævn.
- Jacobsen, H.G. 2005. *På sproglig grund: Dansk Sprognævn fra a til å 1955-2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jacobsen, H.G. 2010. *Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005* (Dansk Sprognævnets skrifter 42). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jacobsen, H.G. 2018. Efter 1500. E. Hjorth et al. (red.), *Dansk Sprogshistorie. Ord for ord*, 111–130. Aarhus & København: Aarhus Universitetsforlag & Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

- Jacobsen, H.G. & M. Gradenwitz (red.). 1993. *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (Dansk Sprognævns skrifter 20). København: Dansk Sprognævn.
- Jensen, J.N. 2006. Binde- eller ej? Om skrivemåden af nogle engelske låneord. A.Å. Jervelund, M. Rathje & J. Schack (red.), *Vi skriver dig til. Festskrift til Vibeke Sandersen i anledning af 70-års-dagen* (Dansk Sprognævns Skrifter 36), 127–144.
- Jervelund, A.Å. 2007. *Sådan staver vi – om ortografi og stavfejl*. u. sted: Dansk Sprognævn og Dansk Lærereforeningens Forlag.
- Johannsen, S. 2012. Fejl og karaktergivning i danske gymnasiestyle. *Mål og Måle* 35(1). 18–23.
- Juul, H. 2025. Anmeldelse af *Retskrivningsordbogen*, 5. udgave. *LexicoNordica* 32. 265–279. DOI: 10.7146/ln.v1i32.160912.
- Kristiansen, T. 2013. Dansk Sprognævn: Retskrivningsordbogen, 4. udgave. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 44. 93–102. DOI: 10.7146/nys.v44i44.14464.
- Lex.dk*. u.å. <https://lex.dk/> (tilgået 3. januar 2026).
- Mikkelsen, K. 1894. *Dansk Sproglære. Med sproghistoriske Tilleg. Haandbog for Lærere og Viderekomne*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Mikkelsen, K. 1911. *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tilleg. Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Nerius, D. 2000. Die dänische Orthographiereform von 1948. P. Ewald & B. Skibitzki (red.), *Beiträge zur deutschen Orthographie*, 15–22. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford & Wien: Peter Lang.
- Nguyen, M. & P.J. Henrichsen. 2024. The locum hyphen – a formal approach to the lexicalization of multiword expressions with rich internal semantics. K.Š. Despot, A.O. Anić & I. Brač (red.), *Lexicography and Semantics. Proceedings of the XXI EURALEX International Congress*, 113–121. Cavtat: Institut za hrvatski jezik.
- Nguyen, M. 2024. Kommatering i Skandinavien. *Dansknøter* 2. 50–51.
- Nguyen, M. 2026. Semikolon; en undersøgelse af facebookkommentarer og -opslag. M.H. Andersen, T.K. Christensen, J.N. Mortensen, P.J. Nielsen, M. Rathje & J. Schack (red.), *Grunddigt nysgerrig. En hyldest til Eva Skafte Jensens liv med sproget. Festskrift til Eva Skafte Jensen på 60-årsdagen 9. marts 2026*, 553–582.
- Nguyen, M. & P.J. Henrichsen. 2026. Binde- og skurkestreger. Om streger som materiel vikar i danske konjunktionalefraser. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 69. 7–35.
- Nguyen, M. & A.S. Hartling. 2022. *Som som præposition? En reklassificering af som og heraf afledte konsekvenser for Dansk Sprognævns sproglige rådgivning og normering*. *Ny forskning i grammatik* 30. 150–170. DOI: 10.7146/nfg.v1i30.137958

- Nguyen, M. & A.S. Hartling. Under udgivelse. Commas and copulas. Vergleichende Interpunktion – Comparative punctuation [foreløbig titel på antologi].
- Nielsen, P.J. 2019. Til genitivapostroffen's forsvar. *Danske Studier* 2019. 42–73.
- Nilsson, P. 2025. Små och stora förändringar i den senaste upplagan av *Retskrivningsordbogen*. Anmälan av *Retskrivningsordbogen*, 5. udg. *NyS, Nydanske Sprogstudier* 68. 91–106. DOI: 10.7146/nys.v1i68.161059.
- Rask, K. 2013. RO – Rettidig omhu? *NyS, Nydanske Sprogstudier* 44. 81–92. DOI: 10.7146/nys.v44i44.14463.
- Rathje, M. 2013. ”sku allgevel ha købt penis forlænger creme :-)”: afvigelser fra retskrivningsnormen i kommentarfeltet på ekstrabladet.dk. I.S. Hansen, T.T. Hougaard & P. Widell (red.), *14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, 333–354. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Ravnholt, Ole. 2015. Slip kommaerne fri, det er forår. I.S. Hansen & T.H. Hougaard (red.). *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*. Aarhus: Aarhus Universitet. 321–342.
- Sproget.dk*. u.å. Komma. <https://sproget.dk/typiske-problemer/komma/> (tilgået 18. december 2025).
- Syddansk Universitet. 2023. SDU og Sprognævnet vil lære danskerne at sætte komma. <https://www.sdu.dk/da/nyheder/sdu-og-sproгнаevnet-giver-stor-folkegave-vi-lærer-danskerne-at-sætte-komma> (tilgået 18. december 2025).
- Theilgaard, L. 2013. (u. titel). *Danske Studier* 2013. 197–202.
- Togebj, O. 1993. Fleksibelt funktionskomma. H.G. Jacobsen & M. Gradenwitz (red.), *Komma – hvornår og hvorfor? En debatbog om kommatering* (Dansk Sprognævns skrifter 20), 63–72. København: Dansk Sprognævn.
- Togebj, O. 2003. *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet. u.å. <https://ufm.dk/ministeriet/organisation/om-ministeriet> (tilgået 18. december 2025).
- Vikør, L. 1988. *Språkplanlegging*. Oslo: Novus.

Ordbøger og regelværker

- Den Danske Ordbog*, u.å. <https://ordnet.dk/ddo> (tilgået 3. januar 2026).
- Retskrivningsordbogen*, 5.1 udg., 2025 [RO 5.1]: <https://ro.dsn.dk> (tilgået 20. december 2025).

- De norske regler for bl.a. retskrivning, u.å.: <https://sprakradet.no/godt-og-korrekt-sprak/rettskriving-og-grammatikk/> (tilgået 20. december 2025).
- De svenske regler for bl.a. retskrivning: Karlsson, O. (red.). 2017. *Svenska skrivregler*. Stockholm: Liber.
- De tyske regler for retskrivning: Der Rat für deutsche Rechtschreibung. 2024. *Amtliches Regelwerk der deutschen Rechtschreibung* [= AR]. Mannheim: Der Rat für deutsche Rechtschreibung.

Apostrof i dialektlitteraturen

INGER SCHOONDERBEEK HANSEN

ABSTRACT

Denne artikel undersøger Jeppe Aakjærs (1866–1930) og Ingrid Nymos (1992–) brug af apostrof i deres respektive romaner *Vredens Børn* (1904) og *Den røde hane* (2024). Undersøgelsen, der både er komparativ og diakron, viser at de to forfattere ofte anvender apostrof til at markere et prosodisk fænomen som enklise eller et fænomen med prosodiske implikationer som apokope, men at deres praksis er forskellig. De to forfatters dialektskrivning er imidlertid ikke helt i overensstemmelse med den bagvedliggende dialekt, hhv. fjandbomål og thybomål, men det er heller ikke meningen. Deres alternative skrivemåde, herunder særligt deres brug af apostrof, markerer ikke-standardhed og indekserer (peger på) sociale forhold både inde i og uden for fortællingen. Begge tekster er valgt da de repræsenterer to forskellige perioder i det danske talesprogssamfunds historie, dvs. starten af dialektnivelleringen i Danmark omkring 1900 og slutningen i dag. Det er derfor interessant at deres forskellige praksis med at bruge apostrof kan ses som relateret til den status for dialektnivelleringen der er gældende for publikationsåret for de to romaner. Undersøgelsen er dermed også et bidrag til den nutidige læsers forståelse af forskellige perioders social-, samfunds- og talesproghistorie.

EMNEORD: dialektskrivning; apostrof; prosodi; litterær dialekt; indeksikalitet

1 INDLEDNING

Denne artikel præsenterer en undersøgelse af Jeppe Aakjærs (1866–1930) og Ingrid Nymos (1992–) brug af apostrof i deres respektive romaner *Vredens Børn* (1904) og *Den røde hane* (2024). Apostroffen indgår som et tegn i den alternative skrivemåde (Jensen 2014: 22) de anvender til at gengive dialekt – henholdsvis fjandbomål (dialekten fra det midtvestjyske område Fjends mellem Skive og Kjellerup) og thybomål (dialekten i det nordvestjyske område med Thisted som hovedby; jf. Jysk Ordbog (herefter JO) > Atlaskort 0.4). Den alternative skrivemåde kaldes for 'dialektskrivning' (Hansen & Hougaard 2026: 504), og hos Aakjær og

Nymo fremgår dialektskrivningen ved at de har skrevet nogle af deres karakterers replikker, dvs. gengivet direkte tale, på dialekt, mens resten af sproget ellers følger de danske retskrivningsregler. I Aakjærs roman siger fx hovedpersonen Per, da han kommer træt og forhutlet ind til gården Nørgaard hvor han skal tjene som hyrdedreng: ”Nej, a maatt’ ett faa andet end nøj at drikke; a skuld’ skynde mig og ud igjen til æ Mand” (1904: 40).¹ I Nymos roman spørger den ældre Ilse hovedpersonen, den yngre Roberta: ”Wil do æ spis nøj år æ lawkåg? De slæwe’e hiele tijen mæ, å så står’e her” (2024: 14).²

Nærværende undersøgelse vil vise at Aakjær og Nymo bruger apostrof i deres dialektskrivning til en lyd der er faldet bort, og at apostroffen ofte, men ikke altid repræsenterer et prosodisk fænomen eller et fænomen med prosodiske implikationer. De to forfatters dialektskrivning er, ligesom mange andre eksempler på dialektskrivning, ikke ’lingvistisk autentisk’ (Hansen 2025). Det betyder at gengivelsen, med sprogvidenskabelige briller på, ikke særlig nøjagtigt matcher den bagvedliggende dialekts enkeltlyde og prosodiske træk. Fx ’glemmer’ Aakjær ofte apostrof ved apokoperede ord, fx *drikke* i eksemplet ovenfor, mens Nymo holder fast i skriftsprogets måde at skrive småordene *De* og *her*. Deres dialektskrivning kan bedst betegnes som ’litterær dialekt’ (*literary dialect*, Shorrocks 1996, Honeybone & Maguire 2020), dvs. de skriver kun særligt udvalgte dele af teksten på dialekt. Typen har den fordel at et bredt publikum kan følge med i romanernes overordnede fortælling.

Begge forfatters måde at gengive dialekt på indgår som et vigtigt element i romanens fikcionaliserede, forestillede verden; dermed er der også tale om ’forestillet’ dialekt som forfatterne ’performer’: Det er Aakjærs og Nymos ’litterære’ version af henholdsvis fjandbomål og thybomål vi kan læse i replikkerne. Apostroffen er her blot et af de sproglige elementer de har valgt at bruge i deres respektive dialektskrivning, og som er med til at ’pege på’ forskellige sociale og samfundsmæssige forhold både inde i og uden for romanens fortælling (Silverstein 2003, Asprey 2020). Disse forhold er for de to værkers vedkommende forskellige da begge romaner stammer fra to forskellige tidspunkter i dansk litteratur-, sprog-

1 Nej, jeg måtte ikke få andet end noget at drikke; jeg skulle skynde mig ud igen til manden.

2 Vil du ikke spise noget af lagkagen? De slæber den hele tiden med, og så står den her.

og samfundshistorie. Centralt for undersøgelsens komparative, diakrone tilgang er at begge værker er repræsentanter for hver sit trin i sprogforandringsprocessen i Danmark, nemlig kort før dialektnivelleringen for alvor tog fart omkring 1900 (*Vredens Børn*) og (vel snarest) fuldendelsen af den i dag (*Den røde hane*) (jf. Pedersen 2019).

Næste afsnit ser nærmere på dialektskrivning fra et lingvistisk og sociodialektologisk perspektiv, og i afsnit 3 beskrives mit eksplorative studies datagrundlag og fremgangsmåde. Analyserne i afsnit 4 skal af-dække hvordan de to forfattere anvender apostrof i deres dialektskrivning (afsnit 4.1), og det undersøges hvilken social betydning apostroffen peger på inde i og uden for de to romaner (afsnit 4.2). Artiklens sidste afsnit indeholder en opsummering af undersøgelsens vigtigste resultater og giver perspektiver til den videre undersøgelse af apostrof og dialektskrivning som sproglig ressource der er med til at pege på sociale forhold, lokal identitet og lokale fællesskaber.

2 DIALEKTSKRIVNING SOM ALTERNATIV SKRIVEMÅDE

I dette afsnit redegøres for hvad der karakteriserer dialektskrivning, hvad tegnet apostrof stod og står for i dansk retskrivning, og hvad den gør for læseoplevelsen (afsnit 2.1). I afsnittets anden del undersøges det hvordan dialektskrivningen, herunder især apostrof, kan pege på sociale og samfundsmæssige forhold som led i forfatternes overordnede intention med at skrive på dialekt (afsnit 2.2).

2.1 Dialektskrivningens sproglige karakteristik

Selvom de danske retskrivningsregler, sådan som de beskrives af Dansk Sprognævn i *Retskrivningsordbogen*, kun gælder for officielle sprogbrugs-kontekster, dvs. offentlige myndigheder, Folketinget og domstolene (Lov om dansk retskrivning § 2), er der mere generelt i den danske befolkning en orientering mod dem (Jacobsen 2020: 357, jf. Rathje 2021, specifikt for sprognormer i online kommunikation). Der er imidlertid forfattere der eksperimenterer med retskrivningsreglerne når de laver alternative, ikke-standardiserede skrivemåder til at udtrykke sig på (Jensen 2014, Hansen & Hougaard 2026). Dialektskrivning er en type alternativ skrivemåde hvor de enkelte bogstaver og tegn i teksten repræsenterer en bagvedliggende udtale der er specifik for et givent geografisk område

eller en social gruppe (Hansen 2021, Sørensen 2019). Dialektskrivning er ikke et typisk dansk fænomen, men er velkendt i fx Norge (Hårs-tad 2023, Røyneland & Vangsnes 2020) og Nordengland (fx Shorrocks 1996, Hodson 2018, Honeybone & Maguire 2020, Asprey 2020); især studierne fra Nordengland har fungeret som inspiration for nærværende undersøgelse.

Dialektskrivning er en bevidst skrivehandling hvormed forfatteren i et vist omfang bryder retskrivningsreglerne, dog i en sådan grad at teksten i sin helhed stadigvæk er læsbar (Clark 2020: 103, Hodson 2018: 522). Dialektskrivning er ikke underlagt fastlagte skriftsprogskonventioner, fx findes der ingen dansk 'dialektortografi' (Hansen 2021, Sørensen 2019). Dialektskrivning er derfor i høj grad "emblematiske" (Røyneland & Vangsnes 2020: 360), "ortofon" (Vangsnes 2019: 98) eller "fonematisk" (Jervelund 2007: 11) idet skriftens bogstaver og tegn i højere grad repræsenterer den bagvedliggende lydlige manifestation lyd for lyd, svarende til en form for grov lydskrift (Jervelund 2007: 11, Petersen et al. 2021: 14, 25, Pedersen 2004: 217).

I danske eksempler på dialektskrivning anvender forfatterne typisk skriftsprogets bogstaver, dvs. de forhåndenværende i alfabetet og på skrivemaskinens eller computerens tastatur, til at gengive den bagvedliggende dialekts enkeltlyde. Derimod anvendes relativt få tegn, med undtagelse af udråbstegnet og spørgsmålstegnet (RO 2025, § 2, stk. 1–2), men hvis forfatterne gør, bruger de typisk apostroffen (Hansen 2025). I (1) og (2) ses eksempler på Aakjærs og Nymos dialektskrivning hvor de gengiver hhv. fjanbomål og thybomål ved hjælp af både bogstaver og tegn. Eksemplerne er suppleret med en fonetisk transskription og en standarddansk translitteration (Pedersen 2004, Pedersen et al. 2021):

- (1) «Naa; saa Forwal da, mi' Dreng, og Worherr' vær' med dig!»
Sa' Ann' Mari'.»
/nə sɑ ˌfɔˈwɑl ˌdɑ mi ˈdɾæŋ ɔ ˌwɔˈhæːʔə vɛɾ ˈmæ ˌdæ/
Nå, så farvel da, min dreng, og (må) Vorherre være med dig!
Sagde Anne Marie.

(Aakjær 1904: 34)

(2) «Nej, æ wil selv. Det' ham! Æ ka mærk'e.»³

/'næj æ wel 'si:ʔəl ˌdæ: 'hɑm æ ka 'mæ:ʔg ə/

Nej, jeg vil selv. Det er ham! Jeg kan mærke det.

(Nymo 2024: 153)

I begge eksempler anvender forfatterne apostrof som tegn der repræsenterer forskellige prosodiske træk, eller træk der kan have prosodiske implikationer. Hos Aakjær repræsenterer den bortfald af ords sidste, ubetonede stavelse (typisk -ə), dvs. apokope, fx *Worherr'* og *vær'* (1)⁴. Apokope er et karakteristisk træk for alle traditionelle jyske dialekter, dvs. ikke kun for fjanbomål (Hansen 2021, Sørensen 2019), og så er det også kendt i standarddansk (jf. Petersen & Thøgersen 2012, Brink & Lund 1975: 191, 219 f.). Hos Nymo repræsenterer apostroffen derimod enkeltstød i fx *mærk'e* (2), dvs. et stød der bliver tilføjet når to typisk stødløse ord (enten et verbum eller en præposition + et pronomen) smelter sammen til en trykstærk-trykssvag forbindelse med indsat stød i midten og bortfald af pronomenets forlyd (Brink & Lund 1975: 511–513, Goldstein 2020: 9). Nymo bruger også apostrof til at markere kopuladrop i *Det' ham!*, dvs. det at kopulaverbet (i dette tilfælde *er*) er udeladt. Dette smitter af på det foregående ord (typisk et pronomen, i dette tilfælde *det*), fx ved at dette ord forlænges, og det er så her hvor der kan indsættes en apostrof (jf. samtalegrammatik.dk). Overordnet set stemmer begge forfatters brug af apostrof overens med de danske retskrivningsregler fra før og nu, nemlig til at gengive 'bortfald'.

På udgivelsestidspunktet for *Vredens Børn* i 1904 indeholdt de gældende retskrivningsregler, som beskrevet i Viggo Saabys *Dansk Retkrivningsordbog* (herefter SRO) fra 1892, ingen oplysninger om tegnsætning; de bliver først tilføjet i ordbogens 7. udgave i 1918. Apostroffen er imidlertid også tidlige kendt som udeladelses- eller emissionstegn i poesi, fx når den af metriske årsager oftest, men ikke altid, markerede

3 Apostroffen kunne for så vidt også markere apokope, men da Nymo aldrig markerer apokope ved apostrof, har jeg regnet denne form og få lignende former som eksempler på gengivelse af enklise ved apostrof.

4 I nærværende artikel er længere citater (typisk en replik) fra de to romaner gengivet mellem dobbelte anførselstegn, mens enkeltord fra romanerne er gengivet i kursiv. I begge tilfælde følger dialektform(e)n(e)s oversættelse de danske retskrivningsregler, og den gengives i antikva enten i en note (ved hele replikker) eller direkte efter dialektformen.

apokope. Brugen af apostrof i poesien blev tidligst beskrevet i 1606 af Johannes Stephanius (1561–1625), der var professor i dialektik, men fx også Anders Arrebo (1587–1737) kommenterer brugen af apostrof som forbeholdt apokope i sin *Hexaëmeron* (1661), der dog næsten udelukkende optræder før efterfølgende vokal (Nielsen 2026: 294, 302). Apostroffen i de første officielle retskrivningsregler for tegnsætning beskriver dette bortfald af tryksvagt *-e*: ”Apostrof anvendes: 1) Naar man udelader Bogstaver for at angive, at en eller flere Lyd ikke skal udtales” (§ 65, stk. 1, SRO 1918: 27). Nogenlunde samstemmende lyder det i *Retskrivningsordbogen* 5.1 fra 2025 (herefter RO 2025), hvor apostrof bl.a. kan ”bruges til at vise at man har udeladt et eller flere bogstaver for at gengive en udtale” (RO 2025, § 6, stk. 6). Når vi imidlertid ser nærmere på hvilke eksempler begge retskrivningsordbøger giver, bliver det først interessant, for begge nævner eksempler på bortfaldne lyde der repræsenterer mere eller mindre kendte udtalefænomener i dansk talesprog, både før og nu. Således nævner SRO 1918 bl.a. eksemplerne *Fa’er* (dvs. Fader), *de sejled’* (dvs. sejlede) *i Dage* og *de sejled’ i tre* (§ 65, stk. 1), mens RO 2025 nævner *ik’* eller *ikk’* (dvs. ikke) og *la’ vær’* (dvs. lad være). I begge retskrivningsordbøger repræsenterer apostroffen dermed et bortfaldet blødt d (*Fa’er* hhv. *la’*) og et bortfaldet udlydende, tryksvagt *-e* (dvs. apokopen i *sejled’, ik’, ikk’* og *vær’*). Begge fænomener er som nævnt velkendte fra bl.a. traditionelt jysk og ikke ukendte i standarddansk (jf. ovenfor), men de er derimod ikke almindelige i mere formelt dansk skriftsprog, dvs. apostroffen springer i øjnene i skriftbilledet når det bruges.

Dialekt- eller hjemstavnsdigtning i Danmark synes tidligere typisk at have fungeret som form for modsvar mod eliten i de københavnske litterære kredse, og ikke mindst forfattere som St. St. Blicher (1782–1848) og Jeppe Aakjær (1866–1930), der i deres samtid var berømte og populære, gjorde oprør (Skautrup 1996). Mens industrialisering og urbanisering tog til i løbet af 1800-tallet, øgedes interessen for hjemegnen og egnsprogene, og den orale fortællekultur i landbokulturen synes at blive videreført i litteraturen som modsat kunne styrke opfattelsen af fællesskab og endda lokal patriotisme. Forholdene synes at være sammenlignelige med dialektlitteraturen fra samme periode i Nordengland (Shorrocks 1996: 390, note 2). Således var bl.a. James Macphersons *The*

Poems of Ossian (18761–1765) inspirationskilde for St. St. Blicher, mens Robert Burns var det for Aakjær (Honeybone & Maguire 2020, Arboe 2004, 2019).

Der findes ingen egentlige oversigter over dialektskrivning i dansk litteratur frem til i dag, bortset fra Kristensen (1892–1894). JO nævner imidlertid at der i perioden 1932 til og med 2015 er excerperet materiale fra ”skønsmæssigt 500 værker på jysk eller med mærkbare indslag af jysk dialekt, fordelt på ca. 200 forfattere” (JO > Ordbogens kilder⁵). I listen med dialektforfattere figurerer bl.a. St. St. Blicher (1782–1848), hvis rammefortælling *E Bindstouw* (1842) på alle måder var et nybrud: Karakterernes dialekt (både vest- og østjysk) blev ikke anvendt som stigmatiserende, humoristisk indslag som tidligere, men som legitim udtryksform (Arboe 2004, Skautrup 1996). Dialektforfatterne skrev deres værker enten udelukkende på dialekt eller de anvendte dialekt på udvalgte dele, fx replikker eller enkeltord.

Dialektskrivning (*dialect writing* eller *dialect respellings*, Shorrocks 1996: 386, note 2, Clark 2020: 104) kan inddeles i to typer. I den ene er hele værket skrevet på dialekt, og denne kaldes for ’dialektlitteratur’ (*dialect literature*, Shorrocks 1996: 386, Honeybone & Maguire 2020: 4 f.); Aakjærs *Af Gammel Jehannes hans Bivlskistaarri* (1911) er et godt eksempel. Den anden type karakteriseres ved at udvalgte replikker er skrevet på dialekt mens resten af teksten modsvarer de officielt gældende retskrivningsregler, dvs. denne del ikke indeholder dialektale former. Typen kaldes for ’litterær dialekt’ (*literary dialect*, Shorrocks 1996: 386, Honeybone & Maguire 2020: 4 f.), og både Aakjærs *Vredens Børn* og Nymos *Den røde hane* er eksempler på den. Distinktionen mellem typerne er ikke vandtæt, og der er snarere tale om grader af dialektgengivelse i værkerne (Shorrocks 1996: 386, Honeybone & Maguire 2020: 11). Dette kan bl.a. illustreres af at replikkerne hos Nymo indeholder flere dialektformer end hos Aakjær. Omvendt har fortælleren hos Aakjær også dialektformer selvom den del af romanen typisk ville stemme overens med retskrivningsreglerne.

Denne artikel undersøger Aakjærs og Nymos brug af apostrof i deres værker, og derfor vil resten af artiklen fokusere på litterær dialekt, her-

5 Det er p.t. ikke muligt at linke til specifikke sider på JO’s webportal, dvs. at url’en er ens for alle opslag i JO. Derfor angives en relevant søgetråd i referencen.

under hvad denne type dialektskrivning kræver af sine læsere. Generelt er værker med litterær dialekt målrettet ”a general readership” (Shorrocks 1996: 386, Asprey 2020: 33), dvs. læserne skal kunne følge med i værkets overordnede fortælling, hvorfor den er skrevet på standardsproget. Nogle må dog uden tvivl anstrenge sig for at forstå de replikker der er skrevet på dialekt (om ikke andet indeholder de ikke-standard former), ikke mindst i de tilfælde hvor de ikke kender til den gengivne dialekt, eller dialektskrivningen gengiver en ældre form for dialekten end den som læseren kender til.⁶ Aakjærs *Vredens Børn* udkom på Gyldendal, der er baseret i København. Den fik endda politiske konsekvenser i form af ændringer af lovgivningen om tjenestefolks vilkår (Andersen 1991, Bødker 2022). *Den røde hane* udkom på det relativt lille forlag Kronstork, der er baseret i Askeby på Møn, og som man godt kunne betegne som et sted i den geografiske ’periferi’. Den blev nomineret til DR’s romanpris 2025, og selvom der ingen officielle salgspriser foreligger, kunne romanens fjerde oplag købes i december 2025, hvilket tyder på en betydelig appel hos læserne.

Da hverken Aakjær eller Nymo gengiver den bagvedliggende dialektale udtale lingvistisk nøjagtigt, skriver Aakjær skriftsprogformerne *og* og *dig* i stedet for fx *å* og *dæ* i (1) ovenfor der i højere grad ville afspejle fjandbomålets [ʌ] og [ˈdɛ]. Nymo skriver i eksempel (2) *Nej, Det og mærk* i stedet for fx *næj, dæ* og *mæ’g*, svarende til thymbomålets [ˈnɛj], [ˈdɛ] og [ˈmɛːg]. Helt overordnet set *foregiver* forfatterne i deres dialektskrivning at repræsentere en bagvedliggende udtale der er specifik for et afgrænset regionalt område, og sådan som den manifesterer – eller manifesterede – sig på det tidspunkt forfatteren skrev sin tekst, og/eller den periode forfatteren placerer sin fortælling i (Asprey 2020, Honeybone & Maguire 2020, Shorrocks 1996, Hansen 2025). Eller som Aakjær selv skriver: ”Hensigten med dette Værk [er] ikke saa meget denne at yde Sprogprøver som at levere noget kunstnerisk værdifuldt” (Aakjær 1919: 236).⁷

6 Værker der hører til typen dialektlitteratur, er primært målrettet læsere der forstår dialekten (Shorrocks 1996); i begge tilfælde ses bort fra at ingen bliver undervist i at læse dialektskrivning (Jaffe 2000, Hansen 2021).

7 Værket Aakjær refererer til, er *Fræ wor hjemmen. Vers og prosa i jydsk Mundart*. Aarhus: Det jydsk Forlag (1902), hvori hans dialektskrivning ligeledes kan betegnes som litterær dialekt.

2.2 *Dialektskrivningens funktion*

Dette afsnit vil redegøre for hvordan dialektskrivning kan pege på sociale og samfundsmæssige forhold både inde i og uden for romanens fortælling, dvs. der redegøres for hvilken funktion dialektskrivning har. Da begge romaner er skrevet i hver sin periode i dansk litteratur-, sprog- og samfundshistorie, gøres der desuden rede for hvilken faktor tid spiller for vores forståelse af værkerne i dag. Nyere studier inddrager dialektskrivningens sociale kontekst på flere niveauer (fx Bødker 2022, Goldshtein & Monka 2025, Hansen 2025), men ingen har så vidt vides foretaget en diakron undersøgelse af forskellige perioders og forfatters dialektskrivning.

En lingvistisk undersøgelse af Aakjærs og Nymos dialektskrivning giver kun mening hvis også dens egentlige formål inddrages; som det fremgik ovenfor, er dialektskrivning ikke lingvistisk autentisk, så hvorfor skriver de to forfattere på dialekt? Gennem deres sproglige, muligvis generiske, ikke-standard udtryk, hvor de 'mimer' dialekten, ønsker de en vis form for autenticitet for derigennem at kunne trække på 'dialektens' sociale associationer hos læseren (Honeybone & Maguire 2020: 3, Hansen & Hougaard 2026, Goldshtein & Monka 2025). Deres litterære dialekt kan derfor betegnes som "performed language" (Diaz-Sierra 2025: 2 f., Hansen & Hougaard 2026).

Når en forfatter anvender dialektskrivning, forudsætter vedkommende at (den intenderede) læser kan afkode det sproglige udtryk, fx blot at det repræsenterer en dialekt, ikke nødvendigvis hvilken. Hvis det lykkes læseren at afkode den intenderede betydning, dvs. det indeks eller det semiotiske tegn der peger på en bestemt social betydning⁸ (Silverstein 2003, Agha 2003) der er forsøgt etableret, så er det fordi der er tale om en dialekt som er registreret. Registergørelse er en dynamisk proces hvor en bestemt sprogbrug, fx et dialekttræk, med tiden bliver anerkendt og kommer til at indekseres (dvs. pege på) en bestemt social gruppe (Agha 2024, Boas 2025, Monka & Hovmark 2016, Asprey 2020: 38, Clark 2020: 122). Når en forfatter gengiver replikker i sin litterære tekst på dialekt (eller for den sags skyld på en hvilken som helst anden sproglig varietet), er det derfor

8 Fx når lyden af en bestemt dialekt associeres med 'det at være bondsk'.

med til at etablere indekser til bestemte betydninger der føjes til personkarakteristikken (Goldshtein & Monka 2025). Hvis læseren ikke forstår hvilken dialekt forfatteren intenderer at kommunikere, så er dialekten ikke registrergjort for læseren, og i så fald kan man ikke bruge den specifikke dialektskrivning til en indeksering. Når en forfatter forudsætter at et sprogligt udtryk har mulighed for at rumme en specifik social betydning, kan udtrykket i så fald enten læses ind i opfattelser af lokalt fællesskab (Hansen & Hougaard 2026) eller som stereotyper (Boas et al. 2025). Læsere kan have varierende opfattelser af hvilke sociale betydninger et indeks peger på. Det kan fx skyldes at de kommer fra et andet geografisk område end det område hvor den gengivne dialekt tales, eller at læserne er for unge til at komme i kontakt med den gengivne dialekt (Boas et al. 2025).

Vi ser derfor at forfatteres dialektskrivning typisk indeholder registrerte, anerkendte træk som både forfatteren og læserne er enige om peger på nogle bestemte sociale, og geografiske, kontekster (Agha 2003, 2024: 26, Asprey 2020: 38, Silverstein 2003, Johnstone 2016, Eckert 2012: 92–94). Hos jyske forfattere ser vi derfor typisk gengivelse af apokope og enklise, mens de også ofte skriver *a* for jeg og sætter artiklen foran substantiver hvis dialekten skal repræsentere vestjysk. Disse fremtrædende træk er blevet anvendt til at identificere:

[t]he ways in which speakers and writers draw upon language as belonging to a specific social group in varying degrees of metapragmatic awareness and self-reflexivity ways as well as the linguistic tokens themselves [...] (Clark 2020: 106).

Ifølge Clark er det hensigtsmæssigt at anvende sociolingvistikens begreber registrergørelse og indeksikalitet i undersøgelsen af dialektskrivning, til trods for at de oftest har været anvendt til at studere talesproglig variation. Når en læser møder dialektskrivning i en tekst, vil vedkommende automatisk holde den op mod sin egen sproglige erfaring, dvs. både en forståelse af standardsproget, som vedkommende har brugt år på at tilegne sig, og en mere eller mindre god forståelse af den bagvedliggende dialekt (Clark 2020). Vedkommendes læsning vil desuden være præget af en opfattelse af dialektskrivningens autenticitet og association

med sociale betydninger som man som læser er rundet af (Agha 2003, Asprey 2020, Jaffe 2000).

Nærværende studie undersøger dialektskrivning i romaner fra to forskellige perioder i dansk litteraturhistorie; for begge gælder det at de har været betegnet som (socialrealistisk) hjemstavnsliteratur. Begge forfattere kommer oprindeligt fra en større midtvestjysk hjemstavns (Fjends hhv. Thy) med en række sproglige lighedspunkter (og forskelle), og som de på hver sin måde, og med udgangspunkt i hver sin tidsmæssige kontekst, søger at gengive i teksterne (Goldshtein & Monka 2025, Bødker 2022). Begge er altså 'kulturelle insidere' i forhold til den dialekt de hver især gengiver. Begge forfattere har imidlertid haft støtte til gengivelse af dialekten, til trods for at de ikke har ønsket at gengive dialekten lingvistisk autentisk. Således har Aakjær været inspireret af Marius Kristensen og Evald Tang Kristensens værker (Aakjær 1919: 237, Andersen 1991), mens Nymo har hentet inspiration på bl.a. Foreningen Thybomåls hjemmeside (Goldshtein & Monka 2025). De er ligeledes repræsentanter for to forskellige perioder i det danske talesprogsamfunds historie: Aakjær for påbegyndelsen af dialektnivelleringen i Danmark mens Nymo er det for næsten helt gennemført dialektnivellering (Monka & Pedersen 2019, Bøegh et al. 2022). De sociale betydninger har desuden ændret sig over både tid og sted, og dermed også fra den ene til den anden læser. Det bliver derfor interessant at undersøge hvilke indekser forfatterne har forsøgt at etablere i deres dialektskrivning, til trods for at studiet, netop fordi det kun undersøger to romaner, ikke kan konkludere noget for alle romaner i de to perioder.

3 UNDERSØGELSENS DATAGRUNDLAG

Dette afsnit redegør for hvilke data der ligger til grund for undersøgelsen, og argumenterer for valg og fravalg; desuden belyses undersøgelsens fremgangsmåde. Således vises undersøgelsens datagrundlag i tabel 1. Aakjærs og Nymos respektive romaner indgår i deres helhed i den kvalitative undersøgelse og diskussionerne af hvilken social betydning dialektskrivningen i dem peger på (afsnit 4.2).

TABEL 1. UNDERSØGELSENS DATAGRUNDLAG

Forfatter	Værk	Dialekt	Type	Sidetal
Jeppé Aakjær (1866–1930)	<i>Vredens Børn</i> (1904)	fjandbomål	litterær dialekt	275 s.
Ingrid Nymo (1992–)	<i>Den røde hane</i> (2024)	thybomål	litterær dialekt	375 s.

Til at bekræfte (eller afkræfte) at begge forfatteres dialektskrivning ikke er lingvistisk autentisk (afsnit 2.1), har jeg foretaget en kvantitativ undersøgelse af forfatterernes brug af apostrof i udvalgte passager i begge romaner. Undersøgelsen belyser altså de to forfatteres apostrof-praksis.

Den digitale tekstressource Arkiv for Dansk Litteratur (herefter ADL) ville umiddelbart have været det mest hensigtsmæssige sted at foretage en kvantitativ undersøgelse ved hjælp af computationelle metoder, herunder en systematisk søgning på apostrof i Aakjærs *Vredens Børn*. Men ADL's faksimileudgave af romanen er baseret på en yngre udgivelse, Aakjærs *Samlede Værker* (1919), og denne udgivelse afviger fra romanens 1. udgave fra 1904 ved at stort set alle apostroffer fra originaludgaven mangler:⁹

- (3) «Nej, gi' du dig kuns Tid til at æde din Melmad, mi' Baa'n.
[...].» (1904)
»Nej, gi du dig kuns Tid til at æde din Melmad, mi Baan.
[...].» (1919)

ADL's faksimileudgave er dermed ubrugelig til dette studies formål. Det kvantitative består derfor i enkelte, manuelt foretagne optællinger på udvalgte passager.

På baggrund af en gennemlæsning af hele romanen har jeg udvalgt en række dialoger mellem hovedpersonen Per og nogle af romanens centrale karakterer der tilhører forskellige sociale klasser, og som Aakjær har haft mulighed for at tildele en specifik varietet, dvs. dialekt eller standarddansk, evt. en blanding (se tabel 2). Udvælgelsen er begrundet af

⁹ Aakjær forestod selv sine *Samlede Værker*, men om det er Aakjær selv eller forlæggeren (Gyldendal) der ønskede en forenklet dialektskrivning, er uklart. Når Aakjær skriver om de umiddelbare fordele jysk har for hans fortælling fra virkeligheden, nævner han ikke eksplicit dialektskrivningens enkeltdelen, herunder apostroffen, men især ordforråd (Aakjær 1919: 235 ff., Arboe 2002).

det velbeskrevne forhold at Aakjær var meget optaget af social ulighed i det danske samfund, og tidligere studier har således også vist at Aakjærs dialektskrivning matcher de forskellige sociale mønstre ude i samfundet. For eksempel er replikker af karakterer fra bondestanden, fx tyende (dvs. tjenestefolk) og gårdmænd, skrevet på dialekt, mens karakterer fra højere sociale lag, fx præsten og lægen, har replikker på standarddansk (Bødker 2022, Andersen 1991). Tabel 2 nedenfor giver en oversigt over de undersøgte passager i *Vredens Børn* (1904).

TABEL 2. VREDENS BØRN – UDVALGTE PASSAGER

Dialog	Sidetæl
I. Per i samtale med ligesindede, dvs. samme sociale status, uanset alder	
a. Ann' Kjestin (madmor hos gårdmand Bertil Nørgaard)	3 s.
b. Kild Pejrsen (gårdmand)	6 s.
c. Anna (skolekammerat, veninde/kæreste)	12 s.
II. Per i samtale med personer med højere social status eller uddannelsesniveau	
d. Lærer Gydesen, pastor Fryd, inkl. enkelte skolebørn	10 s.
e. Jacob Christian Sørensen, forhenværende degn, Pers far	11 s.
I alt	42 sider

Nymos roman kan tilgås digitalt via danske bibliotekers e-bogsmodul; versionen modsvarer bogens fysiske version, bortset fra at sidetallene afviger, dvs. e-bogssiderne rummer flere ord afhængigt af hvor meget man forstørrer teksten på sin skærm. Af gode grunde kan man ikke downloade bogen, fx til sin egen computer, og e-bogens (simple) søgningsmodul tillader heller ikke søgning på apostrof alene. Jeg har derfor søgt på de forbindelser tegnet indgår i, og som jeg har noteret undervejs i min læsning af bogen. Optællinger er ligeledes foretaget manuelt, og sidehenvisninger er til den fysiske bog.

På baggrund af en forundersøgelse af Nymos dialektgengivelse har jeg udvalgt en række specifikke passager i romanen der sprogligt afspejler de velbeskrevne mønstre i det danske talesprogssamfund i dag, nemlig passager hvor de ældre taler thybomål, mens de yngre ikke taler det (de forstår det dog som regel; Goldshtein & Monka 2025, Hansen 2025). Desuden er Nymos arbejde med dialektskrivning tidligere beskrevet som systematisk i sit forsøg på at ”lave den her dialekt ordentligt”

(Goldshtein & Monka 2025: 28). Det betød bl.a. at hun arbejdede ud fra en 'ordbog' for de enkelte karakterer, hvilket hun fortalte Yonatan Goldshtein om i et interview (Goldshtein 2025).¹⁰ Tabel 3 viser hvilke dialoger der indgår i undersøgelsen, dvs. samtaler gennem hele romanen mellem de ældre og stedsstabile karakterer der taler thybomål, og hovedpersonen Roberta der taler standarddansk. Passagerne er udvalgt så de følger romanens layout, dvs. det gælder hele afsnit hvori der optræder dialektskrivning. Tabel 3 nedenfor giver en oversigt over de undersøgte passager i *Den røde hane* (2024).

TABEL 3. *DEN RØDE HANE* – UDVALGTE PASSAGER

Dialog	Sidetæl
I. Roberta i dialog med områdets ældste generation	
a. Ilse (plejekrævende ældre; ejer af harmonikamuseet; stabil)	12 s.
b. Peder (plejekrævende ældre; uddannet tømrer, tidligere fabriksarbejder; stabil)	11 s.
c. Tage (ægtefælle til plejekrævende ældre; uddannet arkitekt; mobil)	12 s.
II. Roberta i samtale med midaldrende kolleger fra hjemmeplejen	
d. Tove, Pia & Anne-Lise ¹¹	10 s.
I alt	45 sider

Dermed er de udvalgte passager i begge romaner omfangsmæssigt nogenlunde sammenlignelige, med forbehold for side- og skriftstørrelse.

I den kvalitative analyse af datamaterialet i afsnit 4 vil jeg sammenholde de to forfatters praksis med brug af apostrof med hvad den peger på inde i og uden for fortællingen. Her vil jeg fremhæve nogle af karaktererne med en uventet forekomst af apostrof i deres replikker og sammenholde det med bl.a. oplysninger om romanernes sociale og tidsmæssige kontekster i Aakjærs og Nymos egne beretninger om deres arbejde (Aakjær 1919, Goldshtein 2025).

4 ANALYSEN

I dette afsnit præsenteres analyserne af Aakjærs og Nymos anvendelse af apostrof i deres respektive dialektskrivning, samt hvilke sproglige fæno-

¹⁰ Yonatan Goldshtein, postdoc på Københavns Universitet, har venligst stillet sin transskription af sit interview med Ingrid Nymo til rådighed (Goldshtein 2025).

¹¹ Hjemmehjælperen Jeppe taler ikke dialekt.

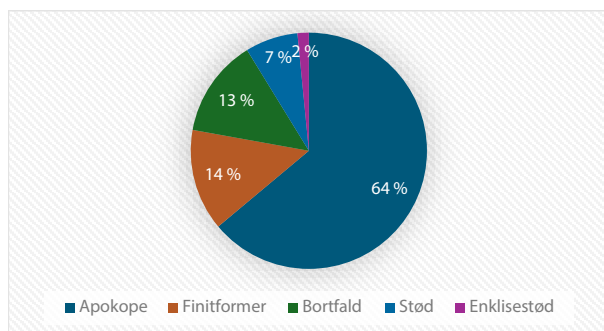
mener den repræsenterer (afsnit 2.1). Dernæst præsenteres analyserne af hvilken (social) funktion apostroffen har i de udvalgte passager. Brugen af apostrof i teksterne vurderes ud fra både romanernes sociale og historiske kontekst og ud fra de enkelte kommunikative situationer inde i værkerne (afsnit 2.2).

4.1 Brugen af apostrof i datamaterialet

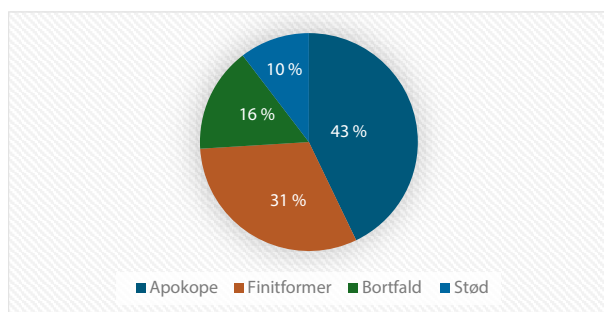
4.1.1 Aakjærs brug af apostrof i *Vredens Børn* (1904)

Figur 1 og 2 viser fordelingen af apostroffer i Aakjærs dialektskrivning i de udvalgte passager fra *Vredens Børns* 1. udgave.

FIGUR 1. APOSTROF (N = 194) I SAMTALER MED PER OG LIGESINDEDE KARAKTERER (JF. TABEL 2)

FIGUR 2. APOSTROF (N = 77) I SAMTALER MED PER OG KARAKTERER MED HØJERE SOCIAL STATUS OG/ELLER UDDANNELSESNIVEAU (JF. TABEL 2)

Som det fremgår af figur 1 og 2, optræder apostrof overordnet set mere end dobbelt så ofte i samtaler mellem Per og ligesindede karakterer (jf. I.

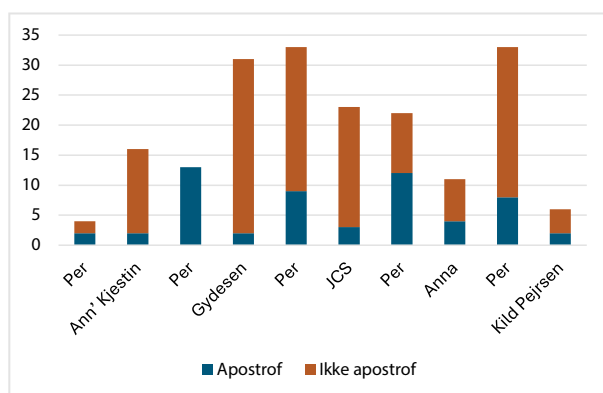
a–c i tabel 2), som vi må antage taler dialekt indbyrdes, end i samtalerne mellem Per og karakterer med en højere status og/eller et højere uddannelsesniveau (jf. II. d–e i tabel 2), sidstnævnte gruppe antages at tale standarddansk. I begge tilfælde repræsenterer apostroffen typisk apokope (jf. ovenfor), og apostroffen forekommer oftere i samtalerne mellem ligesindede, dvs. dialekttalende, indbyrdes (64 % – figur 1) end i samtaler mellem forskellige sociale skel, dvs. mellem standardtalende og dialekttalende (43 % – figur 2). Apokope markeres med apostrof i stavelsesudlyd, herunder ordfinalt og medialt i sammensatte ord, fx i *grædend'* grædende (s. 39, Ann' Kjestin), *Opfindels'* opfindelse (s. 255, Kild Pejrsen), *Tjenest'mennesker* tjenestemennesker (s. 161, Per), *Mos'land* (s. 162, Per). I en form som *Flæskpandekaag'* flæskpandekage (s. 255, Kild Pejrsen) ville jysk have apokope i alle positioner (JO, opslagene *bitte* og *flæskpandekage*), men Aakjær angiver kun apokope efter første og tredje led i sammensætningen. Aakjær gengiver dog også apokope i de standarddanskitalende karakterers replikker, fx i *ha'* have (s. 110, lærer Gydesen, s. 116, pastor Fryd) og *fornemm'* fornemme (s. 142, Jacob Christian Sørensen, herefter JCS); også fortælleren har apokope, fx i *Ann' Kjestin* Anne Kirstine (fx s. 39).

En anden type 'bortfald' hos Aakjær er forkortede verbalformer, både i nutid og datid (hhv. 14 % i figur 1 og 31 % i figur 2), der oftest optræder i samtaler mellem Per og karakterer med en højere social status og/eller uddannelsesniveau og samtaler hvor der tales hhv. dialekt og standarddansk, fx *ta'r* tager (s. 239, Per), *la'r* lader (s. 115, Gydesen). Romanens fortæller er imidlertid ansvarlig for hovedparten af forekomsterne, fx i det ofte optrædende *sa'* sagde (fx s. 40, fortælleren), *la'* lagde (s. 81, fortæller).

Aakjærs apostrof repræsenterer også andre typer af 'bortfald' end apokope, nemlig i bl.a. *imell'* imellem (fx s. 141, Per), *mi'* min (fx s. 40, A-K), *no'* noget (fx s. 237, Anna) og *dje'* deres (s. 181, Per), og altså for bortfald af forskellige tryksvage lyde og/eller stavelser. Endelig kunne apostrof også se ud til at repræsentere stød i fx *Fa'r* (s. 39, A-K) (muligvis i stedet for bortfald af d, jf. eksemplet fra SRO 1918 ovenfor) og *Faa'r* (fx s. 40, A-K), i overensstemmelse med jysk [fΛ:ʔi] far (fader) og *Kaa'l* karl (fx s. 120, Anna), jysk [kΛ:ʔl]. Kun få gange ser apostrof ud til at kunne repræsentere enklisestød (jf. ovenfor), fx i *søg'em* søge dem (s. 81, Anna) og *gjø'et* gør det (s. 161, Kild Pejrsen).

Mens Aakjær anvender apostrof til at markere det prosodiske fænomen stød (inkl. enklisestød), har hans hyppige markering af apokope prosodiske implikationer i form af medfølgende længde eller stød i den tilbagestående stavelse (Sørensen 2007: 53 ff.). Dette gengiver han imidlertid ikke. Vestjysk stød er typisk for området (JO > Atlaskort 1.4, 1.6), men det gengiver Aakjær heller ikke ved apostrof. Fx skriver han den hyppigt optrædende negation ikke som *ett* (uden apostrof) og ikke som *e'tt* der bedre ville matche det midtvestjyske udtale [eʰd] (JO, opslag *ikke*).

FIGUR 3. AAKJÆRS BRUG AF APOSTROF – STIKPRØVE (N = 192)

Figur 3 viser resultaterne af en stikprøve der er baseret på en optælling af forekomster af apostrof der repræsenterer apokope; jeg har valgt én side for hver udvalgt passage hvor der er replikker af hovedpersonen Per og en dialekt- og/eller standarddansk-talende karakter.¹² Den blå farve viser de tilfælde hvor Aakjær markerer apokope ved apostrof. Den orange farve markerer derimod de tilfælde hvor Aakjær *kunne* have markeret apokope med en apostrof, men hvor han ikke markerer det. Nogle af replikkerne indeholder forventeligt flere standarddanske

¹² Stikprøven er foretaget på side 40 (Per og Ann' Kjestin, A-K), side 110 (Per og lærer Gydesen), side 142 (Per og Jacob Christian Sørensen), side 239 (Per og Anna) og side 256 (Per og Kild Pejrsen, KP). Stikprøverne er valgt for én side af hver dialog, men hvor hver karakter får 'taletid'. Et mere repræsentativt billede kan kun opnås ved at alle passager i deres helhed var talt sammen.

former, dvs. skriftformer uden reduktion, end andre. Fx hører lærer Gydesen og Jacob Christian Sørensen til den gruppe i romanen der er højere placeret i samfundet, og som forventes at tale standarddansk; i deres replikker markeres apokope ikke. Derimod indeholder Pers replikker oftest apostrof når han samtaler med lærer Gydesen, og med jævnaldrende Anna fra hans egen, lavereplacerede samfundsgruppe. Til gengæld indeholder hans replikker, mod forventning, i uddraget med Kild Pejrsen, en af de gårdmænd Per tjener hos, flest standarddanske former. I sidstnævnte uddrag agiterer Per for tjenestefolkene ringe og udsigtsløse livsvilkår, og i afsnit 4.2 kommer jeg nærmere ind på at emnet i disse samtaler sandsynligvis spiller en rolle for Aakjærs brug af apostrof.

Eksemplerne (4)–(6) viser Aakjærs inkonsekvens i forhold til at markere apokope ved hjælp af apostrof (de ikke-markerede tryksvage *-e*'er er markeret med fed). Replikkerne bærer stadig et dialektalt præg pga. fx brug af det personlige pronomen *a* for jeg (4–6), foranstillet artikel i fx *æ Mand* (4), dialektgløse *tykkes* (5) og det possessive pronomen *hans* brugt i stedet for *sin* med reference til sætningens subjekt *han* (den nærliggende gårdmand Bertil Nørgaard) (6):

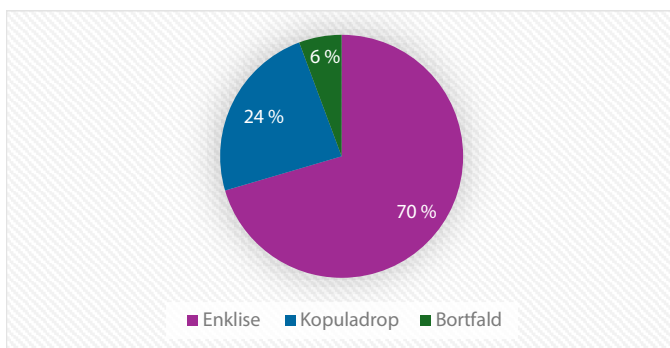
- (4) «Nej a maatt' ett faa andet end nøj at drikke; a skuld' skynde mig og ud igjen til æ Mand.» (s. 40, Per til Ann' Kjestin)
- (5) «A tykkes da, te du skuld' vær' klogere.» sa' Anna (s. 239, Anna til Per)
- (6) «saa vilde a snart tro, te det er hans Folk [Bertil Nørgaard], han skylder hans Rigdom [...]». (s. 256, Per til Kild Pejrsen)

Aakjær bruger dermed ikke kun (til dels inkonsekvent) apostrof i mange af replikkerne i *Vredens Børn*, men han kombinerer også gengivelser af fjandbomålets forskellige lydige, grammatiske og leksikalske træk, samtidig med at han indlejrer dem i en ellers primært standarddansk tekst. Når også fortælleren får tildelt dialektale former, kunne det skyldes at vedkommende tager parti for Pers sag.

4.1.2 Nymos brug af apostrof i *Den røde hane* (2024)

Figur 4 viser fordelingen af apostrof i Nymos dialektskrivning baseret på udvalgte passager. Nymo anvender typisk apostrof til at markere enklitiske forbindelser (70 %), aldrig til at markere apokope, for her undlader hun blot at skrive det sidste udlydende, tryksvage *-e*.

FIGUR 4. NYMOS BRUG AF APOSTROF (N = 88) I REPLIKKER MED DE ÆLDRE THYBOER

Oftest består de enklitiske forbindelser som Nymo gengiver, af en verbalform efterfulgt af pronomenet *det*, men også *den* og *dem* (i alt 68 %). Fx i *står'e* står den (s. 14, Ilse), med referenten kagen i fælleskøn, *male'e* (at) male det, med referenten maleriet af solsikkerne i intetkøn (s. 265, Tage), eller til *'en* eller *'em*, som fx i *begraw'en* begrave den, med referenten papegøjen Grevén i fælleskøn (s. 346, Tage; også *begrawe'en* på samme side), og *hat'em* haft dem, med referenten ægteparret Nielsine og Tage i flertal (s. 149, Ilse). Et enkelt sted har Robertas hilsen til plejkrævende Peter fået en apostrof der markerer enklise: *Ka du ha'e godt* (s. 321, Roberta). Enklise er almindeligt i jysk mere generelt og i visse sjællandske dialekter, og det er ikke ukendt i (ældre) standarddansk (Brink & Lund 1975: 511 f.).

Det fremgår også af figur 4 at apostrof i næsten en kvart af tilfældene markerer kopuladrop. Typisk gælder det for forbindelser med det foreløbige subjekt *det*, som fx i "Det' wist katte" det er vist katte (s. 15, Ilse), "det' da ulækker!" det er da ulækkert (s. 118, Pia), og kun én gang med pronomenet *du*, "Du' nu en pæn tyw" du er nu en pæn tyv (s. 267, Tage). Endelig er der to dialektformer hvor Nymo gengiver bortfaldne lyde og/eller stavelser vha. apostrof, nemlig i *jen'lle* og *jen'ller* en eller (anden), fx i "Æ tror æ, der war jen'lle anden fin, dyb forklaring po, hworfo æ sae

ja” (s. 302, Peter)¹³, samt det i dialektskrivningen sammensatte adverbial *go'nok godt nok* (JO > opslag *godt-nok*), fx hvor Tage beskriver Ilse som: *go'nok glemsom* (s. 270).

For at undersøge hvor konsekvent Nymo bruger apostrof til at markere enklise, har jeg gennemgået alle udvalgte passager; resultatet vises i tabel 4.¹⁴

TABEL 4. NYMOS GENGIVELSE AF ENKLISE MED APOSTROF

Gengivelse af enklise:	Ja	Nej
Ilse	17	0
Peder	20	1
Tage	14	4
Tove, Pia & Anne-Lise	12	2
I alt	62	8

Ligesom hos Aakjær er manglende apostrof ved enklise ikke ensbetydende med at replikken i øvrigt er skrevet på standarddansk; eksemplerne 7–9 nedenfor indeholder derfor også andre dialekttræk end enklise eller kopuladrop. Som det fremgår af tabel 4, har Tage flest forekomster af ikke-markeret enklise, men i tre ud af de fire tilfælde indeholder replikkerne andre dialekttræk end blot enklise, fx <w> i *war* og *bewiser* og manglende blødt d i *ue* (eksempel 7 og 8). Eksempel 8 kunne, udover at indeholde andre dialekttræk, muligvis også tyde på en overgang til standarddansk, om ikke andet kunne den manglende enklise tyde på en mere betonet eller emfatisk udtale af *det*. Eksempel 9 viser ét af de i alt fem tilfælde i de valgte passager hvor pronomenet må vurderes som betonet, dvs. i dialekten ville der ikke være enklise, og derfor gengiver Nymo det formentlig heller ikke.

(7) » [...] Han war hel ue af den. [...]« (s. 263, Tage)

(8) »Å har du så noe bewiser for det?« siger han. (s. 265, Tage)

¹³ Jeg tror ikke der var en eller anden fin, dyb forklaring på hvorfor jeg sagde ja.

¹⁴ Gennemgangen er foretaget med hjælp fra bibliotekernes e-bogsmodul og gælder alle passagerne i deres helhed, dvs. der er ikke tale om en stikprøve som ved Aakjær (jf. figur 3, afsnit 4.1.1).

- (9) » [...] Jen ka æ regne mæ æ bjæf år det, der kommer u år hans mund [...]« (s. 149, Ilse)

På intet andet tidspunkt i Nymos roman har standarddansk-talende karakterer et dialektalt præg i deres sprog (bortset fra Robertas hilsen til Peter jf. ovenfor), og Nymos meget systematiske tilgang gør at hendes dialektskrivning i højere grad end Aakjærs er eksemplarisk for typen litterær dialekt. Nymo er noget mere konsekvent i sin dialektskrivning end Aakjær, og den umiddelbare forklaring kunne ligge i det faktum at hun muligvis er gået mere systematisk til værks, og at hun i højere grad har haft mulighed for at konsekvensrette ved hjælp af computerens tekstbehandlingsprogram. Samme mulighed har Aakjær ikke haft, til trods for at han også kan have orienteret sig i ordlister mv., men det er uvist.

4.2 Apostroffens sociale funktion

I dette afsnit undersøges hvilken social funktion apostroffen har i replikkerne i de to romaner, altså hvilken ”merbetydning” (Goldshtein & Monka 2025: 31) tegnet har som del af forfatterens alternative, ikke-standard skrivemåde. I analyserne inddrages både de kommunikative situationer inde i romanerne, dvs. dem forfatterne skitserer gennem replikkerne, og romanernes overordnede kommunikative situation, for at undersøge hvilken social betydning apostroffen indekserer.

4.2.1 Aakjærs apostrof peger på samfundets sociale hierarki omkring 1900

Aakjær italesætter tjenestefolkernes ringe levevilkår gennem hovedpersonen Per. Et af de steder hvor dette tydeligst kommer til udtryk, er når Per agiterer overfor sin husbond, gårdmand Kild Pejrsen (s. 161–163, 255–257). Som det fremgår af figur 3, optræder der især i Pers replikker her mod forventning relativt få apostroffer. I samtalen italesætter Per tjenestefolkernes dårlige levevilkår over for Kild Pejrsen, der er venligsindet overfor Per, men bliver mere og mere uforstående over for Pers ’rabiater’ holdninger om folkeløn og social revolution, hvor der bl.a. skal blive plads til at tyende kan forene sig (”Tyende-Beskyttelsesforening”, s. 255, i lighed med gårdmændenes foreninger, fx Hingsteforeningen, Tyreforeningen, Brugsforening mv., s. 257). Replikernes sproglige udtryk, herunder netop Aakjærs manglende brug af apostrof, er med til ikke kun

at pege på sociale forhold inde i fortællingen, men også uden for, nemlig tjenestefolkenes levevilkår i hele Danmark. Samtaleemnet – og den sproglige form Aakjær tildeler den – er derfor også væsentlig anderledes end i de scener hvor Per refererer til oplevelser fra en mere almindelig, lokal dagligdag, fx passagen fra skoleklassen med Gydesen (som nævnt ovenfor). Manglende markering af apokope ved apostrof i samtalen om tjenestefolkenes levevilkår ser dog ikke ud til at gøre udslaget alene, for Aakjær gengiver også former i Pers replikker med standarddansk efterstillet artikel, fx *Husbonderne* i stedet for det midtvestjyske *æ Husbond* og *Folkene* i stedet for *æ Folk*. Derimod bibeholder Per et vist dialektalt præg, herunder det personlige pronomener *a* for jeg, samt dialektglosser som *bitte* lille og *dummehoder* tåber (JO, opslag *bitte*, *dummerhoved*). Aakjær har altså bevidst truffet nogle valg om hvilke sproglige former der skal optræde i replikkerne, og sproget refererer derfor i højere grad til et mere generelt, almengyldigt og samfundsrelevant forhold uden for den lokale kontekst. Indholdet i lige præcis denne passage i romanen skulle den ikke-dialekttalende læser (herunder lovgivende instanser inde i København) i hvert fald ikke kunne misforstå.

Det var for Aakjær afgørende for skribenter at de skulle ”naturnødvendigt komme til at staa overfor det Spørgsmaal: ’Hvordan skal jeg gi’ Provinsens Liv uden ogsaa at gi’ Provinsens Sprog” (Aakjær 1919: 239). Det er derfor også påfaldende at Aakjær ikke kun varierer dette sproglige udtryk afhængigt af *hvem* der taler, men også *hvad* karaktererne taler om. Som det fremgår af stikprøven fra figur 3, taler lærer Gydesen og den gamle degn Jacob Christian Sørensen (herefter JCS) hovedsageligt standarddansk, dvs. Aakjær markerer fx sjældent apokope i deres replikker. Dette er også forventeligt da de tilhører en social klasse der gennem uddannelse og profession ikke forventes at bruge dialekt (Pedersen 2019). Ser vi imidlertid nærmere på de to karakterer, er der flere dialekttræk i JCS’ replikker end i lærer Gydesens replikker. Bi-karakteren Gydesen befinder sig inde i et klasserum hvor han taler standarddansk (Kristiansen 2009), dvs. vi må forvente at apokope sjældent eller aldrig markeres ved apostrof. JCS optræder i forskellige kommunikationssituationer gennem første halvdel af fortællingen, og her skifter mængden af dialekttræk i hans replikker. Færre er der fx i en scene hvor han beder pastor Fryd om hans godkendelse til at kunne

modtage et ”Fru Petersens legat for gamle, afskedigede Skolelærere” (s. 135), hjemme i præsteboligen (s. 135–140; JCS’ ’finere’ sproglige udtryk har dog ikke det ønskede resultat). Der er derimod flere apostroffer i hans samtale med Per (fx 141–148) som er både indlevende og personlig (”Maa jeg fornemm’ dine Fødder?”, ”hvordan kan du hytt’ dig, bitte Barn”, begge s. 142). Det er imidlertid påfaldende at Ann’ Kjestin (madmoder på Nørgaard) i sine replikker har relativt få forekomster af apokope der er markeret med apostrof (som vist i figur 3). Hun tilhører gårdmandsklassen og burde kun tale dialekt; hun har dog flere andre dialekttræk i sine replikker der er markeret med apostrof, fx forekomst af stød i *Kaa’l* (s. 40) og *Faa’r* (s. 40) og bortfald i fx *gi’* give, *ha’* have og *mi’* mit (eller min, JO > Atlaskort 7.1). Kvinderne blev tidligt i dialektologien betegnet som dem der førte an i dialektnivelleringen, så det kunne være en del af forklaring (Monka & Pedersen 2019; Hansen 2007).

Aakjærs intention med *Vredens Børn* var at italesætte tyendes ringe levevilkår, og det mål kunne ifølge Aakjær bedst opnås ved at udtrykke den barske virkelighed gennem en sprogligt realistisk form. Han argumenterede for brug af dialekt, ”Jydsken”, da ”Højdansken”, som han kaldte standarddansk, kom til kort, ikke mindst i forhold til ordforråd. Dialekterne berigede nemlig standardsproget og ”udvide[de] dens Rammer; thi dette er nødvendigt, om vi overhovedet skal gi’ Læseverdenen et sanddru Indtryk af Provinsens Liv og Udtryksform” (Aakjær 1919: 239). Når Aakjær omtaler jysk som ”Sprog paa den anden Side af Bælt og Hav” (Aakjær 1919: 239), nævner han ordforråd, grammatik og sætningsbygning, men ikke eksplicit dets særlige udtale, herunder prosodiske fænomener. Generelt må vi antage at Aakjærs dialektskrivning kræver sit af sine læsere, ikke mindst dem der ikke var (og er) bekendte med fjandbomålet. Aakjær opnåede om ikke andet sit mål med romanen fordi tyendelovgivningen faktisk blev ændret (jf. afsnit 2.1).

4.2.2 *Nymos apostrof peger på generationsforskelle og lokal forankring*

Nymos dialektskrivning i *Den røde hane* har – ligesom romanen i sin helhed – et andet formål end Aakjærs. Det gælder ikke mindst for den sociale, samfundsmæssige kontekst hun har skrevet sit værk ind i, for den appellerer nemlig ikke umiddelbart til læserens associationer i for-

hold til fx social ulighed som i Aakjærs roman. Det danske samfund har i de mere end 100 år der er mellem udgivelsen for de to romaner, immervæk udviklet sig. De replikker Nymo har valgt at tildele et dialektalt præg, bl.a. ved at anvende apostrof for forskellige sproglige fænomener, tilhører romanens ældre karakterer der er fastboende i romanens fiktive sted, Gnavby og omegn; i sociodialektologien ville vi betegne dem som stedsstabile (Monka 2019). Nymos særligt lokal-sproglige udtryk afspejler dermed det danske talesprogssamfund i en nutidig virkelighed: Dialekterne er på retur, og det er kun de ældre, stedsstabile sprogbrugere uden for de større byer der anvender dialekt, mens de yngre forstår den, men ikke bruger den (Monka & Pedersen 2019, Goldshtein & Monka 2025, Kristiansen 2009).

Nymo fortæller i et interview med Yonatan Goldshtein at hun valgte at skrive de ældre karakterers replikker på dialekt på baggrund af sin erfaring fra hjemmeplejen i Thy, for ”det er jo sådan de snakker” (Goldshtein 2025). I interviewet giver Nymo også udtryk for at ikke alle ældre taler ens. Således italesættes den aldersmæssige variation i gruppen af ældre karakterer få gange eksplicit i romanen, fx ”Hans og Nielsines dialekt er ikke så kraftig som de ældste på rutens” (s. 59). En af de ældste er den pensionerede fisker Åge på 92 år, men i hans replikker optræder der mod forventning ingen apostroffer, fx ”hvor helwede er æ strandfoge, når jen ska brow ham?” (s. 322),¹⁵ selvom Nymo kunne have markeret enklise: *brow'em*.

Den ældre karakter Tage (hvis plejkrævende kone Nielsine er på Robertas rute) får tildelt dialektale replikker, men de adskiller sig lidt fra de andre ældre, bl.a. ved at de indeholder tilfælde hvor enklise ikke er markeret med en apostrof (tabel 4). Tages særlige sprogvvalg i romanen følger det velkendte mønster fra virkeligheden uden for romanen hvor dialekttalende taler dialekt indbyrdes men standarddansk med ikke-dialekttalende (se Monka & Hovmark 2016, der dog også beskriver det modsatte tilfælde). Dette kommenteres metasprogligt på side 262: ”Tages thybomål er mindre markant sammen med dem [Tages kollegiekammerater fra studietiden i Århus], end det plejer. Han har nok skruet ned for dialekten, da han flyttede til Århus”. Den sociale kontekst, dvs.

15 Hvor helwede er strandfogeden når man skal bruge ham?

ens samtalepartner, er altså afgørende for hvilken sproglig varietet man taler. Tage taler imidlertid primært dialektpræget til Roberta da han ved at hun kan forstå thybomål selvom hun kun taler standarddansk. Det fremgår også af romanen at Tage ”har følt sig hævet over andre i Gnavby”, netop fordi han har et højere uddannelsesniveau¹⁶ end de fleste i landsbyen (s. 59).

Replikkernes sproglige udtryk fremkalder forskellige associationer hos læseren, afhængigt af om læseren er bekendt med den bagvedliggende dialekt eller ej. Hvis læseren er bekendt med dialekten, vil de dialektprægede replikker kunne associere til lokal tilknytning, genkendelighed og lokalt fællesskab (Hansen & Hougaard 2026). Men hvis læseren ikke er bekendt med den, vil vedkommende associere til stereotype opfattelser af personer i mere perifere områder (Boas 2025). Nymo oplever ikke at læserne har vanskeligheder med at forstå dialogerne, til trods for at en del af dem foregår på dialekt (Goldshtein 2025). Det skyldes formentlig at Robertas replikker – og fortællerens sprog i øvrigt – er skrevet på standarddansk. Roberta spørger også en gang imellem ind til hvad ord og udtryk betyder, og hun er dermed på en måde læserens oversætter, fx i (11):

- (11) »Den røje håne,« mumler hun [Ilse].
»Hvad siger du, en rørhane?« [Roberta] (s. 70)

Sammenligneligt med Aakjær trækker også Nymo på sin ret som litterær forfatter til at benytte sig af en vis form for kunstnerisk frihed, ikke mindst fordi der ikke findes nogen officiel dialektskrivning for thybomål.¹⁷ I interviewet siger hun at det ikke skulle blive et helt forskningsprojekt (afsnit 2.2 ang. sproglig autenticitet, og afsnit 2.1 ang. Aakjærs sammenlignelige refleksioner), hvorfor hun blev nødt til at træffe et valg. At en troværdig og genkendelig gengivelse af thybomålet så alligevel spiller en rolle for Nymo, gjorde at hun har været nervøs for om læserne (herunder thyboer) faktisk ville kunne genkende dialekten eller synes ”det her er helt off” (Nymo i Goldshtein 2025). Om ikke andet har Nymo

¹⁶ Tage er uddannet arkitekt fra Århus.

¹⁷ Forslag hertil findes imidlertid i Arboe 2023.

gerne villet tilnærme sig thyboernes sprog som et positivt element i sin bog, dvs. hun har ikke villet anvende dialekt for at stigmatisere nogen (Goldshstein 2025, Hansen 2022: 62).

5 OPSUMMERING OG PERSPEKTIVERING

Nærværende komparative, diakrone studie har undersøgt Jeppe Aakjærs og Ingrid Nymos dialektskrivning i hhv. *Vredens Børn* (1904) og *Den røde hane* (2024) med specifikt fokus på hvordan de anvender apostrof, og hvad dette tegn indekserer inde i og uden for romanernes fiktive universer. Begge forfatters dialektskrivning kan karakteriseres som litterær dialekt, dvs. det er deres litterære, kreative gengivelse af den bagvedliggende dialekt; den har ikke til formål at være helt i overensstemmelse med dialekten. Der er imidlertid forskel mellem de to forfattere, for systematikken hos Nymo er større end hos Aakjær, og det kunne skyldes Nymos brug af moderne teknologi, og/eller en større opmærksomhed hos Nymo på konsekvens og potentialet i at vise sproglige forskelle i sin dialektskrivning.

Aakjær og Nymo anvender apostrof forskelligt i deres respektive dialektskrivning, for mens Aakjær typisk bruger den til at markere apokope, anvender Nymo den som regel til at markere enklitiske forbindelser. Apokope kunne på Aakjærs tid gengives ved apostrof, det viste eksemplerne fra SRO 1918, mens Nymo fremhæver træk som enklise og kopuladrop ved apostrof som Aakjær sjældent særmarkerer. For begge forfatters dialektskrivning gælder det imidlertid at den repræsenterer en ikke-standard skrivemåde der forestiller en dialekt der er knyttet til et specifikt geografisk område. Begge forfattere anvender typisk apostrof til at markere prosodiske fænomener eller et fænomen med prosodiske implikationer, fænomener vi normalt ikke særmarkerer i dansk skriftsprog, dvs. det er påfaldende i skriftbilledet. I begge tilfælde giver dialektskrivningen et indblik i den sproglige virkelighed romanens fortælling befinder sig i, men som har ændret sig i de mellemliggende 120 år. Hvor Aakjær i højere grad varierer sproget i hovedpersonen Pers replikker alt efter emne, er karaktererne der taler dialekt i Nymos roman, mindre tilbøjelige til at tilpasse sig undervejs, selvom der er enkelte eksempler. De to romaners sproglige udtryk, vekslen mellem dialekt og standarddansk, giver også et indblik i en del af den danske sprogsam-

fundshistorie. Det er udviklingen fra det relativt heterogene sprogsamfund med mange dialekttalende (og som vi genfinder hos Aakjær) til det mere homogene sprogsamfund hvor der kun er generationelle forskelle tilbage idet det er de ældre der taler dialekt, mens de unge ikke gør (og som vi genfinder hos Nymo). Romanernes standardsproglige udtryk gør det lettere for en læser der ikke umiddelbart er bekendt med dialekten, til faktisk at forstå tekstens indhold og budskab.

De to romaner har, med hver sin baggrund i litteratur-, samfunds- og sproghistorie, forventeligt hver deres budskab. Apostroffen er imidlertid langt fra altid ene om at pege på sociale og samfundsmæssige forhold i og uden for fortællingen, for som regel ledsages det af andre dialektale træk der bliver gengivet i replikkerne. Det kan derfor diskuteres om apostroffen *i sig selv* kan anvendes til at belyse registergørelse og indeksikalitet i dialektlitteraturen. Det er muligvis kombinationen af flere træk i dialektskrivningen der tilsammen repræsenterer ikke-standardhed. Undersøgelsen har dog konstateret at ikke mindst Aakjær kan skrue op og ned for sin dialektskrivning i takt med at den skal pege på lokale, hjemlige forhold eller nationale, socialøkonomiske forhold. Det er desuden vanskeligt at arbejde med sociodialektologiens begreber uden også at inddrage læsernes meninger om de to tekster, fx i form af et receptionsstudie. Det kunne også være interessant at undersøge flere ældre og nyere litterære værker hvor forfattere eksperimenterer med dialektskrivning, eller også undersøge forskelle og ligheder mellem forskellige genrer når eksempler på dialektskrivning nok er sprogligt kreative, men hvor de ikke refererer til en fikcionaliseret og forestillet virkelighed.

TAK

Jeg vil gerne takke den anonyme fagfælle og de to redaktører Michael Nguyen og Kristoffer Friis Bøegh for gode og konstruktive kommentarer til artiklen, og for gode input til videre studier. Jeg vil også takke Yonatan Goldshtein for hans transskription af Nymo-interviewet, og Kirstine Boas for gennemlæsning af en tidligere version af artiklen. Resterende mangler og fejl er alene forfatterens ansvar.

Inger Schoonderbeek Hansen, lektor
Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning,
Aarhus Universitet
jysis@cc.au.dk

LITTERATUR

- Agha, A. 2003. The social life of cultural value. *Language & Communication* 23. 231–273. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00012-0](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00012-0).
- Agha, A. 2024. Enregisterment. *Oxford Research Encyclopedias of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.1023>.
- Andersen, J. 1991. Men tho hwa ... – Jeppe Aakjærs brug af dialektfarve. *Ord & Sag* 11. 6–16.
- Arboe, T. 2002. Skuld gammel venskab rejn forgo/Auld Lang Syne – om sproget i Aakjærs og Burns' velkendte vise. *Ord & Sag* 22. 16–39. DOI: <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v22.149808>.
- Arboe, T. 2004. To Blicher-sange set under dialektgeografisk synsvinkel. *Danske Talesprog* 5. 59–82.
- Arboe, T. 2019. The influence of Scots, especially of Robert Burns, on Danish poets and authors. K. Ramshøj Christensen, H. Jørgensen & J.L. Wood (red.), *The Sign of the V: Papers in Honour of Sten Vikner*, 41–62. AU Library Scholarly Publishing Services. DOI: <https://doi.org/10.7146/aul.348.88>.
- Arboe, T. 2023. *Thy Ordbog. Dialekter i Thy i mands minde*. Bd. 1–2. Thisted: Forlaget Knakken.
- Asprey, E. 2020. Black Country dialect literature and what it can tell us about Black Country dialect. P. Honeybone & W. Maguire (red.), *Dialect Writing and the North of England*, 29–50. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Blicher, St.St. 1842. *E Bindstouw. Fortællinger og Digte i jyske Mundarter*. Randers: Elmenhoff.
- Boas, K. 2025. Funic: An enregistered language variety in the central part of Denmark. *Scandinavian Studies in Language* 16(1). 1–39. DOI: <https://doi.org/10.7146/sss.v16i1.161693>.
- Boas, K., M.M. Andreasen, M.E.H. Harbsmeier & E.M.U. Hansen. 2025. Stereotyper, sted og sprog. En tematisk analyse af danskeres beskrivelser af fynboer. *Ord & Sag* 45. 6–20. DOI: <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v45.163165>.

- Brink, L. & J. Lund. 1975. *Dansk rigsmål: Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København* 1–2. København: Gyldendal.
- Bødker, J.K. 2022. Jeppe Aakjærs brug af dialekt i Vredens børn. *Ord & Sag* 42. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v42i.141147>.
- Bøegh, K.F., P. Bakker, I.S. Hansen & C. Levisen. 2022. The beginning of quantitative sociolinguistics in the nineteenth century: The Dane Anker Jensen (1878–1937) and his pioneering study “The linguistic situation in the parish of Aaby, Aarhus County” (1898). *Historiographia Linguistica* 49(2–3). 336–354. DOI: <https://doi.org/10.1075/hl.00114.boe>.
- Clark, U. 2020. Enregistering dialect representation in Staffordshire potteries’ cartoons. P. Honeybone & W. Maguire (red.), *Dialect Writing and the North of England*, 29–50. Edinburgh: Edinburgh University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781474442572-007>.
- Diaz-Sierra, S. 2025. Exploring authenticity and literacy dialect from a new perspective. *Journal of English Studies* 23(10). 45–62. DOI: <https://doi.org/10.18172/jes.5960>.
- Eckert, P. 2012. Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology* 41. 87–100. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092611-145828>.
- Goldshtein, Y. 2020. Hvordan opstod stødet? *Ord & Sag* 40. 4–13. DOI: <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v40.150566>.
- Goldshtein, Y.U. 2025. [Utrykt transskription af Goldshteins interview med Ingrid Nymo i Århus, november 2024.]
- Goldshtein, Y.U. & M. Monka. 2025. Dialekt giver karaktererne liv. *Mål og Måle* 2. 26–31.
- Hansen, I.S. 2007. Åbydialekt i 1890’erne: om Danmarks første sociolingvist, Anker Jensen. *Ord & Sag* 27. 19–27. DOI: <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v27.150124>.
- Hansen, I.S. 2021. At læse højt på dialekt – et eksperiment. M.H. Andersen & E.S. Jensen (red.), *Med fornøden agtelse: Festskrift til Jørgen Schack på 60-årsdagen 14. maj 2021*, 107–118. (Dansk Sprognævns skrifter 52.) Bogense: Dansk Sprognævn.
- Hansen, I.S. 2022. Findes der en særlig jysk sprogidentitet? *NyS* 61. 73–125. DOI: <https://doi.org/10.7146/nys.v1i61.132240>.
- Hansen, I.S. 2025. Lyden, der blev væk. *Litteraturmagasinet Standart*, 39(3). 95–99. <https://standart.nu/3-2025> (tilgæet 5. marts 2026).

- Hansen, I.S. & T.T. Hougaard. 2026. Sprog i onlineinteraktioner 2.0. M.H. Andersen, T.K. Christensen, J.N. Mortensen, P.J. Nielsen, M. Rathje & J. Schack (red.), *Grunddigt nysgerrig. En hyldest til Eva Skafte Jensens liv med sproget. Festskrift til Eva Skafte Jensen på 60-årsdagen 9. marts 2026*, 501–524. (Dansk Sprognævns skrifter 56.) Børgense: Dansk Sprognævn.
- Hodson, J. 2018. Literary uses of dialect. D. Duff (red.), *The Oxford Handbook of British Romanticism*, Oxford Handbooks, 513–528. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199660896.013.33>.
- Honeybone, P. & W. Maguire. 2020. What is dialect writing? Where is the North of England? P. Honeybone & W. Maguire (red.), *Dialect Writing and the North of England*, 1–28. Edinburgh: Edinburgh University Press. DOI: <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474442565.003.0001>.
- Hårstad, S. 2023. Språkkulturar i endring: oppmoding om ein norsk skriftsosiologi- vistik. A. Neple, S.J. Helset & E. Brunstad (red.), *Nynorsk samtids litteratur og skriftkultur. Festskrift til Geir Hjorthol*, 189–216. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. DOI: <https://doi.org/10.23865/noasp.203.ch9>.
- Jacobsen, H.G. 2020. Normer og normering. E. Hjorth (red.), *Dansk Sproghistorie*, bd. 4, 337–364. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jaffe, A. 2000. Introduction: Non-standard orthography and non-standard speech. *Journal of Sociolinguistics* 4(4). 497–513. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00127>.
- Jensen, E.S. 2014. Tale er tale; skrift er skrift. Om skriftsproget i de nye medier. *Nys* 46. 11–38. DOI: <https://doi.org/10.7146/nys.v46i46.17523>.
- Jervelund, A.Å. 2007. *Sådan staver vi – om ortografi og stavfejl*. København: Dansk Sprognævn og Dan sklærerforeningens Forlag A/S.
- JO = Jysk Ordbog: <https://www.jyskordbog.dk/jyskordbog/ordbog.html> (tilgået 5. marts 2026).
- Johnstone, B. 2016. Enregisterment: How linguistic items become linked with the ways of speaking. *Language and linguistic compass* 10(11). 632–643. DOI: <https://doi.org/10.1111/lnc3.12210>.
- Kristensen, M. 1892–94. Bidrag til den jyske litteraturs historie. *Dania*, bd. II. 17–34, 127–147, 295–312.
- Kristiansen, T. 2009. The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41(1). 167–192. DOI: <https://doi.org/10.1080/03740460903364219>.

- Lov om dansk retskrivning (Retskrivningsloven) = <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/1997/332> (tilgået 5. marts 2026).
- Monka, M. 2019. Mobility and language change in Denmark. M. Calderón Tichy, B. Hofinger & E. Chamson (red.), *Mobilität und Sprache. Mobility & Language*, 25–34. Bristol: Peter Lang.
- Monka, M. & H. Hovmark. 2016. Sprogbrug blandt unge i Bylderup anno 2015. *Danske Talesprog* 16. 73–114.
- Monka, M. & I.L. Pedersen. 2019. Dialekterne under afvikling siden ca. 1950. G.S. Adamsen (red.), *Dialekter i rigt mål*, 69–89. København: Modersmål-Selskabet.
- Nielsen, M.A. 2026. Bagtøddler og versfødder – apostrof som poeternes redning. M.H. Andersen, T.K. Christensen, J.N. Mortensen, P.J. Nielsen, M. Rathje & J. Schack (red.), *Grundigt nysgerrig. En hyldest til Eva Skafte Jensens liv med sproget. Festskrift til Eva Skafte Jensen på 60-årsdagen 9. marts 2026*, 291–306. (Dansk Sprognævns skrifter 56.) Bogense: Dansk Sprognævn.
- Nymo, I. 2024. *Den røde hane*. 4. udgave. Askeby: Kronstork.
- Pedersen, I.L. 2019. Sociale strukturer og sproglig variation og udtale. E. Hjorth (red.), *Dansk sproghistorie*, bd. 4, 347–371. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Pedersen, K.M. 2004. Retskrivningsordbogen og dialekterne. H. Jørgensen & P.S. Jørgensen (red.), *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag 4. februar 2004*, 217–222. Aarhus: Wessel og Huitfeldt.
- Petersen, J.H., & Thøgersen, J. 2012. ”Her er pressens radioavis”. *Danske Talesprog* 12. 62–96.
- Petersen, J.H., H. Juul, N. Pharao & M. Maegaard. 2021. *Udtalt: En introduktion til dansk fonetik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Rathje, M. 2021. ”Svært ved at fokusere på indholdet?” Sproglige rettelser på Nationen i 2012 og 2017. M.H. Andersen & E.S. Jensen (red.), *Med fornøden agtelse. Festskrift til Jørgen Schack på 60-årsdagen 14. maj 2021*, 239–258. (Dansk Sprognævns skrifter 52.) Bogense: Dansk Sprognævn.
- RO 2025 = *Retskrivningsordbogen 5.1*, herunder retskrivningsreglerne: <https://ro.dsn.dk/?type=rulesearch> (tilgået 5. marts 2026).
- Røyneland, U. & Ø.A. Vangnes. 2020. Joina du kino imårgå? Ungdommars dialekt-skrivning på sociale medium. K. Hagen, A. Hjelde, K. Stjernholm & Ø.A. Vangnes (red.), *Bauta: Janne Bondi Johannessen in memoriam*. Oslo Studies in Language 11(2), 357–392. Oslo: University of Oslo. DOI: <https://doi.org/10.5617/osla.8508>.

- samtalegrammatik.dk = <https://samtalegrammatik.dk/opslag/artikel/kopuladrop> (tilgået 5. marts 2026).
- Shorrocks, G. 1996. Non-standard dialect literature and popular culture. J. Klemola, M. Kytö & M. Rissanen (red.), *Speech past and present. Studies in English Dialectology in Memory of Ossi Ihalainen*, 385–411. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Silverstein, M. 2003. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and Communication* 23. 193–229. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2).
- Skautrup, P. 1996. Dialekterne og digtningen. *Ord & Sag* 16. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v16.149729>.
- SRO 1892 = Saaby, V. 1891 [1892]. *Dansk Retskrivningsordbog*. 2. udgave. København: C.A. Reitzels Forlag.
- SRO 1918 = Thorsen, P.K. (udg.) 1891 [1918]. *Saabys Retskrivningsordbog*. 7. udgave. København: Gyldendalske Boghandel. <https://rohist.dsn.dk/#om-ordboegerne> (tilgået 5. marts 2026).
- Sørensen, V. 2007. Når forfatterne skriver jysk– og hvad det fortæller om skriftsprog og lydskrift. *Ord & Sag* 27. 44–61. DOI: <https://doi.org/10.7146/ordogsag.v27.150127>.
- Sørensen, V. 2019. Ortografi. E. Hjorth (red.), *Dansk Sproghistorie*, bd. 3, 337–344. Aarhus: Aarhus Universitets Forlag.
- Vangsnes, Ø.A. 2019. Dialekt i sociale medium – det norske perspektivet. *Språk i Norden* 2019. 94–109.
- Aakjær, J. 1904. *Vredens Børn. Et tyendes saga*. København: Gyldendal.
- Aakjær, J. 1911 *Af Gammel Jehannes hans Bivelskistaarri: en bette Bog om stur Folk*. København: Gyldendal.
- Aakjær, J. (red.). 1919. *Samlede Værker*, bd. 4, 235–262. København: Gyldendal. <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-aakjaer04tom-root> (tilgået 5. marts 2026).

Har man sagt [y], må man også sige [ø] – og forvente [i] og [aj] og formentlig lidt mere

Anmeldelse af Christian Becker-Christensen: *Bogstavernes lyde og lydenes bogstaver – en bog om bogstav-lyd-relationer i dansk*. Syddansk Universitetsforlag, 2025. (157 sider)

MARTIN HAUERBERG OLSEN &
TRINE LYKKE GANDIL

Y kan være langt: *krybe, syge* (998 forekomster på webressourcen *Bogstavlyd*: bogstavlyd.ku.dk). Og y kan være kort: *cykel, skyld* (1392 forekomster). Y kan sige [ø] i *kys* og [œ] i *frygt* (tilsammen 818 forekomster), og i bare ét ord [æ]: *fyrre*. Og så har vi fremmedordenes varianter hvor y også kan sige [i], [j] og [aj]: *hobby, yams* og *hype*. [y:] kan desuden skrives *yg* og *u*: *syge, parfume*, og [y] *u*: *menu*. Og [ø] kan skrives y og ø: *nytte, botte*. Nyere udtaleudviklinger har desuden bevirket at y-lyden i *dyr* der før var lang [dy:[?]g], nu er kort [dy[?]g].

Alt dette – fra *a* til *å* med tilføjede eksempelord – kan man finde i CBC's dejlige bogstavlydbog BLOLB, som er et opslagsværk om bogstavernes lyde og lydenes bogstaver. Man føres ind i et system af forbindelser, udviklinger, betingelser og hierarkier fra det hyppige til det sjældnere og det fremmede. Værket er overmåde systematisk, inspirerende, anskueliggørende og til at blive klog af. Men det er også på én gang overskueligt og tilgængeligt og uoverskueligt og utilgængeligt. Når værket udfordrer, er det dog ikke forfatterens skyld, men det danske sprogs. For CBC har fremskrevet den komplekse orden der er i relationen mellem bogstav og lyd i dansk.

Værket trækker på ordstoffet i *Retskrivningsordbogen* (RO) suppleret af yderligere bøjningsformer i *Det Centrale Ordregister* (COR) og statistik fra *Bogstavlyd*. Alle relevante orddata er sorteret, systematiseret og

lagt frem af CBC for den læser der interesserer sig for eller er på jagt efter hvordan bogstav og lyd egentlig hænger sammen. Det kunne fx være en person der udarbejder læse- eller stavematerialer eller skal vurdere sådanne og underviser elever i læsning og stavning. Og som det gør sig gældende for bøger, er det en fordel at have den i hænderne: Man kan slå det op man har brug for at vide noget om, og så kan man bladre – uden at skulle vide hvad man leder efter.

BAGGRUND OG PERSPEKTIV

Forgængeren til BLOLB hedder *Dansk Retskrivning: Bogstav – Lyd – Bogstav. En grafemisk beskrivelse af dansk ortografi* (2021). Her præsenterer CBC en udtømmende og omfattende fremstilling af bogstav-lyd-relationer i dansk, både hjemlige og indlånsbetingede. Alt er taget med. Dertil præsenterer og diskuterer CBC dansk ortografi på et mere principielt niveau i bogen og inddrager perspektiver på udtaleudviklinger, retskrivningsprincipper og normer. Holger Juul anmeldte bogen meget positivt i *NyS* 65 (2024) og ramte med betegnelsen ”The Ultimate Collection” karakteren af monumentalt referenceværk med tæt på alt man kan ønske sig at vide om bogstav-lyd-korrespondenser i dansk. Bogens informationstæthed og komplekse og komplicerede genstandsfelt fremhæver Juul dog som en oplagt udfordring for læsere uden fornøden fagspecifik forhåndsviden, herunder kendskab til lydskrift.

I 2025 udkom så efterfølgeren, BLOBL, som vi her anmelder. Med et overskueligt håndbogsformat og en nedtoning af retskrivningshistorie og sprogvidenskabelige diskussioner fremstår den som en mere pædagogisk anvendelsesorienteret variant af forgængeren. Men trods sit begrænsede omfang og praktiske A5-format med alfabetisk opsat bogstav-lyd-leksikon som central feature fremstår BLOLB stadig informationstæt. Bogen rummer essensen af et omhyggeligt tættekamsarbejde hvor alle bogstav-lyd-forbindelser og de kontekster de forekommer i, blotlægges, både de hyppige og de sjældne.

Nærværende anmeldere er som undervisende lektorer ved en af landets professionshøjskoler blevet opfordret til at tage stilling til om og hvordan bogen kan bruges i en professionsrettet kontekst. Det indbefatter fx studerende ved professionshøjskolerne, enten i læreruddannelsen eller videre forløb for læsevejledere og ordblindelærere til børne-, unge- og

voksenområdet. Og hertil dem som underviser på området, eller som selv producerer læremidler og lærebøger. Det indbefatter også professionsuddannelsernes undervisere, det vil sige sådan nogle som undertegnede.

Bogen anmeldes i øvrigt som et selvstændigt værk: Det betyder at vi forholder os til bogen uden om moderværket (CBC 2021) og læsernes mulige kendskab til det værk.

INDHOLD OG SIGTE

Bogen handler om relationer mellem sproglyde og bogstaver. Og den sammenhæng skal vores studerende kende til. Dansk har en *dyb ortografi*: I udgangspunktet repræsenterer bogstaverne det talte sprogs lyde, men der er ofte en større kompleksitet på spil i bogstav-lyd-relationen. Nogle bogstaver og lyde har det CBC kalder en *en-til-en-relation*, fx skrives lyden [m] oftest med bogstavet *m*, og *m* læses [m]. Nogle gange er relationen kun en-til-en i 'den ene retning': Som vi nævnte i indledningen, skriver vi typisk [y] med *y*, men i den anden retning kan *y* udtales både [y] og [ø] som i *bytte* og *lykke*. Når der sådan er flere muligheder, beskriver CBC det som en *en-til-flere-relation*.

Trods kompleksiteten er det dog ikke helt uforudsigeligt hvilken relation der gør sig gældende i et ords stavemåde. Dels kan konteksten ofte styre en bestemt bogstavudtale. Vil man skrive en [g]-lyd efter *s*, skal man stort set altid vælge *k*, som i *sko*, men står [g] i forlyd, skrives altid *g*. Og skal man læse *a* foran *j*, udtaler man *a*'et [a] som i *haj*. (Ad stavevejen må staveren imidlertid trække på yderligere viden eller erfaring for at skrive [aj], fx *haj*, *nej*, *leg*, *dig*). Dels er en-til-flere-relationerne begrænsede. Fx kan *y* aldrig udtales [o] i dansk, eller [y] skrives *o*.

Når en-til-flere-relationerne styres af konteksten, *entydiggøres* de. Hvis ikke, er sammenhængen *flertydig*: Det er således, som CBC skriver det, leksikalsk betinget at fx gengive [ø] som henholdsvis *y* og *ø* i *nytte* og *botte*.

Det er bogens hovedærinde at synliggøre samtlige bogstav-lyd-relationer i dansk og udpege de kontekster som styrer eller afgrænser en-til-flere-kompleksiteten. Det gælder både i læseretningen (det vil sige når man går fra bogstav til lyd) og i staveretningen (fra lyd til bogstav) og indbefatter dansk såvel som fremmedartet ordstof. Vores studerende har netop brug for indsigt i at dansk ortografi ikke bare er fuld af undtagelser, og at der faktisk er et system.

Med værket kan man få overblik over hvilken udtale et bestemt bogstav kan tildeles – og hvilken udtale der er den mest hyppige. Ligesom man kan finde ud af hvordan en lyd kan staves. Det sidste er dog ikke lige så let at få overblik over, for CBC har truffet et valg om at strukturere bogens centrale opslagsdel med afsæt i læseretningen. Det vender vi tilbage til.

UDTALE

Udtalen i bogen er baseret på dansk standard- eller rigsmålsudtale både i en ældre, mere konservativ form og en 'yngre udtale'. Den yngre udtale defineres som en der kan observeres hos sprogbrugere født fra 1965 og frem. Standardudtalen er, jf. CBC, kendt og anvendt i hele Danmark, og selvom den er 'københavnsspræget', er den 'uden regionale eller dialektale særpræg'. Udtalen relateres i øvrigt til ord udtalt distinkt på enkeltordsniveau. Som kilder hertil anfører CBC (s. 26f.) bl.a. *Den Danske Ordbog* (DDO), *Den Store Danske Udtaleordbog* (Brink et al. 1991) og *Dansk Udtaleordbog* (Schachtenhaufen 2024).

Den såkaldt 'yngre' udtale matcher nok ikke – for alle udtaler – yngre sprogbrugere som fx studerende på vores grunduddannelser. Er man født i 1965, fylder man 61 år i 2026. Men det er altså det snit CBC har valgt, måske for at imødekomme at sådanne udviklinger løber over tid før en nyere (yngre) udtale er fuldt gennemført. Eller fordi det er hvad der har været mulige systematiske belæg for i kilderne. Det udfordrer imidlertid allerede vores studerende der skal lære om bogstav-lyd-sammenhænge (og fonemskrift), at de vidensressourcer vi henviser til (herunder fx DDO/Bogstavlyd, udtaleordbog.dk), lægger forskellige udtaler til grund og på forskellig vis varierer fra deres egen udtale. Men et vist omfang af udtaleuoverensstemmelse mellem opslagsværker og læsere er selvfølgelig nok altid uundgåeligt.

BOGENS DELE

Bogens hoveddel, opslagsdelen, er en systematisk gennemgang af danske bogstav-lyd-sammenhænge organiseret alfabetisk med først vokalbogstaverne *a-å* (s. 40–82) og herefter konsonantbogstaverne *b-z* (s. 88–143). Kort fortalt giver denne del læseren et rigt antal eksempelord der anskueliggør bogstav-lyd-sammenhængen i dansk, i læse- såvel

som i staveretningen, samt mulige og styrende kontekster. Både vokal- og konsonantsektionen indledes (s. 33–39; 83–87) med oplysninger om generelle forhold af betydning for bogstav-lyd-relationen, fx enkelt-/døbeltskonsonant betinget af vokallængde (*læse* over for *læsse*).

Forud for opslagsdelen går en kort indføring i principperne for dansk retskrivning og for ændringer i udtale og retstavning over tid samt særlige forhold ved fremmedord (s. 11–18). Herefter opgør CBC bogstavernes hyppighed i dansk og redegør for den udtale der lægges til grund for værket (s. 19–27). CBC specificerer også sit valg af lydskriftsnotation (s. 23 f.), som er en dansktilpasset IPA-variant, hvor han udpeger de (få) valg der adskiller bogens notation fra DDO's. CBC giver også en pædagogisk indføring i hvad læsere skal være opmærksomme på når de læser lydskriften, fx at [æ:] repræsenterer en a-lyd som i ['hæ:nə] *hane*. Det er en god måde at komme læsere i møde, fx studerende, som endnu ikke er vant til lydskriftnotationen.

Derpå følger (s. 27–32) en forklaring af systematikken og valgene der ligger til grund for opslagsdelen, bl.a. dens oplysninger om relativ hyppighed mellem bogstav og lyd og lyd og bogstav udregnet på grundlag af Bogstavlyd – og desuden en for læseren helt nødvendig nøgle til at læse og anvende opslagsdelen.

Efter opslagsdelen finder man to kortere appendikser der gennemgår hovedtræk i dansk fonologi og præsenterer en lydskriftsnøgle til bogens IPA-baserede lydskrift og til Dania. Begge appendikser vurderer vi som pædagogisk hensigtsmæssige med tanke på forskellige læserforudsætninger. Dertil følger en litteraturliste og et indeks. Og på bogomslagets indersider findes desuden sidehenvvisninger til værkets 29 bogstavopslag og en lydskriftoversigt som praktisk kan konsulteres undervejs i læsningen.

Dansk retskrivning

I afsnittet om retskrivning og udtale redegør CBC for principperne i dansk retstavning. Han forklarer først og fremmest at retstavningen tager udgangspunkt i en stavenær udtale (hos CBC omtalt som ”distinkt” og ”konservativ”), således at sprogbrugere der faktisk kan aktivere en sådan udtale på enkeltordsniveau, bedre klarer at stave fx *matematik* end sprogbrugere der kun kan fremkalde hvad der svarer til **mametik*.

Herefter introduceres og forklares de førømtalte en-til-en-relationer

og en-til-flere-relationer mellem lyd og bogstav og bogstav og lyd og her-til de to begreber entydiggørelse og flertydighed. Det kan for os at se være en god måde at få greb om hvad der andre steder præsenteres som (kontekst)betingede bogstavudtaler (fx Elbro 2014, Olsen 2025, Petersen et al. 2021).

Fremstillingen tjener desuden til at forklare at nogle stavemåder med tiden kan kompliceres da talesproget udvikler sig hurtigere end retstavningen, fx når sprogbrugere født efter 1965 ikke længere udtaler det bløde g i *pige* ['pi:ʝø]¹, eller udtaler *ture* og *tuer* ens og heller ikke skelner mellem *rest* [kʰasd] og *rast* [kʰasd], men i begge tilfælde siger [kʰasd], som også i *præst*.

CBC viser også at udtaleudviklinger ikke nødvendigvis kun giver anledning til staveproblemer. Fx medfører forskydningen af [a] til [ɑ] i *rest* en tydeligere udtalemæssig adskillelse fra ordet *rist* [rʰæsd]. Og selvom udtalen af *svær* nu lyder [svæʔ] (over for den ældre udtale [sve:ʔ]), forledes staveren ikke til at skrive *svær*, fordi bogstavet *a* foran *r* repræsenterer [ɑ:] (s. 15f., 38).

De omtalte udviklinger i udtalen som adskiller ældre (fra før 1965) og yngre (fra efter 1965) sprogbrugere, gengives i opslagsdelen ved en pil, >. Det hjælper læseren med at blive opmærksom på forskellige udtaler af samme bogstavmønster og deres diakrone relation, fx at ['tʰɑjŋø] er en nyere variant af *trænge*, og ['tʰɑŋø] en ældre (s. 75).

Afsnittet om bogstavernes hyppighed oplyser bl.a. at *e* er det mest frekvente bogstav efterfulgt af *s*, *r*, *n* og *t*, mens de fremmede konsonanter *c*, *w*, *x*, *z* og *q* er ”yderst lavfrekvente”. Skelner man mellem opslagsord med og uden bøjningsformer, falder frekvensen forskelligt ud. Særligt *e*, *n*, *r*, *s* og *t* indgår i bøjninger og har dermed højere frekvens hvis man regner bøjningsformerne med. Ser man til gengæld på det *første* bogstav i ord, er *s* en vinder i flere alfabetiske opslagsværker, herunder RO.

OPSLAGSDELEN

Med et omfang af 111 sider udgør opslagsdelen bogens hoveddel. Her findes alle bogstaverne i dansk organiseret alfabetisk i en vokal- og konsonantsektion. Hver sektion indledes som nævnt med generelle forhold af betydning for bogstav-lyd-relationen. I vokalsektionen gælder det bl.a.

¹ Det gælder nok også en del sprogbrugere født før 1965 at de ikke har blødt g i deres udtale, antager vi.

forholdet mellem vokallængde og konsonantfordobling, forekomsten af entydiggørende kontekster (fx kort *y* → [œ] efter *r*-) samt generelle mønstre for vokalglidning (som at kort *e* ofte læses [ɛ]) og schwa-assimilation (*vill*e → [ˈvil]).

Derpå følger ni separate opslag fra *a* til *å* med udpegning af vokalbogstavernes lyd-bogstav-korrespondenser i en ensartet formidlingsstruktur, dog med de naturlige variationer som hver vokal giver anledning til. Fx er det temmelig begrænset hvad man kan skrive om lydkorrespondenser for *æ*, *ø* og *å* i fremmedord – i modsætning til bogstavet *e* der findes i både *single*, *sheik* og *steward* og et væld af andre ord som dansk har lånt ind fra fremmede sprog hvis ortografi i større eller mindre grad ses bevaret i stavemåden. Nogle vokaler har adskillige bogstav-lyd-relationer, både danske og fremmedartede, imens andre har betydeligt færre. Fx fylder *e*-opslaget 11 sider, og *ø*-opslaget lidt over to sider.

På lignende vis præsenteres konsonanterne med separate opslag til hver konsonant. Formidlingsstrukturen svarer til vokalsektionens med en optakt der forklarer generelle konsonantforhold og -mønstre, blandt andet sammenhængen mellem final stavelsesposition og øget forekomst af en-til-flere-relationer blandt bogstaver som *d*, *g*, *p* og *r*. Finalt *g* har eksempelvis relationerne [g] *væg*, [j] *løg*, stum/0-udtale *brug* og [w] *vogn*. Herefter foldes hver konsonant ud i selvstændige afsnit af varierende omfang, alt efter hvor mange forskellige bogstav-lyd-relationer der er på færde.

Eksempler fra opslaget y

Med eksempler og illustrationer fra bogstavopslaget *y* viser vi her hvilken koncentration af viden opslagsdelen formidler, og hvordan. Først har vi overskriften:

y, Y [y:ʔ] ■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■
hyle, fylde, skylle, bryllup

Overskriften viser bogstavets lille og store form, bogstavnavnets udtale og et hyppighedsbarometer der indikerer bogstavets relative hyppighed (blandt RO's fulde ordformer, inkl. bøjningsformer fra COR). Jo større hyppighed, desto højere barometerstand, det vil sige desto flere røde kasser. Det fremgår af grafikken at *y* har en forholdsvis lavfrekvent forekomst.

Overskriften fortsætter med en række nøgleord som repræsenterer de primære, det vil sige de fire hjemlige og almindeligt forekommende *y*-til-lyd-relationer: *hyle* [y:], *fylde* [y], *skylle* [ø], *bryllup* [œ]. Herefter følger en skematisk gennemgang af dem (se uddrag i vores figur 1 og 2). De første relationer (*hyle* og *fylde*) udgøres af hhv. den lange og korte bogstavnære udtale af *y*, samlet benævnt **y¹**. Den lange **y¹**-variant indbefatter også stødvokal, som fx *sy* [sy:ʔ]. Konsekvent vises lang udtale til venstre og kort til højre:

FIGUR 1 GENGIVER OVERSICHT OVER ORD MED LANG OG KORT VARIANT AF BOGSTAVNÆR Y-UDTALE (I BOGEN KATEGORISERET SOM **y¹**).

y¹ LANGT [y:]	KORT [y]
<p>[y:]: <i>sy</i>, <i>ry</i>, <i>dyb</i>, <i>krybe</i>, <i>lyd</i>, <i>flyde</i>, <i>gryde</i>, <i>hyle</i>, <i>lyn</i>, <i>dyne</i>, <i>for'syne</i>, <i>gryn</i>, <i>dyr</i>, <i>myre</i>, <i>be'styre</i>, <i>lyse</i>, <i>fryse</i>, <i>lyve</i>, <i>yver</i>, -yg- med stumt g: <i>syg</i>, <i>byge</i>, <i>ryge</i></p> <p>> KORT: <i>lyd</i> [lyðʔ], <i>dyr</i> [dyʔ], <i>tyd</i> [tywʔ]</p>	<p>[y]: <i>cy'linder</i>, <i>hya'cint</i>, <i>psykolo'gi</i>, <i>spyd</i>, <i>rydde</i>, <i>myg</i>^{sb}, <i>tygge</i>, <i>cykel</i>, <i>tyk</i>, <i>samtykke</i>, <i>tyl</i>, <i>fylde</i>, <i>skyld</i>, <i>trylle</i>, <i>hyp-pig</i>, <i>krypt</i>, <i>for'styrre</i>, <i>dyrke</i>, <i>myrde</i>, <i>dysse</i>, <i>tysk</i>, <i>kryster</i>, <i>bytte</i>, <i>hytte</i>, <i>tyttebær</i>, <i>rytme</i>, <i>syv</i></p>

Relationen er dobbeltsidig og går fra bogstav til lyd og tilbage igen fra lyd til bogstav: Det vil sige at skemaet illustrerer at **y¹** kan udtales langt [y:] og kort [y], og at de to lyde tilsvarende kan skrives med bogstavet *y*. Desuden fremgår det at stavemåden ”-yg- med stumt g” forekommer med lang udtale [y:].

Endelig vises kontekster hvor en kort udtale har erstattet en oprindelig lang vokal. Det markeres (i kolonnen med lang *y*-lyd) ”> KORT:”, fx *dyr* [dyʔ] – oprindeligt lang [dy:ʔ]. Det er en udmærket pointe at man kan se denne udtaleudvikling, når vi, må man formode, kun er lige ved at være på bagkant af den. Men læsere kan måske forvirres af at eksempelordet *yver* til gengæld kun vises i den mere arkaiske variant med lang vokal, jf. [y:ʔvʔ]. Det betyder at de selv må supplere med viden om at vokalen nu også udtales kort: [ywʔ]. Omvendt optræder ordet *syv* kun som eksempel på den korte **y¹**-variant. Skal man heraf udlede at *y*-lyden

i *syv* ikke anses for at være lang – som [sy:³w] – i ældre standardudtale, i modsætning til *y*-lyden i *dyr*? Det er for os at se en usikker følgeslutning i fravær af eksplicitte argumenter. Når vi lufter vores tvivl, er det for at gøre opmærksom på at bogens kondensering af mangfoldige udtale- og bogstav-lyd-forhold i dansk på så begrænset plads risikerer at lede til uklarhed for læseren.

Det kan naturligtvis være en fair præmis for et opslagsværk om sprog der hele tiden udvikler sig, at det ikke rummer alle mellemregninger, men vi kan på den anden side godt se studerende for os der a) bliver usikre på hvilken viden den kolonnevise fordeling af eksempelordene hviler, og b) udfordres af at skulle mobilisere arkaiske ordudtaler for at være i stand til at følge eksemplerne med tilhørende lydskrift og derigennem forstå bogstav-lyd-relationerne.

Korrespondenser og betingelser

Det næste skema i *y*-opslaget (figur 2) udfolder de bogstavudtaler som findes i nøgleordene *skylle* [ø] og *bryllup* [œ], begge korte varianter og tilsammen benævnt y^2 . Ved [œ] præsenteres en entydiggørende kontekst for denne *y*-udtale. Den vises øverst i skemaet "[œ]/r_" og under eksempelordene: "[œ] efter r-:" og skal forstås sådan at når *y* har en lyd relateret til y^2 , så fører *r*- til en yderligere vokalsænkning så vi får [œ] som i *bryllup*. Tilsvarende oplysninger findes i andre opslag, fx får vi under e^3 udpeget entydiggørende kontekster for *e*-udtalen [ɑ], bl.a. "*vøj*".

Der findes ingen overordnet 'kontekstangivelse' som regulerer fordelingen af y^1 og y^2 (jf. nøglen på s. 30). Men skemaernes eksempelord viser dog, jf. CBC, at "fordelingen af korrespondenser varierer foran forskellige konsonanter" (s. 30–31). Fx kan man se at *y* kan korrespondere med y^1 foran *g*, *s*, *t*, jf. eksempelordene *myg*, *tysk*, *rytme*. Og i skemaet for y^2 fremgår det at *y* i samme kontekster kan læses [ø], jf. eksempelordene *lygte*, *kys*, *flyt*. Således er bogstav-lyd-relationen ofte en-til-flere foran samme konsonanter. Men foran *d* (*spyd*) læses *y* altid som y^1 og foran *ng* (*ynge*) som y^2 . I disse specifikke kontekster er bogstav-lyd-relationen, så vidt vi kan se, "enerådende" (jf. CBC's ord i nøglen).²

2 Det bekræfter vores egen søgning på Bogstavlyd.

FIGUR 2 VISER ORD MED IKKE-BOGSTAVNÆR Y-UDTALE (Y²), DVS. EN Ø-LYD. DISSE UDTALER FINDES KUN I STAVELSER MED KORT Y-VOKAL, JF. DEN TOMME VENSTREKOLONNE.

y ²	KORT [ø] [œ] /r_
	<p>[ø]: dygtig, lygte, lykke, skylle, lymfe, be'kymring, tynd, pynte, yngle, dyppe, kys, lystig, flytte, nyttig</p> <p>[œ] efter r-: bryggers, frygt, rykke, bryllup, krympe, rynke, dryppe, bryst</p>

Den overordnede forekomst af y^1 og y^2 i dansk er angivet under y -skemaerne – se fx opgjorte y^1 -forekomster i figur 6. Men hvilken af de korte y -udtaler der så er den hyppigste *foran specifikke konsonanter*, fremgår imidlertid ikke (skal man fx oftest forvente y^1 eller y^2 for y foran t , eller er de omtrent lige hyppige?). Sådanne oplysninger savner vi fordi de ville have praksisrelevans set fra et undervisningsperspektiv. Men de er måske uoverskuelige at formidle qua de mange kontekster som kolonnernes ordmateriale eksemplificerer på tværs af vokalopslagene.

Man kan i praksis kombinere bogen med Bogstavlyd ved her at følge (søge efter) de *mulige* kontekster for korrespondenserne som CBC synliggør via eksempelordene, jf. fodnote 2. Det pirrer dog vores nysgerrighed efter hvorfor CBC ikke har valgt at fremhæve flere stærkt dominerende bogstav-til-lyd-relationer tydeligere, fx y udtalt [y:] og [y] foran *ddd* og [ø] foran *ng*.

Hertil kommer at man skal a) kende til stavelsestyper (åbne og lukkede) og b) gennemskue CBC's principper for stavelsesdeling for til fulde at forstå korrespondenserne og hæfte sig ved relevante kontekstforhold i eksemplerne.

Stavemåder og krydshenvisninger

Nedenunder skemaerne for y^1 og y^2 udpeger grønne infobokse de pågældende sproglydes øvrige stavemåder med henvisning til videre bogstavopslag (se figur 3 og figur 4; *fro*. står for *fremmedord*):

FIGUR 3 VISER ANDRE STAVEMÅDER FOR \mathcal{V} .

-yg-: <i>syg, bygge</i> – se g^3	• fro. også <i>u: me'nu</i> – se under <i>u</i>
• fro. også <i>u: par'fume</i> – se under <i>u</i>	

FIGUR 4 VISER ANDRE STAVEMÅDER FOR \mathcal{V}^2 .

ø: *køkken, bølge, krylle, søster, trøst, bølge* – se \emptyset^1 og se boks med *y* og \emptyset nedenfor .

Infoboksene er et tilbagevendende indholdselement i bogstavopslagene, hvor CBC indkredser lyd-bogstav-relationer i staveretningen. Det oplyses fx om [y:] – under \mathcal{Y}^1 (figur 3) – at denne vokaludtale også repræsenteres af bogstavfølgen *y* + stumt *g* (*syg, bygge*), hvorfor der henvises til g^3 i bogens konsonantsektion. Her fremgår det at *g* har nuludtale (er stumt) efter lang vokal, fx *ligne*. Under \mathcal{Y}^2 (figur 4) viser den grønne infoboks stavemåden ø for henholdsvis [ø] og [œ]. Også her krydshenvises der, dels til opslaget \emptyset^1 , dels til en supplerende infoboks (gengivet i figur 5) der sammenfatter information om stavning af [ø], herunder den *r*-påvirkede variant [œ], altså om vejen fra lyd til bogstav for henholdsvis \mathcal{Y}^2 og \emptyset^1 .

FIGUR 5 GENGIVER INFOBOKS OM STAVEMÅDER RELATERET TIL \mathcal{Y}^2 OG \emptyset^1 , DVS. KORT Ø-LYD, OG HYPPIGHEDSFOREKOMST FRA BOGSTAVLYD (BL).

Lyd til bogstav, \mathcal{Y}^2 og \emptyset^1 : nytte og bølge

Kort [ø] ([œ] efter *r*-) skrives som *y* i fx *lykke, skylle, bekymring, pynte, dyppe, kys, nytte, frygt, rykke, bryllup, krympe, dryppe, bryst* (BL 818 forekomster, heraf 294 efter *r*-) og som ø i fx *kød, løfte, søgte*, køkken, bølge, mønt, søster, bølge, rødme, grøft, krylle, trøst* (BL 1.291 forekomster, heraf 277 efter *r*-).

Foran *-n* skrives [ø] ([œ] efter *r*-) som *y* i fx *pynt, synke, yndig, rynke* (BL 107 forekomster, heraf 25 efter *r*), i færre ord som ø, bl.a. *mønster, mønt, ønske* (BL 57 forekomster).

Som det fremgår af figur 5, oplyser CBC i de supplerende infobokse om antallet af forekomster for visse konkurrerende lyd-til-bogstav-relatio-

ner: Fx forekommer [ø] stavet med *y* foran *n* 107 gange på Bogstavlyd og med *ø* 57 gange. Fra et undervisningsperspektiv er dette relevant information fordi det udpeges hvad der forekommer oftere end andet. Og det er netop sådanne oplysninger om den relative forekomst af *specifikke*, konkurrerende mønstre – men altså også i læseretningen, fra bogstav til lyd – vi savner i fremstillingen, jf. vores kommentar i afsnittet om korrespondenser og betingelser ovenfor.

Øvrige informationer

Under hvert skema (figur 6) oplyses som sagt om antallet af ord hvori den pågældende bogstav-lyd-relation overordnet set forekommer. Antallet baserer sig på 2023-data fra Bogstavlyd.

FIGUR 6 GENGIVER OPLYSNINGER UNDER Y-SKEMAET VEDR. FOREKOMST AF HENHOLDSVIS LANG OG KORT UDTALEVARIANT. BASERET PÅ DATA FRA BOGSTAVLYD.

BOGSTAVLYD *y*

y LANG: [y:] 998 forekomster, heraf 93 -yg- med stumt g

y KORT: [y] 1.332 forekomster

Opslaget rummer dernæst oplysninger om sekundære (ordspecifikke) *y*-til-lyd-relationer i danske ord (*y* som [æ] før *-r* i talordet *fyrre*) – under det CBC kalder *Andre relationer*. Da kontekstbetingelserne der er vist indtil nu, gælder inden for afgrænsede morfemer, følger også et særskilt afsnit om *y*-udtalen i morfologisk komplekse ord hvor vokallængden veksler ved afledning (*dyb* – *dybde*), sammensætning (*dybfrost*) og t-bøjning (*dybt*).

Derefter følger lydkorrespondenser til *y* i fremmedord: *symbol* [y], *hobby* [i], *loyal* [j] og *stylist* [aj]. Og endelig udpeges vokalfølger med forskelle i *y*-udtalen som hhv. fuldvokalisk (*cyanid*, *kryolit*) og halvvokalisk/konsonantisk (*yams*, *yuppie*). Man skal bemærke at (nogle af) fremmedordene også optræder i de skematiske opstillinger (se figur 1). Det betyder fx at det kan være vanskeligt at udlede at – eller om – *y* i åben stavelse som regel er lang, fx *sy*, når der ses bort fra fremmedord (*cylinder*).

Har man sagt y

Hvert vokalopslag følger samme princip. Nogle vokalopslag fylder selv-

sagt mindre, andre mere. Som det formodentlig er fremgået, er opslagene meget informationsrige. Stoffets ordning er den samme: Der gås i læseretningen (altså fra bogstav til lyd) og suppleres med information om staveretningen (altså lyd til bogstav). Der gås fra almindelige korrespondenser hen over andre relationer til morfologiske forhold og fremmedord. Og så krydshenvises der mellem informationer inden for samme opslag og mellem opslagene.

Der oplyses også om kontekstforhold, og entydiggørende mønstre udpeges, fx ved *r*- foran vokalen (figur 2) – men som sagt savner vi at få fremhævet flere af de ”enerådende” eller stærkt dominerende relationer mellem bogstav og lyd der måtte findes i bestemte kontekster, fx *y* → /ø/ foran *ng*.

Der er også nogen redundans i informationer som man skal holde øje med, så man fx ser at *dyr* både optræder med (ældre) lang udtale og (yngre – eller såkaldt yngre) kort udtale. Og sådan gælder det også for fremmedordene der er dobbelt bogført.

Sidst (eller rettere først) oplyses om bogstavets hyppighed på et hyppighedsbarometer. Denne hyppighed har i øvrigt fin overensstemmelse med omfanget af vokalopslaget. Det vidner om at stoffet har fået den plads det kræver.

Eksempler fra opslaget n

Vi vil ganske kort vise et par pointer fra et konsonantopslag (*n*) for at udpege på hvilke punkter disse ligner og adskiller sig fra et vokalopslag.

De overordnede linjer er de samme. Fx angives *n*'s hyppighed med ni røde kasser i overskriften, ligesom der oplistes repræsentative nøgleord med de primære *n*-udtaler. Disse følges ligeledes af skematiske oversigter med eksempelord og overordnede angivelser af bogstav-lyd-relationernes hyppighed etc. Alt sammen svarende til *y*-opslaget (se *n*² i figur 7).

Dog adskiller kolonnerne i konsonantsektionen sig fra vokalsektionens ved at fordele bogstavudtaler i stavelsesinitial position (”IN.”) til venstre og stavelsesfinal position (”FIN.”) samt ”foran [ə]” til højre. Som det fremgår af figur 7, findes *n*² – dvs. [ŋ] – kun finalt og foran [ə].

FIGUR 7 GENGIVER SKEMAET FOR *n* DER ALENE FOREKOMMER FINALT OG FORAN [ə].

*n*²

FIN. og foran [ə]: [ŋ]

[ŋ] foran -k: *bank*, *banko*, *enkel*, *vinkel*, *onkel*, *munk*, *synke*, *bænk*, *tænke*, **foran initialt -g (-ng- [ŋg]):** *fun'gere*, *tango*, *kæn'guru*

ellers -ng- [ŋ]: *bange*, *lang*, *mangle*, *engelsk*, *penge*, *seng*, *dreng*, *finger*, *camping*, *honing*, *ring*, *slingre*, *konge*, *jungle*, *tunge*, *ung*, *syng*, *yngre*, *længe*, *længes*, *ængstelig*, *mængde*

Se boks med *n* og *-ng-* nedenfor

• fro. også *n*, *-nd-*, *-nt-*: *bas'sin*, *gour'mand*, *regle'ment* – se nedenfor

Også her angiver grønne infobokse andre måder at stave den givne lyd på og henviser til supplerende information ”nedenfor”, hvor det fx udfoldes at [ŋ] staves *n* foran [g k] som i *tango*, *blanket* og i visse fremmedord som *chance*, *-nk-* foran *-t* som i *punkt*, *adjunkt* og ellers *-ng-*, fx *lang*, *hængsel*.

Lyd-til-bogstav

I afsnittet om stavning af [n] informeres om mulige kontekster for de konkurrerende stavemåder *-nd-* (*mund*) og *-n(n)* (*nyn*, *nynne*). Et afsnit dedikeres her til endelsen *-endel*[ənə] som bruges i ordenstal (*tyvende*) og præsens participium, herunder med funktion af adjektiv (*rørende*) og substantiv (*foretagende*, *søskende*). Endelsen har lydsammenfald med bestemt flertal: *+e+ne* (*dagene*) og *+ene* (*årene*).

På lignende vis findes der i bogstavopslaget *r* en infoboks som udfolder lyd-til-bogstav-relationer der via grammatiske endelser og afledninger resulterer i enslydende bogstavsekvenser med *-re*, *-er* og *-rer* (s. 128 f.).

På den måde kobles vigtige morfologiske perspektiver til bogstav-lyd-stoffet i såvel vokal- som konsonantopslag. Det er oplysende og relevant i en beskrivelse af dansk bogstavskrift – om end det øger fremstillingens kompleksitet en del.

Assimilation

Opslaget *n* eksemplificerer at fremstillingen også tager højde for ud-taleassimilation hvor det er relevant: I ord der ender på *-en*, bevirker schwa-assimilation at bogstavsekvensen hellere korresponderer med [ŋ] end med [ən]. I et ord som *frakken* vil [ŋ] samtidig assimilere nabokonsonantens velære artikulationssted: [ˈfʁɑŋŋ]. Denne [ŋ]-assimilation forekommer desuden ved afledning, fx [aŋ] i *ankomme*, og sammensætning, fx [hʌŋ] i *håndklæde*. Det er også vigtig viden at få med i en håndbog om danske bogstav-lyd-relationer set fra et professionsperspektiv. En sådan viden kan kvalificere valget af ordstof i en undervisningssituation og vurderingen af stavetorsørg hos uerfarne stavere.

SAMLET VURDERING

På forholdsvis begrænset plads og i en stram struktur formår CBC at præsentere læseren for en betydelig mængde information. Læseren tages ved hånden med en række hovedkategorielle skel (vokaler – konsonanter, danske ord – fremmedord, bogstav til lyd – lyd til bogstav osv.) og en konsekvent afsnitsstruktur som tydeliggøres med tabelopsætning, farvemarkeringer og ensartede overskrifter. Desuden er hvert opslag polstret med talrige ordeksampler – også i overskrifterne, hvad der er nyttigt for det hurtige overblik over bogstavernes primære udtaler – og med adskillige krydshenvisninger til andre bogstavopslag.

Man kommer nok ikke uden om en vis risiko for detaljeovervældelse hos læsere der uden større forhåndsviden giver sig i kast med bogen. Detaljerigdommen er på den ene side bogens styrke – og berettigelse, sammenlignet med simple lærebogsoversigter i fx Elbro (2014) og Olsen (2025) til at dække et mindre omfattende vidensbehov – og på den anden side dens svaghed fordi læseren kan miste orienteringen. Det oplevede vi selv adskillige gange ved nærlæsning af forskellige bogstavopslag, hvor vi måtte være vedholdende og genlæse dem i dele.

Detaljeringsen er imidlertid noget den danske ortografi tilskriver, så

med tanke på bogens ærinde er det altså ikke CBC der ikke mestrer begrænsningens kunst, tværtimod. Der er blot meget at informere om, eftersom bogstaverne i dansk har så mange forskellige lydkorrespondenser.

Som lærebog med indbygget leksikon rummer bogen professionsrelevant information om bogstav-lyd-relationer i både læse- og staveretningen. Fx som støtte for granskning af ordvalg og lyd-bogstav-kompleksitet i et læremiddel til undervisning i ordlæsning, udarbejdelse af egne undervisningsmaterialer og til at få overblik over forskellige bogstav-lyd-forhold. Men som håndbog tilgodeser opslagsdelen først og fremmest læseretningen: Man kan slå op under et bestemt bogstav, fx *y*, og ledes så i opslaget på sporet af lydene [ø] og [œ] som to af vokalens ikke-lydrette udtaler. Og i supplerende infobokse kan man finde information om de nævnte ø-lydes øvrige bogstavkorrespondenser. Information om lyd-til-bogstav-relationer i staveretningen kan med andre ord godt udledes af bogstavopslagene, men man kan ikke tilsvarende finde fx [œ] som selvstændigt opslag der angiver lydets forskellige bogstavkorrespondenser.

Det er derfor en fordel at have en vis forhåndsviden om det man leder efter når det gælder staveretningen. Og det kan blive en svaghed for dem der ikke har den, men som med forventninger næret af bogens titel og forord specifikt søger efter lyd-til-bogstav-korrespondenser. Det er dog en oplagt mulighed at supplere anvendelsen af BLOLB med sektionen *Lyd til bogstav* på Bogstavlyd som ekstra opslagsværktøj. Generelt er det en god ide at koble de to opslagsværker, for Bogstavlyd kan supplere med flere ordeksampler med samme bogstav-lyd-korrespondens. Desuden kan man ved opslag på Bogstavlyd undersøge kontekstmønstre for bestemte bogstav-lyd-korrespondenser nærmere og desuden se om korrespondenserne indgår i ord der faktisk er relevante for den målgruppe man arbejder med.

Set fra et professionshøjskoleunderviserperspektiv fremstår BLOLB som et fagligt solidt værk der giver mulighed for overblik over et komplekst emne. For både studerende og praktikere er bogen relevant fordi den giver systematik og præcis indsigt og terminologi, som fx kan være essentiel i vejledning af kolleger med ansvar for læse- og staveundervisning og i arbejdet med elever med skriftsprogsvanskeligheder. En vis

baggrundsviden om bogstav-lyd-bogstav-forhold hos læseren er absolut en fordel, ligesom fortrothed med lydskrift øger udbyttet af bogen. Og dette er måske ikke tilfældet for alle dem som bogens indhold kunne have relevans for, fx studerende på en læreruddannelse eller i efteruddannelsesforløb for læsevejledere eller ordblindelærere. De skal være indstillet på at bruge bogens lydskriftnøgle aktivt og gerne læse både de indledende afsnit og appendikset om dansk fonologi mere end én gang. Endelig skal de være forberedt på ikke nødvendigvis at genkende deres egne udtaler i alle de eksempler som bogen rummer – hvilket nok er et forbehold ved læsning af faglitteratur om fonologi og ortografi generelt.

Samlet set vurderer vi at bogen udgør et kompetent, praksisrelevant og teoretisk velfunderet bidrag til uddannelsesforløb med læringsmål orienteret mod læse- og staveundervisningskompetence. Med støtte i appendiks og opslagsnøgle kan bogen tilgås som opslagsværk, og den giver også dybde hvis det er dybde man vil have. Med andre ord er BLOLB et rigtig godt redskab.

Martin Hauerberg Olsen, lektor
Institut for Livslang Læring, Københavns Professionshøjskole
mhau@kp.dk

Trine Lykke Gandil, lektor
Institut for Livslang Læring, Københavns Professionshøjskole
tgan@kp.dk

REFERENCER

- Becker-Christensen, C. 2021. *Dansk retskrivning: bogstav – lyd – bogstav. En grafemisk beskrivelse af dansk ortografi*. Syddansk Universitetsforlag.
- Becker-Christensen, C. 2025. *Bogstavernes lyde og lydenes bogstaver – en bog om bogstav-lyd-relationer i dansk*. Syddansk Universitetsforlag.
- Brink, L. m.fl. 1991. *Den store danske udtaleordbog*. Munksgaards Forlag
- Elbro, C. 2014. *Læsning og læseundervisning*, 3. udg. Hans Reitzels Forlag.
- Juul, H. 2024. Bogstav-lyd-forbindelser i dansk: The ultimate collection. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 65. 160–170. DOI. 10.7146/nys.v1i65.145283

- Olsen, M.H. 2025. *Bogstaveligt. En grundbog i dansk fonetik og bogstavskrift for undervisere i læsning og stavning*, 2. udg. Samfundslitteratur.
- Petersen, J. m.fl. 2021. *Udtalt. En introduktion til dansk fonetik*. Samfundslitteratur.
- Schachtenhaufen, R. 2024. *Dansk udtaleordbog*. Modersmål-Selskabet.

Anmeldelse af Jakob Skovgaard-Petersen: *Lille leksikon med arabiske ord på dansk.*

Informations Forlag, 2025. 128 sider.

AYMERIC DAVAL-MARKUSSEN

Lille leksikon med stor rækkevidde. Skulle jeg sammenfatte dette værk med blot fem ord, ville jeg vælge disse. Heldigvis har jeg lidt mere plads til at uddybe og begrunde denne stillingtagen.

To nylige hændelser i det globale politiske landskab inspirerede Jakob Skovgaard-Petersen (herefter JSP), som er professor i islamiske studier ved Københavns Universitet, til at skrive denne bog. Den ene involverer en vis præsident i USA, der udpegede et bestemt ord som det skønneste i den engelske ordbog, tydeligvis helt uvidende om, at ordet rent faktisk stammer fra arabisk, mens verden samtidig blev ramt af en afgiftskrig. Den anden fandt sted i Danmark: en offentlig debat igangsæt af et opslag af Mai Mercado på internettet, hvor hun reagerede kraftigt på optagelsen af et arabisk udtryk i Den Danske Ordbog og krævede, at dansk og arabisk skulle holdes adskilt.

Forfatteren kastede sig ud i at registrere alle opslag i Den Danske Ordbog, hvor arabisk oprindelse var angivet. Han nåede frem til 185 ord. Selvfølgelig er der mange flere, der har fundet vej ind i dansk, men de står altså ikke i ordbogen – i hvert fald ikke endnu. I alt kan man læse og lære om små 200 arabiske ord og udtryk, som er mere eller mindre udbredte i en dansk kontekst.

Bogen tager udgangspunkt i et udpluk af 27 gloser af arabisk oprindelse, der forekommer så hyppigt, at de fleste danskere vil (gen)kende dem. Hvert opslag fungerer som introduktion til et emne og relaterede begreber. På denne måde behandler forfatteren en lang række emner, nogle mere aktuelle end andre. Alle store områder, hvor arabisktalende har haft indflydelse og sat sproglige spor, indgår, fra videnskab til mad-

kultur og videre til mere følsomme emner som politik og religion. JSP formår at fortælle en kort historie ud fra hvert ord og tager læseren på en rejse, der spænder vidt og bredt i både tid og rum. Gennem bogens sider når man næsten hele kloden rundt og besøger adskillige tidsaldrer, fra Silkevejen i det gamle Kina over det antikke Mesopotamien til nutidens USA, men altid med den arabisktalende verden i centrum. Det arabiske sprog har nemlig længe sat leksikalske spor i det danske, først og fremmest gennem andre europæiske sprog (såsom fransk og tysk) i middelalderen, men også senere og i nyere tid.

Trods sin beskedne størrelse er bogen både informativ og fyldestgørende. Mere end én gang oplevede jeg at læse et afsnit færdigt og synes, at der manglede noget – og gang på gang blev jeg glædeligt overrasket over at se det behandlet et par afsnit senere. Selv lærte jeg også en del i processen, og flere etymologier kom faktisk bag på mig.

Naturligvis behøver man ikke at være sprogprofessor for at kunne sætte sig ind i og udforske et ords oprindelse (men det at være to- eller flersproget er naturligvis en fordel), og det beviser JSP så absolut. Men som sprogforsker med særlig interesse for sprogkontakt har jeg alligevel et par kritiske bemærkninger.

For det første har jeg en tendens til at rynke på brynet, hver gang jeg læser udsagn om kreolisering som en blandingsproces, især i ikke-lingvistisk forstand. Her skriver JSP, omend meget forsigtigt formuleret, om ”en kreolisering af en subkultur” (s. 92) til at betegne leksikalske overførsler, som forbindes med ungdomskulturen. Men sproglig kreolisering handler faktisk nærmere om grammatiske træk og innovationer, som opstår i kølvandet på intens sprogkontakt, og har som sådan intet med leksikalsk blanding at gøre. Men det er en mindre ting. En anden mindre ting, jeg kan nævne, er, at jeg kender mindst én kollega, der vil hæve øjenbrynene over at se sit modersmål omtalt som ’hollandsk’ i stedet for ’nederlandsk’ (læseren har nok gættet, at vedkommende kommer fra Nederlandene).

Derudover noterede jeg også nogle ganske få, mere generelle mangler. Den mest åbenlyse vedrører en direkte sammenhæng mellem den arabiske verden og Skandinavien sidst i vikingetiden. Den rejsende diplomat Ibn Fadlans skildring (som var kilde til inspiration for en fantasifuld filmatisering fra 1999 med Antonio Banderas i hovedrollen) er til dags

dato stadig en af de vigtigste og mest omfattende overleveringer, vi har om dagligdagslivet og skikke i vikingetiden (Simonsen 1981). Det var lidt skuffende ikke at se ham nævnt i bogen, ikke engang i det afsluttede kapitel, hvor vikingetiden ellers bliver omtalt (s. 113).

Der findes også en række andre ord, som formodentlig er kendt af et flertal af danskere, og som kunne have været oplagte tilføjelser. Især i lyset af den aktuelle situation i Mellemøsten, hvor der udspiller sig et folkemord på palæstinensere for åben skærm (Human Rights Council 2025), kunne det have været relevant at berette om den relaterede modstandskamp med udgangspunkt i ordet *intifada* ('opstand' eller 'oprør'). Dette anser jeg for at være den væsentligste udeladelse.

Ovenstående bemærkninger hører imidlertid til i småtingsafdelingen og trækker på ingen måde ned i den samlede vurdering af bogen. Nu kan vi vende tilbage til de positive aspekter.

Som sprogkontaktforsker vil jeg lægge ud med at rose JSP for at inddrage sproget *lingua franca* (s. 101, 123), som var et udbredt kontaktsprog i middelalderen, hvor det blev brugt af handelsfolk i og omkring Middelhavslandene. *Lingua franca* tilhører en bestemt type kontaktsprog, som kaldes for pidginprog. Et pidginssprog er en stærkt forenklet kode, som er opstået for at overkomme sproglige barrierer mellem talere af forskellige sprog. *Lingua franca* bestod af leksikalske og grammatiske elementer fra forskellige indoeuropæiske sprog, blandt andet italiensk, fransk og spansk, og fra tyrkisk og arabisk. Udviklingen af denne type kontaktsprog udgør det første skridt mod sproglig kreolisering: når en kontaktsituation varer så længe, at børn begynder at tilegne sig pidgin sproget som modersmål, udvikler de en række nye grammatiske træk for at opveje de træk, der gik tabt i pidginstadiet. Som JSP selv påpeger, har *lingua franca* medvirket til, at flere arabiske gloser med tiden også er kommet ind i det danske sprog.

Det næste positive, der kan fremhæves, er et kapitel om arabisk udtale og skriftsystem. Gennem en sammenligning af sprogenes lydlære indføres læseren i det arabiske alfabet (s. 59–62), som illustreres med lyde, som dansk og arabisk har til fælles, samt lyde, der adskiller dem. Selvom kapitlet er ganske kort, får læseren alligevel indsigt i, hvordan skriftsprogets tegn fungerer.

JSP tøver heller ikke med at tage fat på en del stereotyper og fordom-

me om islam. På en meget pædagogisk måde gennemgår han en række emner, som deler vandene i den danske befolkning. Selvom det ikke står sort på hvidt, kan man ane forfatterens hensigt mellem linjerne. Bogen henvender sig her vist især til den del af befolkningen, som er islamkritisk, og giver mulighed for at opnå en bedre forståelse af arabisk kultur mere generelt. På denne måde forsøger den at vende et negativt billede af muslimer til et mere positivt et.

Det afsluttende kapitel samler op på diskussionerne i bogen og tager desuden et kig på sprog fra en politisk vinkel. Kapitlet spørger, hvorvidt der egentlig er behov for at indføre fremmede ord i et sprog. Sprogforskeren vil naturligvis svare her: hvis ikke det var tilfældet, så ville det jo ikke ske!

Sproglig adfærd er et af de aspekter af menneskets sociale omgang, der er sværest at regulere oppefra. Medmindre man lever i en totalitær stat uden ytringsfrihed, hvor et sprog selvfølgelig kan undertrykkes og muligvis forsvinde. Der findes utallige eksempler på, at forskellige præskriptive institutioner (som f.eks. det prestigefyldte franske *Académie Française*) sjældent opnår at styre brugen af sproget. Det hænger nemlig ofte sådan sammen, at sådanne tiltag får den stik modsatte effekt. I sidste ende er det jo sprogbrugerne, der bestemmer. Et godt eksempel i dansk sammenhæng er brugen af kønsneutrale pronomener, som er ved at vinde indpas i det danske sprog – vel at mærke helt uden indblanding af statslige institutioner eller lovgivende organer. Sprog kan undertrykkes, men kan ikke tæmmes.

Det bemærker JSP også, når han bruger lingua franca som ”et eksempel på et mere egalitært sprog” (s. 123). Et moderne eksempel på et sprog, der er udviklet nedefra blandt befolkningen uden indblanding fra statsstrukturer eller andre institutioner, og som er på vej til at blive et verdenssprog, er det engelskbaserede kreolsprog ”West African Pidgin”, som tales i det meste af Vestafrika (se f.eks. Yakpo 2024). Læg mærke til, at sprogets navn stadig bærer præg af dets fortid som pidginsprog (se også Bakker 2026).

For god ordens skyld skal det lige nævnes, at det engelske ordforråd i overvejende grad består af elementer indført fra fransk og norrønt. Kiggede man alene på ordforråd, så ville engelsk være at betragte som en del af den romanske gren af indoeuropæisk (Grant 2009: 130).

Alt i alt er denne lille bog en glimrende læseoplevelse, som kan anbefales til alle, uanset baggrund eller holdning til andre sprogs indflydelse på ens modersmål. Den er velskrevet og letlæselig og dermed tilgængelig for de fleste. De rige kildehenvisninger bidrager til at kontekstualisere ordenes historie. Bogen vil gavne mange, måske især læsere, der har et kritisk syn på fremmede kulturer generelt, og som mener, at man skal værne om det danske sprog ved at udelukke indflydelser udefra. Som forfatteren korrekt påpeger, har sprog verden over altid integreret fremmede gloser i deres ordforråd, og dansk er ingen undtagelse. Det kommer endda til at optage endnu flere (arabiske) ord i fremtiden. Det er et naturligt fænomen, at sprogbrugere indfører nye leksikalske elementer fra andre sprog – hvad enten det skyldes, at der ikke findes ord for et bestemt begreb, eller at man vil skille sig ud. Ingen sprog er immune over for leksikalsk blanding, og eksemplet med arabisk bekræfter dette i høj grad. Det er en ubenægtelig kendsgerning, at arabisk kultur har beriget andre kulturer på så mange måder, lige fra indførelsen af det arabiske talsystem til danskernes yndlingsdrik.

Det er i øvrigt helt med vilje, at ikke ét eneste af JSPs udvalgte ord er nævnt her. Det fascinerende univers, han har formået at bygge op omkring disse 27 arabiske ord, skal ikke afsløres på forhånd. Men helt overordnet kan det siges, at bogen vækker genklang af den velkendte frase i historisk lingvistik: ”Every word has its history”. Læseren har noget at glæde sig til, for læsningen er en fornøjelse fra første til sidste side.

Aymeric Daval-Markussen, postdoc

Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet

linadm@cc.au.dk

Aymeric Daval-Markussens forskning er finansieret af Danmarks Frie Forskningsfond, Grant 10.46540/4256-00026B.

LITTERATUR

Bakker, P. 2026. Names for contact languages. *Journal of Pidgin and Creole Languages* 41(1). 27–58. <https://doi.org/10.1075/jpcl.23026.bak>.

- Grant, A. 2009. Admixture, structural transmission, simplicity and complexity. N. Faraclas & T.B. Klein (red.), *Simplicity and complexity in creoles and pidgins* (Westminster Creolistics Series 10), 125–152. London; Colombo: Battlebridge.
- Human Rights Council. 2025. *Sixtieth session. Legal analysis of the conduct of Israel in Gaza pursuant to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/09/israel-has-committed-genocide-gaza-strip-un-commission-finds> (tilgæet 12. maj 2026).
- Simonsen, J.B. 1981. *Vikingerne ved Volga. Ibn Fadlans rejsebeskrivelse resumeret, deloversat og kommenteret af Jørgen Bæk Simonsen*. Højbjerg: Wormianum.
- Yakpo, K. 2024. West African Pidgin: World language against the grain. *Africa Spectrum* 59(2). 180–203. <https://doi.org/10.1177/00020397241263364>.

Hyphens as material substitutes in Danish conjunctive phrases

MICHAEL NGUYEN AND PETER JUEL HENRICHSEN

This paper investigates a Danish phrase type that occurs frequently in both speech and writing, yet is rarely discussed in the grammar literature. The phrase type under investigation is the elliptical conjunctive phrase, i.e. *kalve- og svinekød*, *søn- og helligdage* and *haveborde og -stole* (lit. 'calf- and pigmeat', 'Sun- and holidays' and 'gardentables and -chairs'). In written form, the elided constituent is indicated with a suspensive hyphen (*vikarbindestreg*, VB), whereas in spoken language, it is indicated by phonetic means. In the first part of the paper, we propose a typology of Danish VB phrases and show that certain types of phrases are systematically ambiguous. In the second part, we discuss the VB phrase from both a phonetic and a language-technology perspective. Finally, we show that several other Germanic languages have conjunctive phrases that structurally and semantically strongly resemble the Danish VB phrase.

KEYWORDS: orthography; lexicography; punctuation; language technology; coordination; ellipsis; ambiguity

A critical and constructive analysis of the punctuation rules in *Retskrivningsordbogen* (the Danish Orthographic Dictionary)

MICHAEL NGUYEN

In 2024, the fifth fully revised edition of *Retskrivningsordbogen* (RO) was published—the most central publication of Dansk Sprognævn (the Danish Language Council). From now on, the electronic dictionary will be updated annually with minor revisions (RO 5.1, 5.2, etc.). This means that each year there will be an opportunity to introduce changes to the orthographic rules, including the punctuation rules. The purpose of this article is to review the punctuation rules systematically and to propose amendments to them—proposals which may not only serve as inspiration for the editorial board of RO in the annual updates, but which may also be useful for the equivalent editorial boards in Sweden, Norway and Germany. The proposals primarily concern the form of the rules, especially how they are formulated. Only a few proposals involve what might be termed substantive changes, that is, changes that would mean that something previously considered correct would no longer be so—or vice versa. Even if all the proposed amendments in this article were implemented, the punctuation rules would hardly be final: this is an ongoing process, and in that light, it is positive that changes can be introduced every year in the future.

KEYWORDS: orthography; punctuation; *Retskrivningsordbogen*; orthographic rules

Apostrophe in the dialect literature

INGER SCHOONDERBEEK HANSEN

This article examines the use of the apostrophe in the respective novels *Vredens Børn* (1904) and *Den røde hane* (2024) by Jeppe Aakjær (1866–1930) and Ingrid Nymo (1992–). Adopting a comparative and diachronic approach, the study shows that both authors frequently use the apostrophe to mark prosodic phenomena such as enclisis, or phenomena with prosodic implications such as apocope, but that their practices differ. The authors' dialect writings do not fully correspond to the underlying dialects, *fjandbomål* and *thybomål*, respectively, nor is this the intention. Rather, their alternative orthographic practices, and in particular their use of the apostrophe, are used to mark non-standardness and to index social meanings both within and beyond the narrative. The two texts have been selected because they represent two different time periods in the history of the Danish speech community, namely the beginning of the dialect levelling in Denmark around 1900 and its contemporary endpoint. It is therefore of particular interest that the authors' differing practices in using the apostrophe can be interpreted in relation to the status of the dialect levelling at the time of publication of the two novels. The study thus also contributes to contemporary readers' understanding of the social, societal and spoken language history of two different time periods.

KEYWORDS: dialect writing; apostrophe; prosody; literary dialect; indexicality

NyS 73 – Temanummer **(forventet udgivelse juni 2028)** ***Det danske fonologiske system***

Fonologien er studiet af sproglydene som funktionelle og psykologiske enheder og studiet af hvordan den lydige side af sprogsystemet er organiseret. Med temaet *Det danske fonologiske system* inviterer redaktionen til bidrag der undersøger og diskuterer hvordan det danske fonologiske system er organiseret, hvilke dele det består af, og hvordan dette system interagerer med andre dele af sprogsystemet (fx fonetik, morfologi og syntaks eller semantik og pragmatik). Empiriske studier af fx sprogbrug, sproglig variation eller anvendt lingvistik passer inden for temaet i det omfang de belyser enten konsekvenserne af den empiriske undersøgelse for vores forståelse af det fonologiske system eller hvilken rolle vores forståelse af det fonologiske system spiller for undersøgelsen af det empiriske spørgsmål. Det endelige call vil være at finde i NyS 71, som udgives i juni 2027. Herefter vil det være muligt at indsende abstracts (med deadline september 2027). Man er velkommen til at kontakte redaktionen hvis man påtænker at indsende bidrag.

Vi gør opmærksom på at NyS 71 bliver et åbent nummer, og vi ser frem til manuskripter.

NyS udkommer to gange om året på www.nys.dk.
Du kan bestille tidligere trykte enkeltnumre i boghandlen
eller henvende dig til:

Dansk Sprognævn
adm@dsn.dk

Gamle numre er tilgængelige på www.nys.dk.

Vi opfordrer læsere til at registrere sig:
<https://www.nys.dk/user/register>
Brug linket Registrer øverst på www.nys.dk.
Denne registrering medfører at du via e-mail
får besked når der udkommer en ny udgave af NyS.

Bidrag til NyS

Har du lyst til at indsende en artikel,
en anmeldelse, et debatindlæg eller andet,
så kontakt redaktionen:

nys.red@dsn.dk
NyS-redaktionen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Emil Holms Kanal 2
2300 København S

Oplysninger om formater mv. kan findes på
www.nys.dk/information/authors.